

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनमा आधारित
जलउपयोग गुरुयोजना
२०८०

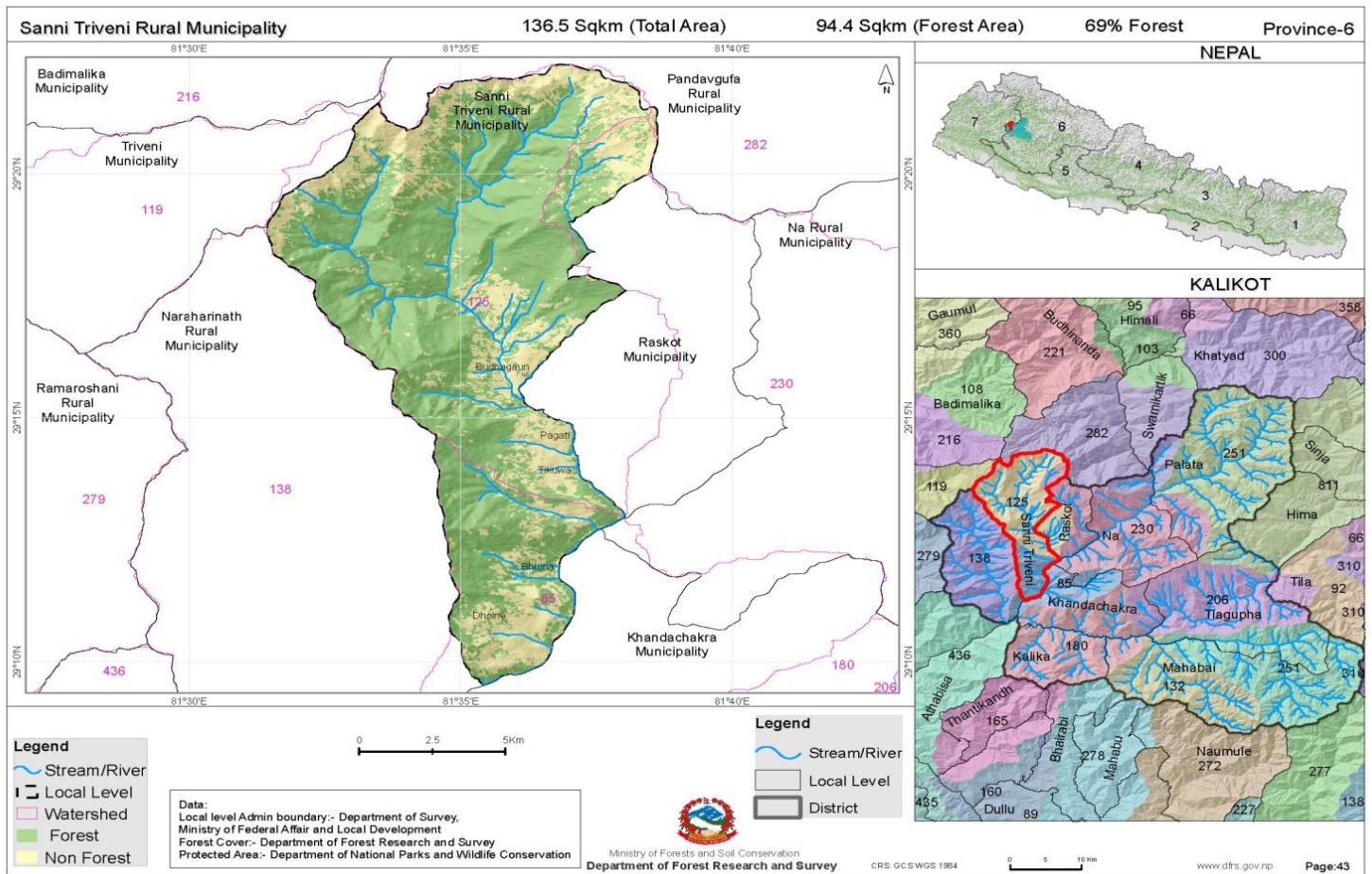

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मेहेलमुडी, कालिकोट
कर्णाली प्रदेश, नेपाल

दस्तावेज: जलउपयोग गुरुयोजना[WATER USE MASTER PLAN]

प्रकाशक : सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका

प्रकाशन मिति: २०८० श्रावण

सर्वाधिकार: लेखिकाशकमा

आर्थिक तथा प्राविधिक साझेदारी: हेल्भेटास नेपाल

सहजीकरण : हुरेन्डेक, नेपाल

अस्वीकरण:

यो प्रतिवेदन सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका र हेल्भेटास नेपालको आर्थिक साझेदारी तथा प्राविधिक सहयोग र हुरेन्डेक नेपालको सहजीकरणका कारण सम्भव भएको हो। यस प्रतिवेदन भित्रका विषयवस्तु सामग्री सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको एकल जिम्मेवारी हस्तान्तरण नभएकोले हेल्भेटास नेपाल हुरेन्डेक नेपालको विचारको प्रतिविम्बित गर्छन् भन्ने जरुरी छैन।

प्राक्कथन

नेपालको संविधान २०७२ मा भाग-३, मौलिक हक: धारा ३५ को स्वास्थ्य सम्बन्धी हक र धारा ५१ को राज्यका नीतिहरूमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक र जनसभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिदै जलश्रोतको बहु-उपयोगी विकास गर्ने भन्ने व्यवस्था भए बमोजिम र स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय सरकारले जलश्रोत विकास र वातावरण तथा पर्यावरणको दीगो विकास गर्न एकीकृत जलश्रोत व्यवस्थापनको अवधारणा अनुसार क्षेत्रगत योजना तयार गरि लागु गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।

यहि क्षेत्राधिकारको प्रयोग गरि सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले पनि आफ्नो भौगोलिक सिमानाभित्र रहेको जलश्रोतको एकीकृत विकास गर्दै जल, जंगल र जमिनको एकीकृत विकासका लागि हेल्भेटासनेपाल, एकीकृत जलश्रोत व्यवस्थापन परियोजनाको आर्थिक साझेदारी र हुरेन्डेक नेपालको सामाजिक परिचालन र प्राविधिक सहयोगमा सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरेको छ । जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका विभिन्न चरणहरू (तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन चरण र योजना तर्जुमा चरण) र अध्ययन अनुसन्धानका आधुनिक विधि र प्रक्रियाको पालना गरि समावेशी र सहभागितामूलक तरिकाले यो जलउपयोग गुरुयोजना तयार गरिएको हो ।

जलउपयोग गुरुयोजनाको मुख्य अवाधरणा भनेको जलश्रोतको न्यायोचित, क्रिफायती तथा दिगो उपयोग मार्फत समृद्ध गाउँपालिका बनाउन योगदान पुर्याउनु हो । सहभागितात्मक एवं समावेशी बिधि अपनाउदै जलश्रोत क्षेत्रको विकासमा सुशासन कायम गर्नु, स्थानीय समुदायको सहभागिता बढाउनु र पारदर्शिता बढाउन सहयोग पुऱ्याउनु पनि यसको अर्को महत्वपूर्ण उद्देश्य हो । यसले कुनै एउटा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा केन्द्रित रही त्यस क्षेत्रमा रहेका जलश्रोतको विद्यमान परिदृश्यको आँकलन तथा सम्भाव्य उपयोगको आँकलन गर्दछ ।

जलउपयोग गुरुयोजनाले खाश कुनै आयोजना वा जलश्रोत क्षेत्र (खानेपानी र सिंचाइ) मात्र नहेरी स्थानीय रुपमा उपलब्ध समग्र जलश्रोत, सरसफाइ तथा स्वच्छता, वातावरण र पर्यावरण, पानीको माग र यसको समुचित प्रयोग र सम्भाव्य उपयोगलाई शुक्ष्म विश्लेषण गर्ने हुनाले गुरुयोजना निर्माणको आवश्यकता सबै स्थानीय निकायका लागि भएको हो । सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका भौगोलिक रुपमा पहाड/पहाडी भू-भाग भएको पालिका भएको कारणले यहाँ खोला तथा नदीको पानी बाहेक अन्य सबै मूल, मुहान/खोला मात्रै भएको हुँदा यहाँका नागरिकहरू खानेपानीका लागि मूल/मुहान तथा खोलामै निर्भर रहेको देखिन्छ । यसका अलावा जलउपयोग गुरुयोजनाले जलवायु परिवर्तन, वातावरण पर्यावरणका सवालहरूलाई पनि समेटेको छ ।

जलउपयोग गुरुयोजना स्थानीय सरकारकै नेतृत्व तथा समुदायको प्रत्यक्ष सहभागितामा तयार हुने हुँदा यसको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनको मुख्य जिम्मेवारी पनि स्थानीय सरकार र समुदायकै रहन्छ । त्यसैले जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटेका क्षेत्रगत क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गरि नेपाल सरकारको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न योगदान पुऱ्याउने तथा जलश्रोतको न्यायोचित र बहुउपयोग मार्फत समृद्ध गाउँपालिका बनाउन समेत स्थानीय सरकार र समुदायकै महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

नेपाल सरकार

सान्नी त्रिवेणी गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय

मेहलमुडी, कालिकोट

धन्यवाद ज्ञापन

नेपालको संविधान २०७२ एवं स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले दिएको अधिकार तथा प्रचलितकानूनको परिधि भित्र रही स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचीत व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुसार यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको खानेपानी सरसफाइ र स्वच्छता(WASH)तथ्याङ्क सहितको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा विभिन्नचरणहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना तर्जुमाकोमाध्यमबाट सम्पन्न गर्दै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। यस गाउँपालिका भित्रका प्रत्येक वडाहरूमा प्राविधिक तथा सामाजिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारीएको यस गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, जल उर्जा, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धी योजनाहरूलाई समावेश गरेको छ। पालिकामा रहेका सबै जलश्रोतहरूको पहिचान तथा प्राविधिकमापन समेत गरी त्यसका आधारमा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता, सिंचाइ, जल, उर्जा र वातावरण तथा पर्यावरण जस्ता विविध क्षेत्रका योजनाहरूको तर्जुमा गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सर्वसम्मत प्राथमिकीकरण समेत गरिएको छ। तसर्थ, आगामी दिनहरूमा यो गुरुयोजना गाउँपालिकाको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता, जल, जंगल, जमीन, वातावरण तथा पर्यावरणका क्षेत्रमा योजना निर्माण गर्न र जसका लागि आवश्यक पर्ने श्रोत जुटाउन एउटामार्गदर्शक दस्तावेज बन्नेछ भन्ने हामी आशावादी छौं। यस जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका सधै प्रतिवद्ध रहनेछ। आगामी दिनहरूमा जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकता क्रममा परेका विभिन्न योजनाहरूको सफल कार्यान्वयन गर्न पालिकाको आन्तरीक श्रोत परिचालन संगै, संघीय सरकार, कर्णाली प्रदेश सरकार साथै विभिन्न सम्बन्धित विकास साझेदार संस्थाहरूसंग समन्वय र सहकार्यका लागि म सबैमा अनुरोध गर्दछु।

अन्तमा, यस जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्न बस्ती, टोल तथा वडास्तर देखि पालिकास्तर सम्म योजना तर्जुमा, प्राथमिकीकरण देखि लिएर तथ्याङ्क उपलब्ध गराई यस पालिकाको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सहितको जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयार गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने उपभोक्ता समिति, सामाजिक अगुवा निर्वाचित जनप्रतिनिधि ज्यूहरू, विभिन्न राजनितिक दलका प्रमुख एवं प्रतिनिधि ज्यूहरू तथा अन्य सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। त्यसै गरियो जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्न आर्थिक तथा प्राविधिक साझेदारी गर्ने एकीकृत जलश्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम (IWRM-P) हेल्थेटास नेपाल र स्थानीय साझेदार संस्थामानव अधिकार तथा वातावरण विकास केन्द्र (हुरेन्डेक) नेपालर यसमा संलग्न टिम लिडर, प्राविधिक तथा सामाजिक सहजकर्ता ज्यूहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस पालिकाले भविष्यमा संचालन गर्ने खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता, जल उर्जा, वातावरण तथा पर्यावरणसंग सम्बन्धित योजनाहरू यसै गुरुयोजनाको प्राथमिकताक्रमलाई मुख्य आधारमानेर योजना तर्जुमा गर्ने गराउने प्रतिवद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। यो जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सहयोग पुऱ्याउनु हुन यस पालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सम्पूर्ण विषयगत शाखाका प्रमुख ज्यूहरू, वडा अध्यक्ष ज्यूहरू, सम्पूर्ण कार्यपालिकाका सदस्य ज्यूहरू र अन्य सम्बन्धित सरोकारवाला सम्पूर्णमा पुनः हार्दिक अपिल गर्दछु।

धन्यवाद

.....
मोहन बहादुर के.सी.
अध्यक्ष

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका
मेहलमुडी-०६, कालीकोट
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
२०७३

पत्र संख्या: -२०८०/०८१

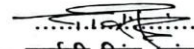
चलानी नः

मिति:-२०८०/०४/१२

दुई शब्द

हाम्रो जस्तो ग्रामिण परिवेशमा रहेको गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्न अतिआवश्यक विषय पनि हो यस गाउँपालिकामा रहेका जलस्रोत उपयोगको अवस्थालाई हेर्नहो भने मात्रै निकै दयनिय रहेको छ यस्तै दैनिक उपयोगको अवस्थालाई हेर्दा पिउने, खाना पकाउने, सरसफाइ, करेपावारी, वस्तुभाउ पालन जस्ता विविध घरायशी प्रयोजनका लागि पानीको व्यवस्थापन गर्ने कार्य मुख्यतया महिलाहरु कै जिम्मेवारीमा परेको देखिन्छ र यसका लागि उनीहरुले कडा परिश्रम गर्नुका साथै ठुलो समय खर्च गरि रहेका हुन्छन । यो जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनवाट यस गाउँपालिकाका सबै घरघुरीको घरआँगन मै प्रयाप्त पानीको आपूर्ती भई महिलाहरुको यस्तो कार्यबोभ उल्लेखनिय रुपमा घटने छ भन्ने मेरो पुर्ण विश्वास छ । एक जना महिला जनप्रतिनिधिको रुपमा यो मेरा लागि ठुलो खुसीको विषय हो । यसका साथै सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको गुरुयोजना निर्माण गरी यस गाउँपालिकाको संवृद्धि र दिगो विकासका लागि महत्वपूर्ण दस्तावेजका रुपमा जलउपयोग गुरुयोजना तयार भएको छ । जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा प्रकृत्यामा सहभागी हुने यस गाउँपालिकाका आमजनसमुदाय, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु, विभिन्न राजनितिक दलका प्रतिनिधिहरु तथा अन्य सबै सरोकारवालाहरुलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यसै गरि यो जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाका लागि समग्र रुपमा प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग गर्ने एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम हेल्भेटास नेपाल र स्थानीय स्तरमा सामाजिक परिचालन, तथ्यांक संकलन र अन्य प्राविधिक कार्यमा सहयोग गर्ने मानव अधिकार तथा वातावरण विकास केन्द्र (हुरेन्डेक) नेपाल कालीकोटलाई विशेष धन्यावाद दिन चाहन्छु ।

यस गाउँपालिकाले भविष्यमा सञ्चालन गर्ने जलस्रोतको विकास निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धि योजनाहरु कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजना तयार गरिएको हुदाँ यसलाई प्राथमिकताक्रमको रुपमा अनिवार्य अनुशरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिवद्धता समेत व्यक्त गर्दछु । गाउँपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत योजना निर्माणका सरोकारवाला लगायत सम्पुर्ण सहयोगी निकाएहरुमा जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पुणमा हार्दिक अपिल गर्दछु । धन्यवाद

पार्वती सिंह (संज्याल)
उपाध्यक्ष
सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका
मेहलमुडी कालीकोट

Website: www.sannitrivenimun.gov.np

Email: ito.strm@gmail.com

सम्पर्क नः अध्यक्ष:-९८६१९३२९६०, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत:-९८५८३२०१३६, सूचना अधिकारी:-९८४८३७७०७७,
"व्यावसायिक र सिर्जनशील प्रशासनबिकास, समृद्धि र सुशासन"

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

मेहेलमुडी, कालिकोट
कर्णाली प्रदेश, नेपाल

प्रकाशकीय

गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि जलश्रोतको बहुआयामिक तथा दिगो उपयोग गर्न अत्यावश्यक छ । मानिसको दैनिक आधारभूत आवश्यकतामाजोडिने मुख्य तत्वको रूपमा पानी पर्दछ । यो स्वस्थ जीवन र सफा वातावरणकासाथै विविध सामाजिक तथा आर्थिक कृयाकलापहरूका लागि समेत आवश्यक छभने ग्रामीण नेपालको जनजीविका र दिनचर्यामा पानीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। जलउपयोग गुर्योजनाले खास कुनै आयोजना वा जलश्रोतको क्षेत्र (खानेपानी तथा सिंचाइ) मात्र नहेरी स्थानीय रूपमाउपलब्ध समग्र जलश्रोत, स्वच्छता तथा सरसफाइ, पानीकोमाग तथा यसको एकिकृत र समष्टिगत सम्भाव्य उपयोगलाई मध्येनजर गर्दै यो जुर्योजना तयार गरिएको छ ।

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको यस जलश्रोत गुर्योजनाले यहाँ उपलब्ध रहेका जलश्रोतहरूको सर्वेक्षण गरी तिनको उपलब्धता, हालको एवं सम्भावित उपयोग आँकलन गर्न, स्थानीय अनुकुलन तथा जल सुरक्षणका उपायहरू ध्यानमा राख्दै जलश्रोत विकासको सहभागितामूलक प्राथमिकीकरण तथा योजना तर्जुमा (स्वच्छता तथा सरसफाइ लगायत पानीका सबै प्रकारका उपयोगहरू) गर्न, जलवायु परिवर्तनका असरहरू तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउन र पुर्नभरण, पुर्नधारण तथा पुर्नप्रयोग एवं वातावरणीय सरसफाइका माध्यमवाट जलश्रोतको संरक्षण गर्न तथा स्थानीय संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्ने विश्वास लिएको छु । योजना तयार गर्दा सकेसम्म सहभागितामूलक, तथ्यपरक, सर्वस्वीकार्य र कार्यान्वयन योग्य बनाउनका लागि अधिकतम प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकामा रहेका सबै जलश्रोतहरूको पहिचान तथा वैज्ञानिक रूपमा मापन गरिएको छ र त्यसकै आधारमा खानेपानी, सिंचाइ, जलउर्जा र वातावरण संरक्षणजस्ता विविध योजनाहरू तर्जुमा गरि तिनको कार्यान्वयनको लागि प्राथमिकता समेत तोकिएको छ । योजना तयार गर्दा सहभागिता र समावेशीतालाई ख्याल गरिएको छ भने योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाको एकल प्रयासवाट मात्रै सम्भव नहुन सक्ने तथ्यलाई ख्याल गर्दै अन्तर सरकारी निकाय, संघ-संस्था, विकास साझेदारहरू तथा नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, सहकार्य तथा साझेदारीतामा जोड दिइएको छ ।

गाउँपालिकाको यस गुर्योजनालाई अन्तिम रूप दिन प्रत्यक्ष वा परोक्ष सहयोग, सल्लाह र सुझाव दिनुहुने यस गाउँपालिकाका अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, गाउँ कार्यपालिकाका सदस्यहरू तथा सबै वडाध्यक्षहरू, विषयगत समितिका प्रमुख तथा सदस्यज्यूहरू, कर्मचारी वर्ग, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू र वडा सचिवहरू र आर्थिक साझेदारी तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने हेल्भेटास नेपाल, सहजीकरण गर्ने हुरेन्डेक नेपाल र सम्वद्ध विषयविज्ञ तथा कर्मचारीहरू प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यो ऐतिहासिक दस्तावेजले “खानेपानीसरसफाइतथास्वच्छताहामीसबैकोचाहना, एकघर एकधारा स्वच्छ खानेपानी सान्नी त्रिवेणीकोकामना”मा कोशेदुङ्गाको रूपमा कार्य गर्नेछ भन्ने अपेक्षा पनि लिएका छौं ।

धन्यवाद ।

नेत्र राज शाही
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

संक्षेपरसंक्षिप्तनामहरुकोसुची

कि.मि.	किलो मिटर
खा.पा.उ.स.स./उ.स.	खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समिति/उपभोक्ता समिति
खा.पा.उ.स.	खानेपानी उपभोक्ता समिति/समुह
खा.स.स्व.यो.	खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना
गा.पा./न.पा.	गाउँपालिका/नगरपालिका
गैसस	गैह सरकारी संस्था
लैससास	लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण
NWASH	National Water Sanitation and Hygiene
सा.ब.उ.स.	सामुदायिक बन उपभोक्ता समूह
दी.वि.ल.	दीगो विकास लक्ष
लि/प्र/से.	लिट्र प्रति सेकेन्ड

कार्यकारी सारांश

कुनै निश्चित स्थान भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोत क्षेत्रको आवधिक योजना जलउपयोग गुरुयोजना हो। जलउपयोग गुरुयोजनामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिन्छ। गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहुउपयोगिता प्रवर्धन गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद समाधान गर्नका लागि निर्देशिकाको रूपमा काम गर्दछ। जलउपयोग गुरुयोजनाले सुशासन कायम गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नकालागि दीर्घकालीन औजारका रूपमा समेत जलउपयोग गुरुयोजनालाई लिन सकिन्छ। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेको, स्थानीय स्तरमा जलस्रोतको प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रूपले पानीको बहुउपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु तथा आफ्नो समुदायभित्र र समुदाय-समुदायका बीचमा जलस्रोतको सही उपयोग, समानुपातिक वितरण तथा बाँडफाड मार्फत दीगो रूपमा सबै प्रकारका आवश्यकताहरू पुरा गर्न सुनिश्चितता प्रदान गर्नुका साथै एकजल अवधारणा अनुरूप पानीका उपलब्ध स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न स्थानीय समुदायलाई विभिन्न क्षमता विकासका क्रियाकलापहरू मार्फत सचेत तुल्याउनु समेत रहेको छ।

यसका अतिरिक्त उच्च संख्यामा गरिव र सिमान्तकृत परिवार तथा समुदायको बसोबास भएका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकता दिई पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, व्यवस्थापनमा ती घरपरिवार तथा समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा सबैभन्दा प्रभावित र कमजोर समूहको न्यायसंगत पहुँच, वितरण र योगदानको सुनिश्चितता गर्ने उद्देश्य रहेको छ। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि विभिन्न चरणहरू जस्तै; तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, अध्ययन चरण, योजना तर्जुमा चरण र प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदन प्रमाणीकरण चरणहरू अपनाई तयार गरिएको छ। तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि N-WASH सफ्टवेयर र KoBo Toolbox एप्लिकेशनको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भमा पालिका तथा सबै वडास्तरमा योजना तर्जुमा कार्यशाला सम्पन्न भई सूचना संकलन गरिएको थियो। फिल्डबाट प्राप्त सूचनाहरूको प्रमाणीकरणकालागि वडास्तरमा कार्यशाला गरि छुटेका तथ्याङ्कहरू लिन र तथ्याङ्कलाई शुद्धीकरण गरिएको थियो। अन्तमा पालिकास्तरमा तथ्याङ्क प्रमाणीकरण योजना तर्जुमा गोष्ठी संचालन गरि दस्तावेज तयार गरिएको छ।

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई विभिन्न विधिहरू अपनाई विश्लेषण गरिएको छ। ति विश्लेषण गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई पालिकामा उपलब्ध अन्य तथ्याङ्कहरूसँग मिलान गरि आवश्यक तालिका, ग्राफ, र अनुसूची राखि त्यसको ब्याख्यात्मक स्वरूपमा यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा विभिन्न चरणहरूमा सम्पन्न गरिएका मुख्य क्रियाकलाप तथा तथ्याङ्कहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

- क्षमता विकास चरणमा ८ जना तथ्याङ्क संकलकहरूलाई, जलउपयोग गुरुयोजना तयारी, N-WASH सफ्टवेयर, KoBo Toolbox र तथ्याङ्क सङ्कलनका अन्य विधितथा प्रक्रियाका बारेमा क्षमता विकास तालिम संचालन।
- समुदायस्तरका भेला/अनुशिक्षण सहभागितात्मक तरिकाले सामाजिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कहरू सङ्कलन। तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गर्दा महिला तथा पछाडी पारिएका बर्गकामुद्दाहरू/सवालहरूको अध्ययन र विश्लेषण।
- ९ वटै वडाहरूमा वडास्तरमा समन्वय बैठक/अनुशिक्षण र क्षमता विकास तालिमहरू र अनुशिक्षणमा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषयवस्तुहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको।
- ९ वटै वडामा तथ्याङ्क प्रमाणीकरण तथा योजना प्राथमिकीकरण कार्यशाला।
- पालिका स्तरमा १ पटक भिजनिङ तथा अभिमुखीकरण कार्यशाला र १ पटक तथ्याङ्क प्रमाणीकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी संचालन।
- पालिका तथा वडा कार्यालयसँग विभिन्न चरणमा अनौपचारिक बैठक तथा छलफल।
- विभिन्न समुदाय तथा सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट तथा अन्तरक्रिया।

मुख्य तथ्याङ्कहरू :

- गुरुयोजना निर्माणका क्रममा संकलन गरिएका मुख्य तथ्यांकहरू: राष्ट्रिय जनगणना २०७८को प्रतिवेदन अनुसार यस सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २,४२२ (<https://cbs.gov.np>) रहेको देखिन्छ भने, हाल खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता र जलउपयोग गुरुयोजना तयारीको लागि संकलन गरिएको तथ्याङ्क अनुसार कुल घरधुरी संख्या २,५५० रहेको छ। कुल घरधुरी मध्ये ब्राह्मण क्षेत्री ४७.८१ प्रतिशत रहेको र दलित ३३.७३ प्रतिशत रहेको त्यस्तै अन्य २१.४२ रहेका छन्।
- मुख्य जलाधारको रूपमा कर्णाली नदी रहेको छ भने उपजलाधारको रूपमा सान्नीगाड खोला, लुइयांटा खोला, मुलपानी खोला, कयारी खोला, र तिलाडी खोलालाई उप जलाधारको रूपमा लिन सकिन्छ। खानेपानीको लागि मुख्य स्रोतको रूपमा मुल र केहिमात्रामा खोला र खोल्सी रहेका छन्।
- यस पालिकामा विद्यमान खानेपानी योजनाको संख्या ६३ वटा रहेता पनि सबै योजनाहरू पुर्ण रूपमा संचालन नरहेको रकेहि योजना त पुर्णरूपमा जिर्ण अवस्थामा रहेका छन्। यस्तै निर्माणधिन अवस्थाका २० वटा खानेपानी तथा सरसफाइ योजना रहेका छन् भने २९ वटा खानेपानी योजना जलउपयोग गुरुयोजनामा प्रस्तावित गरिएका छन्। यस्तै विद्यमान संचालित खानेपानी योजनाहरूबाट १८८८ घरधुरी लाभान्वित भएको देखिन्छ।
- पालिकामा विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरू ७८ वटार जलउपयोग गुरुयोजनामा प्रस्तावित सिंचाइयोजना संख्या २९ वटा रहेका छन्। विद्यमान लघु सिंचाइ योजनाहरू ८२ वटा रहेका छन्।
- पालिकामापानीकामूलश्रोतहरू २७९ वटारहेकाछन। (वडानं१मा४१, वडानं२मा३९वटा, वडानं३मा६१वटा, वडानं४मा२०वटा, वडानं५मा१२वटा, वडानं६मा२३वटा, वडानं७मा१६वटा, वडानं८मा४८वटारवडानं९मा१९वटा)
- पालिकामासुधारिएकापानीघट्टहरूकोसंख्या४९१रहेकोछ।
- पालिकामाविद्यालयहरूकोजम्मासंख्या४२रहेकोछन्, जस मध्ये९वटाविद्यालयमाशौचालयकोसुविधारहेकोछैनभने३३वटाविद्यालयमाशौचालयहरुरहेकाछन।१५वटाविद्यालयमाछात्रछात्राहरूकालागिअलगअलगशौचालयसुविधारहेकोछ।
- आफ्नोघरमाउत्पादनभएकोफोहोरमैलाव्यवस्थापनकोअवस्थालाईहेर्दासान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकामाफोहोरव्यवस्थापनभइरहेकोदेखिन्छ।ठोसफोहरव्यवस्थापनकालागिडम्पिङ साइट व्यवस्थापन, दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने निर्णय गरिएको छ। समग्रमा सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाले यस जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि पालिकामा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैह्र सरकारी निकाय/संघ संस्थाहरूसंग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्न सकेको खण्डमा प्रस्ताव गरिएका योजनाहरू ५ वर्ष भित्रै कार्यान्वयन गर्न सहज हुने र पालिकाको क्षेत्रगत परिकल्पना/लक्ष्य, उद्देश्यहरू पुरा हुने देखिन्छ।

विषयसूची

प्राक्कथन.....	3
धन्यवाद ज्ञापन	4
प्रकाशकीय	6
संक्षेप र संक्षिप्त नामहरूको सूची	7
कार्यकारी सारांश	8
अध्याय १: परिचय	1
१.१.१. जलश्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी प्रावधान	1
१.१.२. एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापन अवधारणा र सिद्धान्त	2
१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य	3
१.१.४. अन्तर क्षेत्रगत सवालहरू लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण), जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद जोखिम व्यवस्थापन	4
१.२ जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र	5
१.२.१. खासस्व योजना र जलउपयोग योजना तथा यसको संयोजन.....	5
१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्नुका उद्देश्यहरू.....	5
१.२.३. जलउपयोग गुरुयोजनाले समेट्ने क्षेत्रहरू	6
१.३ जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाईएका पद्दतीहरू	7
१.३.१ स्थानीय तहमा विद्यमान रणनीतिक योजनाहरूको समिक्षा	8
१.३.२ रणनीतिक योजनाहरूको एकिकरण	8
१.३.३ जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रियाका चरणहरू.....	9
अध्याय दुई	13
२. गाउँपालिकाको पाश्चिचित्र	13
२.१ सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको एक संक्षिप्त परिचय.....	13
२.२ भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच	13
२.३ भौगोलिक स्वरूप तथा भु-उपयोग स्थिति	14
२.४ पालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण	14
२.४.१ घरधुरी तथा जनसंख्या	14
२.४.२ जातीय संरचना	15
२.४.३ साक्षरता विवरण	16
२.४.४ पेशा व्यवसाय.....	16
२.४.५ कृषि र जिविकोपार्जन	17
२.४.६ मौसमी पात्रो	17
२.४.७ मानव संसाधन विश्लेषण.....	18
२.४.८ स्थानीय निर्माण सामग्रीको उपलब्धता	19
२.५ सेवा केन्द्रहरू सम्बन्धी विवरण	20
२.६ विकास साझेदारहरू गैर सरकारी संस्थाहरू समुदायमा आधारित संस्थाहरू तथा सहकारी सम्बन्धी विवरण	20
अध्याय तिन	21
३. विद्यमान जलश्रोतहरूको अवस्था र प्रयोग	21
३.१ जलश्रोतहरूको विवरण	21

३.२ जलश्रोतहरूको विश्लेषण	21
३.२.१ पानीका श्रोतहरूको वर्गिकरण	22
३.२.२ अवस्थितिको आधारमा स्रोतको विवरण	22
३.२.३ क्षमताको आधारमा श्रोतहरूको विश्लेषण	23
३.२.३ गुणस्तरका आधारमा श्रोतको विश्लेषण	23
३.२.४ विद्यमान उपयोग र जलस्रोतहरूको संभावित उपयोगको आधारमा	24
३.३ विद्यमान खानेपानी आयोजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण	25
३.३.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी	25
३.३.२ विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको संचालनको अवस्था	26
३.३.३ निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको सेवाक्षेत्र तथा लाभान्वित घरधुरी	28
३.४ विद्यमान सरसफाइ अभ्यासको अवस्थाको विश्लेषण	29
३.४.१ बस्तीहरूको खुला दिसा मुक्तक्षेत्र तथा पुर्ण सरसफाइको अवस्था	29
३.४.२ विद्यालय तथा सार्वजनिक संस्थाहरूको सरसफाइको अवस्था	30
३.४.३ चातावरणीय सरसफाइको अवस्था	31
३.४.४ दिशाजन्य लेदो, ठोस फोहोर तथा फोहोर पानी व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था	31
३.५ विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण	32
३.५.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र सिंचित क्षेत्रफल र लाभान्वित घरधुरी	33
(ख) विद्यमान लघु सिंचाइ (सिंचाइ पोखरी)को अवस्था र विवरण	33
३.५.२ विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको संचालनको अवस्था	35
३.५.३ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र सिंचित क्षेत्रफल र लाभान्वित घरधुरी	36
३.६ विद्यमान जलवायु परिपवर्तन अनुकूलन, विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा श्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण	36
३.६.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी	37
३.६.२ विद्यमान जलवायु परिपवर्तन अनुकूलन योजनाहरूको संचालन अवस्था	37
३.६.३ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी	38
३.७ विद्यमान जलउर्जा योजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण	38
३.७.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी	39
३.७.२ विद्यमान जल उर्जा योजनाहरूको संचालनको अवस्था	39
३.७.२ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरीहरु	40
३.८ जलश्रोतको दिगो उपयोगको लागि सस्थागत उपयोग सम्बन्धी संयन्त्र	40
३.९ जलश्रोतमा विवाद	41
अध्याय: चार	43
४. गुरुयोजनाको कार्याव्ययन रणनीति र परिकल्पना	43
४.१ स्थानिय तहको रणनीतिक प्राथमिकता	43
(क) वडा स्तरीय योजना तर्जुमा तथा प्राथमिकता	45
(ख) गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा तथा प्राथमिकता	46
(ग) रणनीति	46
४.२ जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागी एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन	47
४.३ एक जल अवधारणा	47

४.४ सुशासन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	48
४.५ पानीको उत्पादनशिल प्रयोग	49
४.६ प्रविधि विकल्प	49
४.७ मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण औजार र उपयोग	50
४.८ श्रोत संरक्षण	50
अध्याय पाँच : जलउपयोग गुरुयोजना	51
५.२.१ जल उपयोग गुरुयोजनाको परिकल्पना	51
५.२.२ जल उपयोग गुरुयोजनाको लक्ष्य	51
५.२.३ जल उपयोग गुरुयोजनाको उद्देश्यहरु	52
५.२ गुरुयोजनाको सारांस	52
५.२.१ खानेपानीका योजनाहरु	53
५.२.२ सरसफाइ योजनाहरु	54
५.२.३ बहुउपयोगी योजनाहरु	54
५.२.४ सिंचाइ योजनाहरु	55
५.२.५ स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजना	55
५.२.६ जलउर्जा योजनाहरु	56
अध्याय छ: गुरुयोजना कार्यान्वयन र बजारीकरण र अद्यावधि	58
६.१ गुरुयोजनामा लगानीकालागि अल्पकालिन, मध्यम र दिर्घकालिनयोजनाहरु	58
६.२ पहिलो वर्षकोकार्यान्वयन योजना	60
६.३ बजारिकरण रणनीति तथा सरोकारवालाको पहिचान	1
६.४ जलाधार/श्रोतहरुको संरक्षण/व्यवस्थापन रणनीति	2
६.५ गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अद्यावधिक गर्ने संयन्त्र	2
६.६ गुरुयोजनाकार्यान्वयनका रणनीति	3

संलग्न तालिकाहरुको सुची

तालिका 1: पालिकामा निर्मित ऐन, निती, रणनीति तथा कार्ययोजना	8
तालिका 2: तथ्याङ्क संकलनकर्ता (गणक) तालिमका सहभागिता विवरण	11
तालिका 3 : पालिकाको भु-उपयोग सम्बन्धी विवरण	14
तालिका 4: गाउँपालिका स्तरीय वडागत जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	14
तालिका 5: वडा अनुसार जातीगत घरधुरी विवरण	15
तालिका 6: जातिगत जनसंख्या र विवरण	15
तालिका 7 : वडागत महिला पुरुष साक्षरता विवरण	16
तालिका 8: विभिन्न पेशा व्यवशायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण (१० वर्ष माथी)	16
तालिका 9 : वडागत रुपमा बार्षिक खाद्यान्न उत्पादनको पहुँचको अवस्था	17
तालिका 10 : उमेर समुह अनुसार पालिकाका पेशामा संलग्न जनशक्ति विवरण	18
तालिका 11 : स्थानीय स्रोत सामग्रीहरुको उपलब्धताको अवस्था	19
तालिका 12 : पालिकामा संचालित रहेका सेवा केन्द्रहरुको विवरण	20
तालिका 13 : गाउँपालिकामा कार्यरत विभिन्न विकास साझेदार संस्थाहरुको विवरण	20
तालिका 14 : वडागत रुपमा उपलब्ध पानीका श्रोतहरुको वर्गिकरण	22

तालिका 15 : अवस्थितिका आधारमा पानीका स्रोतहरूको विश्लेषण	22
तालिका 16 : मात्राको आधारमा श्रोतहरूको वर्गिकरण	23
तालिका 17 : गुणस्तरका आधारमा पानीका स्रोतहरूको विवरण	24
तालिका 18 : सम्भावित उपयोगको आधारमा स्रोतको वर्गिकरण	24
तालिका 19 : विद्यमान संचालित खानेपानीको योजना लाभान्वित घरधुरीको विवरण	25
तालिका 20: विद्यमान खानेपानी आयोजनाहरूको संचालनको अवस्था	26
तालिका 21: योजनाहरूको सुचारुपना तथा दिगोपनाको अवस्था	28
तालिका 22: निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको विवरण र लाभान्वित घरधुरी र जनसंख्या	28
तालिका 23 : शौचालयको प्रयोग सम्बन्धीविवरण	29
तालिका 24: घरायसी सरसफाइ सम्बन्धी आधारभुत सेवा सुविधाको अवस्था र वर्गिकरण	30
तालिका 25: विद्यालयमा भएका शौचालय तथा सरसफाइ सम्बन्धी विवरण	30
तालिका 26 : विद्यमान कुलो सिंचाइ आयोजनाहरूको विवरण	33
तालिका 27 : विद्यमान लघु सिंचाइ (पोखरी)को संचालनको अवस्था र विवरण	34
तालिका 28 : विद्यमान लघु सिंचाइ (पोखरी)को सेवा क्षेत्र तथा लाभान्वित घरधुरी	34
तालिका 29 : विद्यमान सिंचाइ योजना तथा संचालन सम्बन्धी विवरण	35
तालिका 30 : विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी तथ्यांक विश्लेषण	37
तालिका 31 : विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनाहरूको संचालनको अवस्था	38
तालिका 32 : विद्यमान जलउर्जा अवस्थाको तथ्याङ्क विवरण	39
तालिका 33 : विद्यमान जल उर्जा तथा पानी घट्ट सम्बन्धी योजनाको संचालनको अवस्था र विवरण	39
तालिका 34 : जलश्रोतमा विवाद तथा श्रोतको स्वामित्वको अवस्था र विवरण	41
तालिका 35 : विद्यमान योजनाहरूको संचालन सम्बन्धी विवरण	45
तालिका 36 : सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजनाको सारांस तालिका	53
तालिका 37 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण	53
तालिका 38 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत सरसफाइ योजनाहरूको विवरण	54
तालिका 39 : वडागत रुपमा सिंचाइ योजनाहरूको विवरण	55
तालिका 40 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण आयोजनाहरूको विवरण	56
तालिका 41 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण आयोजनाहरूको विवरण	57
तालिका 42 : गुरुयोजनामा प्रस्तावित योजना र लगानी नीति	58

संलग्न ग्राफहरू:

ग्राफ 1: सिजन अनुसार समुदायका मानिसहरू काममा व्यस्त हुने समय (महिना)	18
ग्राफ 2 : पानीका स्रोतहरूको विश्लेषण	21
ग्राफ 3 : विद्यमान सिंचाइ कुलो संचालनको अवस्थाको विवरण	36

संलग्न चित्रहरू:

चित्र 1: जल उपयोग तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी	6
चित्र 2 : जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाका चरण तथा खुड्किलाहरू	10
चित्र 3: जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि सम्भावित सहयोगी निकायहरू	1

अनुसुचीहरू

१. पालीका स्तरबाट प्राथमीकिकरण गरिएका योजनाको सुची
२. पालीकामा विद्यमान श्रोतहरूको सुची

३. पालीकामा विद्यमान खानेपानी योजनाको सुची
४. विद्यमान खानेपानी योजनाको सुचारुपना र दिगोपनाको अवस्था
५. विद्यमान सिंचाई योजनाको सुची
६. विद्यमान वातावरण पर्यावरण योजनाको सुची
७. विद्यमान जलउर्जा योजनाको सुची
८. वडा स्तरबाट छनोट भई आएका योजनाहरूको सुची
९. विभिन्न बैठक तातीम तथा गोष्ठीमा सहभागीहरूको उपस्थिती र फोटोको विवरण
१०. कार्यक्रम तथा सर्वेक्षणको नमुना फोटोहरू
११. NWASH MIS Plan

अध्याय १: परिचय

कुनै निश्चित स्थानमा उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको विकास र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोत क्षेत्रको आवधिक योजना जलउपयोग गुरुयोजना हो । यो जलउपयोग गुरुयोजनामा गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरू बिश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिएको छ। गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहुउपयोग गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद समाधान गर्नका साथै सुशासन कायम गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धी गर्न समेतका लागि एउटादीर्घकालिन औजार हो ।

खानेपानी, सरसफाइतथास्वच्छता (खासस्व) लाईनेपालकोसंविधान२०७२कोधारा३५(४) लेमौलिकअधिकाररूपमाव्याख्यागरेकोछ।संविधानकोयसप्रावधानलेसबैनागरिकलाईसुरक्षितखानेपानीतथासरसफाइकोसहजपहुँचको सुनिश्चितगरेकोछ।यसलक्ष्यलाईपुरागर्नेनेपालसरकारलेक्षेत्रगतखासस्वविकासयोजना(Sector Development Plan,2016-2030)

पनितयारगरेकोछ।दिगोविकासलक्ष्यलेसन२०३०सम्मसबैकालागिखानेपानीतथासरसफाइमापहुँचसुनिश्चितगर्नेलक्ष्यराखेकोछ।स्थानीयतह लेआफ्नोअधिकारक्षेत्रभित्रकोआर्थिकअधिकारसम्बन्धीविषयमाकानूनबनाउने, वार्षिकबजेटबनाउने, निर्णयगर्ने, नीतितथायोजनातयारगर्नेत्यसकोकार्यान्वयनगर्नेव्यवस्थासंविधानकोधारा५९लेगरेकोछ।संविधानकोधारा२३२लेसंघ, प्रदेशस्थानीयतहबीचकोसम्बन्धसहकारिता, सहअस्तित्वरसमन्वयगरितीन"स"माआधारितसिद्धान्तकोअंगिकारगरेकोछ।यसलेशासनसंचालनप्रक्रियालाईसु-संस्कृत, सहिष्णुपरिणाममुखीबनाउनमासहयोगगर्नेअपेक्षागरेकोछ।संविधानकोयसैप्रावधानतथास्थानीयतहकोअधिकारक्षेत्रप्रयोगगरिसान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकालेसमग्रजलश्रोतक्षेत्रकोएकिकृतसमष्टिगतदस्तावेजकारूपमायोजलउपयोगगुरुयोजनातयारगरेकोहो।

“खानेपानीसरसफाइतथास्वच्छताहामीसवैकोचाहना, एकघर एकधारा स्वच्छ खानेपानी सान्नी त्रिवेणीकोकामना”भन्ने मूल परिकल्पनाका साथ यो जलश्रोत गुरुयोजना तयार गरिएको छ । योजना तयार गर्दा सकेसम्म सहभागितामूलक, तथ्यपरक, सर्वस्वीकार्य र कार्यान्वयन योग्य बनाउनका लागि अधिकतम प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकामा रहेका सवै जलश्रोतहरूको पहिचान तथा वैज्ञानिक रूपमा मापन गरिएको छ र त्यसकै आधारमा खानेपानी, सिंचाइ, जलउर्जा र वातावरण संरक्षणसग सम्बन्धितयोजनाहरू तर्जुमा गरि तिनको कार्यान्वयनको लागि प्राथमिकता समेत तोकिएको छ । योजना तयार गर्दा सहभागिता र समावेशीतालाई ख्याल गरिएको छ भने योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाको एकल प्रयासवाट मात्रै सम्भव नहुन सक्ने तथ्यलाई ख्याल गर्दै अन्तर सरकारी निकाय, संघ-संस्था, विकास साझेदारहरू तथा नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, सहकार्य तथा साझेदारीतामा जोड दिइएको छ ।

यस योजनाले

- जलश्रोत क्षेत्रको विद्यमान परिदृश्य तथा प्राथमिकताका क्षेत्र तथा रणनीतिहरूको लेखाजोखा गरि समग्र वास क्षेत्रमा प्रभावकारी कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्न मद्दत गर्ने ।
- यस गुरुयोजनाले गाउँपालिकाको खानेपानी र सरसफाइको पहुँचको सेवा विस्तार गर्न मद्दत गर्ने ।
- गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई अझ बढि पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन सहयोग गर्ने ।

१.१.१. नीति तथा कानूनी प्रावधान जलश्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय

नेपालको संविधान: नेपालको संविधानको विभिन्न भाग तथा धाराहरूमा जलस्रोत क्षेत्र सम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका छन् । जलउपयोग गुरु योजना र जलस्रोत विकाससम्बन्धित केहि प्रावधान निम्नानुसार रहेका छन् ।

- मौलिक हक: धारा ३५: स्वास्थ्य सम्बन्धी हक-प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ।
- धारा ५१: राज्यका नीतिहरू, जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिई जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने।
- स्थानीय तहको एकल अधिकारको सुची अनुसुची ८ र साझा अधिकार सुची ७ र ९ अन्तर्गत खानेपानी, सानाजलबिद्युत आयोजना, बैकल्पिक उर्जा तथा वातावरण, जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण गर्ने।
- यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी ऐन २०७९ मा धारा: ३३ को उपधारा ४ र धारा: ३५ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई आत्मसात गर्दै सरसफाइका लागि गरिव/अति विपन्न तथा पछाडी पारिएका समुदाय र घरधुरीहरूलाई अनुदान तथा खानेपानी महशुलमा छुटदिने व्यवस्था गरिएको छ।
- त्यसै गरि पन्ध्रौँ योजनाको रणनीतिक अवधारणा पत्रको रणनीति अनुसार “आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाबाट बन्चित रहेका समुदायको सहभागितामा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा पुऱ्याउने” रहेको छ भने उक्त रणनीतिको कार्यनीतिको बुँदा १ मा “आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाबाट बिमुख समुदायको पहिचान र नक्शाङ्कन गरिनेछ” र बुँदा २ मा आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाबाट बन्चित रहेका क्षेत्र, समुदायमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा पुऱ्याउने कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकता दिइने प्रावधान रहेको छ।

माथी उल्लेखित संवैधानिक ब्यवस्थाहरूले समेत स्थानीय तहहरूको पानी क्षेत्रको विकासका लागि निर्दिष्ट योजना बनाउनु पर्ने सैद्धान्तिक आधार निर्माण भएको देखिन्छ। संविधानका अतिरिक्त स्थानीय तहहरूको संचालनका लागि जारी भएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा समेत खानेपानी, सिंचाइ, वातावरणीय सवाल तथा उर्जा विकास जस्ता जलस्रोत क्षेत्रका सवालहरू सम्बोधन गर्न यथेष्ट व्यवस्था रहेको पाईन्छ। पानी क्षेत्रका निर्दिष्ट योजनाहरूको नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन जस्ता अधिकार स्पष्ट रूपमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा रहेका छन्। यसरी स्थानीय सरकारहरूले जलस्रोतको समष्टिगत विकासका लागि नीति निर्माण गरि आवधिक योजनाहरू मार्फत नागरिकका संविधानतह रहेका अधिकार सुनिश्चित गर्न जलउपयोग गुरुयोजना एक बलियो औजारका रूपमा रहने देखिन्छ।

१.१.२ एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन अवधारणा र सिद्धान्त

एउटा जलाधार भित्रका सम्पूर्ण आवश्यकताहरू सँगसँगै सम्बोधन गर्ने, जलस्रोतका विविध पक्षहरू बीच सामन्जस्यता कायम गर्ने र साथै पर्यावरणको सन्तुलन कायम गर्ने किसिमको समष्टिगत अवधारणालाई नै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन भन्ने गरिन्छ। जलस्रोत विकासका विभिन्न क्षेत्रहरू जस्तै: खानेपानी, सिंचाइ, जलविद्युत, वातावरण तथा पर्यावरण आदि सँगसँगै र एक अर्कालाई सहयोग पुऱ्याउने किसिमले लैजानु अर्थात समग्र जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापनका माध्यमबाट जलस्रोत क्षेत्रको विकास नै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन बुझिन्छ। एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन अवधारणा अनुसार छरिएर रहेका स-साना भाग अथवा स्रोतहरूलाई एक ठाउँमा समेटेर पूर्ण बनाउने र जलवरिय स्रोतहरू जस्तै; माटो, पानी, र वनस्पतिय स्रोत बीचको सामन्जस्यता वा सह-सम्बन्धलाई ध्यानमा राखी ति स्रोतहरूको संरक्षण र विकासका लागि अपनाउनु पर्ने आवश्यक कामहरूको लेखाजोखा गर्नु हो।

माथि उल्लेखित अवधारणा अनुसार एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका निम्न सिद्धान्तहरू रहेका छन्।

सिद्धान्त १ : शुद्धपानीसिमितजोखिमयुक्तस्रोतहोजुनबाँच्न, विकासगर्नतथावातावरणकोलागिअत्यावश्यकछ।

सिद्धान्त २ : पानीको विकास व्यवस्थापन सहभागितात्मक विधिको आधारमा हुनुपर्छ जसले उपभोक्ता, नीति निर्मातालाई समाहित गर्दछ।

योजनाविद,

सिद्धान्त ३ : पानीको सुरक्षात्मक व्यवस्थापनमा महिलाहरुको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ।

सिद्धान्त ४ : पानी सामुदायिक बस्तु हो तर यसको उच्च आर्थिक महत्व पनि छ।

१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट अनुमोदन गरिएका १७ वटा महत्वाकांक्षी दिगो विकास लक्ष्य १५ वर्षमा पूरा गर्न विश्वव्यापी रूपमा १६९ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरी यसको प्रगति मुल्याङ्कन गर्न २३२ सूचकहरु पनि तयार गरिएका छन्। यसै गरी नेपालमा ति १७ वटा लक्ष्य पूर्तिका निम्ति ४७९ वटा सूचकहरु निर्धारित गरिएका छन्। यसरी निर्धारण गरिएका १७ वटा लक्ष्यहरु एक-आपसमा अन्तर सम्बन्धित छन्। यसै गरी दिगो विकास लक्ष्य-६ खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका साथै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सन् २०३० सम्म के के उपलब्धि हासिल हुनुपर्ने भन्ने आधारमा तय गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ६ ले खानेपानी तथा सरसफाइको निर्धारित मार्गचित्र प्रस्ट्याएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालले समेत प्रतिबद्धता जाहेर गरेको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नु स्थानीय सरकारको समेत कर्तव्य हुन आउछ। यस परिवेशमा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न समेत स्थानीय सरकारहरुले प्रकृयागत विकासमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। जलस्रोत क्षेत्रको समष्टीगत विकासका लागि उपलब्ध कानुनी प्रवन्ध तथा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरु हासिल गर्न जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको औचित्य अझै बढी पुष्टी हुन्छ। दिगो विकास लक्ष्य-६ को समग्र सूचक “सन् २०३० सम्म, सबैका लागि सफा पानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने” रहेको छ भने, विशिष्ट सूचकहरु निम्न रहेका छन्।

दिगो विकास लक्ष्य-६

सबैकालागि स्वच्छ पानी र सरसफाइको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने

६.१. सन् २०३० सम्ममा सबैकालागि सुरक्षित तथा खर्चले धान्न सक्ने मूल्यमा पिउने पानीमा सर्वसुलभ तथा समतामूलक पहुँच हासिल गर्ने।

६.२

सन् २०३० सम्ममा सबैकालागि पर्याप्त सरसफाइ र स्वच्छतामा समतामूलक पहुँच हासिल गर्ने र खुला ठाउँमा दिशा गर्ने चलनको अन्त्य गर्ने। यसक्रममा महिला बालबालिका, किशोरी तथा संकटासन्न अवस्थामा रहेकाहरुको आवश्यकतालाई विशेष ध्यान दिने।

६.३ सन् २०३० सम्ममा प्रदूषण कम गरेर,

जतातै प्रवृत्ति हटाएर खतरनाक रसायन एवम् अन्य सामग्रीको न्यूनिकरण गरेर पानीको गुणस्तर सुधार गर्ने,

विश्वव्यापी रूपमा प्रशोधन गरिएको फोहर पानीको मात्रालाई आधा गर्ने तथा उल्लेख्य मात्रामा प्रशोधन गरेर सुरक्षित रूपमा पुनः प्रयोग गर्ने।

६.४

सन् २०३० सम्ममा पानीको अभावलाई सम्बोधन गर्न तथा पानीको अभाव झेलिरहेका जनसङ्ख्यालाई उल्लेख्य रूपमा घटाउन सबै क्षेत्रमा पानी उपयोग कुशलता उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि गर्ने र स्वच्छ पानीको दिगो निस्कासन तथा आपूर्ति गर्ने।

- ६.५ सन् २०३०सम्ममासबैतहमाएकीकृतजलस्रोतव्यवस्थापनलागुने, उपयुक्तभएसम्मयोकार्यअन्तरसीमासहयोगमार्फतगर्ने।
- ६.६ सन् २०२०सम्ममाहिमाल, पहाड, वनजङ्गल, सिमसार, नदी, भूमिगतजलभण्डारतालतलैयालगायतकापानीसँगसम्बन्धितपर्यावरणीयअन्तरनिर्भरताकोसंरक्षणरपुनस्थापनागर्ने।
- ६.क. सन् २०३०सम्ममाविकासोन्मुखमुलुकहरूकोखानेपानीरसरसफाइसम्बन्धितकार्यक्रमक्रियाकलापहरूजस्तैआकासेपानीसंकलन, निर्मलीकरण, जलकुशलता, प्रदूषितपानीप्रशोधन, पुनचक्रणतथापुनःप्रयोगप्रविधिहरूकालागिक्षमाताअभिवृद्धिरअन्तराष्ट्रियसहयोगबिस्तारगर्ने।
- ६.ख. पानीरसरसफाइव्यवस्थापनकालागिस्थानीयसमुदायकोसहभागितालाईसुदृढगर्नसहयोगगर्ने।

योजलउपयोगगुरुयोजनालेनेपालसरकारको जलउपयोगगुरुयोजना(Water Use Master Plan) तयारी निर्देशिका तथा विद्यमानकानूनीप्रावधानतथानिर्देशिकाहरूतथाअन्तराष्ट्रियस्तरमाभएकासहमतिरघोषणाहरूकोभावनालाईआत्मसातगरेकोछ।योजलउपयोगगुरुयोजनातयारीकोलागिगाउँपालिकास्तरीयखानेपानी, सरसफाइतथास्वच्छतासमन्वयसमितिहनेव्यवस्थाछ।स्थानीयस्तरमाजलस्रोतव्यवस्थापनकामुद्दालाईसम्बोधनगर्न, योजलउपयोगगुरुयोजनाकोआवश्यकतामहशूसगरिएकोहो।जलस्रोतकोयोजनातयारगर्नेयोएउटाएकीकृत, सहभागितात्मकरसमावेशीपद्धतिहो।यसमास्थानीयबासीसबैकोसहभागितामापानीकाश्रोतहरूकोपहिचानरत्यसलाईकेकेप्रयोजनमाउपयोग गर्नेभन्नेनिर्णयगरेकोहुन्छ।यसलेस्थानीयसमुदायमापछाडिपारिएकासमुहहरूकोक्षमताविकासरसशक्तिकरणगर्नेनिर्णयप्रकृत्यामाउनीहरूको सकृयसहभागितामासहयोगगर्दछ।जलउपयोगगुरुयोजनातर्जुमाप्रकृत्यामाउपलब्धपानीलाईन्यायोचितवितरणगरीत्यसमासबैजातजातिवर्ग काजनसमुदायकोपहुँचसुनिश्चितगर्नविशेषपहलगरिन्छ।यसप्रकृत्यामावातावरणसंरक्षण, पूर्णसरसफाइरमौसमपरिवर्तनजस्ताविषयहरूरत्यसकालागिअवलम्बनगर्नुपर्नेउपयुक्तउपायहरूबारेजनचेतनाजगाउनेकार्यसमेतगरिन्छ।जल उपयोगगुरुयोजनाकोमुख्यउद्देश्यस्थानीयस्तरमाजलस्रोतकोप्रभावकारी, समानुपातिकरदक्षरूपलेउपयोगगर्नेएकीकृतयोजनाकोविकासगर्नुहो।यसयोजनालेआफ्नैसमुदायभित्रसमुदायसमुदायकोबिचमाजलस्रोतको सहीउपयोग, समानुपातिकवितरणमार्फतदिगोरुपमासबैप्रकारकाआवश्यकताहरूपुरागर्नेसुनिश्चिततागर्दछ।

१.१.४ अन्तर क्षेत्रगत सवालहरू लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण), जलवायु परिवर्तन

अनुकुलन, विपद जोखिम व्यवस्थापन

समानतातथासामाजिकसमावेशीकरण:

जलउपयोगगुरुयोजनास्थानीयसमुदायकोसहभागितामनिर्माणहुनेहुदापानीसंगप्रत्यक्षसरोकाराख्नेलिङ्ग वर्गसरसमुदायकोआवश्यकतारचाहनामाआधारितहुनेगर्दछ।नेपालसरकारलेसबैनेपालीलाईसबैनेपालीलाईबि.स. २०८४सम्ममाआधारभूतसेवाउपलब्धगराउनेलक्ष्यराखेकोछ।त्यसकालागिपानीवितरणरउपभोगप्रक्रियालाईसमावेशीबनाउनजलउपयोगगुरुयोजनालेसहयोगपुन्याउँदछ।पानीकोघरायसीप्रयोग, यसकोबहुउपयोगितारगुरुयोजनाबनाउनेसबैचरणतथाप्रक्रियामामहिलाहरूकोउल्लेख्यरअर्थपूर्णसहभागितालाईविशेषध्यानदिइएकोछ।त्यस्तैअपांगताभएकाव्यक्तिहरूकोखानेपानीरसरसफाइजस्ताआधारभूतसेवाहरूमापहुँचबढाउनतथाअपांगतामैत्रीअवधारणाकाविकासकाला गिउनीहरूकोजलउपयोगगुरुयोजनानिर्माणकाहरेकचरणमासहभागितासुनिश्चितगरिएकोछ।जलउपयोगगुरुयोजनासमुदायकोजीविकोपार्जन संगप्रत्यक्षजोडिएकोहुँदाविपन्नवर्गतथासमुदायकोसहभागितामहत्वपूर्णरहन्छ।

परिवर्तनअनुकुलनतथाविपदजोखिमव्यवस्थापन:

जलवायु परिवर्तनले गर्दा जलस्रोतहरू घट्दै गईरहेको र त्यसले प्रत्यक्ष रूपमा समुदायको खानेपानी आपूर्ति, सिंचाइ लगायत जीविकोपार्जनमा नकारात्मक प्रभाव पारिरहेकोछ।यसलेगर्दा विभिन्न प्रकोपहरू मुख्यतः बाढी, पहिरो, भूकम्प जस्ता प्रकोपहरूले खानेपानी तथा सिंचाइका लागि प्रयोग भएका पानीका मुहानहरू हराउने, भासिने गरेको हुँदा त्यसले एकातिर समुदायको खानेपानी तथा जीविकोपार्जनका लागि आवश्यक पानीको अभाव भैरहेको छ ।अर्कोतिर खानेपानी तथा सिंचाइका लागि निर्मित संरचनाहरूको

दिगोपना र सुचारुपनामा असर पुऱ्याई रहेको हुँदा यी यस्ता सवालहरुको न्यूनीकरणका लागि जलउपयोग गुरुयोजनाले समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरि जलवायु परिवर्तन अनुकुलित र प्रकोपहरु आइपर्दा पनि जोखिम कमहुने हिसाबले गरिने योजना तर्जुमालाई महत्व दिएको छ।

१.२जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र

१.२.१. खासस्व योजना र जलउपयोग योजना तथा यसको संयोजन

खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना र जलउपयोग गुरुयोजना एक आपसमा अर्न्तसम्बन्धित विषयहरु हुन्। खानेपानी, सरसफाइ स्वच्छता योजनामा समावेश भएका योजनाहरुको वर्गीकरण र प्राथमिकिकरण गर्ने कार्य जलउपयोग गुरुयोजनाले गर्दछ। नेपाल सरकारले विकास गरेको एनवास एप्लिकेशनबाट वास प्लान तयार गर्नका लागि अधार तयार गर्दछ भने सोही एप्लिकेशनमा प्रस्तावित तथा सेवा नपुगेका घरधुरीहरुलाई नयाँ योजना प्रस्ताव समेत गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। यसरी हेर्दा जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश हुने खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी विषयवस्तुहरु खासस्व योजनाले समेट्दछ भने जलउपयोग गुरुयोजनामा जलश्रोतसंग सम्बन्धित अन्य अयामहरु-सिंचाइ, जलउर्जा तथा वातावरण पर्यावरण समेत समावेशिष्ट हुन्छन्। खानेपानी, स्वास्थ्य, सरसफाइ योजना र जलउपयोग गुरुयोजनाको संयोजनले मानविय कल्याण, दिगो विकास र दक्ष संसाधन व्यवस्थापनका मुख्य पहलहरुलाई समावेशी ढंगले समाधान गर्न सहयोग गर्दछ। पिउने पानीको क्षेत्रमा समुदायहरुलाई सुरक्षित र सफा पिउने पानीमा पहुँच सुनिश्चित गर्नेमा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। यसमा जल प्रवाह प्रणाली, मुहानको संरक्षण, र पिउने पानीको उपचार सम्बन्धी जानकारीका साथै शुद्ध सफा पिउने पानीमा समुदायको पहुँच पुऱ्याउँछ। खासस्व र जलउपयोग गुरु योजनाको संयोजनले स्वच्छता अभ्यास, सरसफाइ सुविधाहरु, र फोहोर व्यवस्थापनको महत्वलाई पनि संकेत गर्दछ जसले स्वस्थ समुदाय र स्वस्थ वातावरण बनाउन सहयोग गर्दछ। यस संयोजनालेखानेपानी तथा सरसफाइ योजना व्यवस्थापनमा उल्लेखित प्रगतिको अपेक्षित सम्बोधन गर्न सहयोग गर्दछ। यसले शौचालय, फोहोर प्रवाह प्रणाली, र ठोस फोहोर व्यवस्थापन संरचनामा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। उचित सरसफाइका अभ्यासहरुलाई प्रबर्धन गरी फोहोर व्यवस्थापन र सरसफाइमा सकारात्मक बानीको विकासका साथै रोगको प्रसारणमा नियन्त्रण, सामुदायिक स्वास्थ्यमा सुधार, र वातावरण संरक्षणमा अपेक्षित योगदान गर्दछ।

जलउपयोग गुरुयोजनासँग पानीको स्रोतको व्यवस्थापनमा सहयोग, पानीको श्रोतको अवस्था र अवस्थिति देखाउँदछ। यसमा पानीको उपलब्धता, माग, र विभिन्न क्षेत्रहरु जस्तै कृषि, उद्योग, र घरेलु प्रयोगमा रहेको अवस्था आंकलन गर्न सहज बनाउँछ। यस योजनाले पानीको प्रयोग अनुकुल बनाउने, पानीको संरक्षण संवर्धन बढाउने र दिगोप्रतिस्पर्धी पानी व्यवस्थापन अभ्यासहरु पहिचान गर्ने प्रयास गर्दछ। यसमा पानी पुनःचर्कीकरण (Recharge), वर्षाको पानी जम्मा गर्ने, र प्रभावकारी सिंचाई प्रविधि तथा तरिकाहरुको विश्लेषण तथा पानीका श्रोतहरुको दीर्घकालिक उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य लिएको हुन्छ।

१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्नुका उद्देश्यहरु

सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाकोजलउपयोगगुरुयोजनातयारगर्नुकोप्रमुखउद्देश्यसान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाक्षेत्रभित्रखानेपानी, सरसफाइतथास्वच्छताकोविद्यमानपरिदृश्यकोपहिचानगरिगिरिवतथाविपन्नसमुदायमागुणस्तरीयरसर्वसुलभखानेपानीतथासरसफाइसेवाको पहुँचसुनिश्चितगर्नुप्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रुपले पानीको बहुउपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु हो। यसजलश्रोतगुरुयोजना निर्माणकाअन्यकेहिबिशिष्टउद्देश्यहरुहेकाछन, जुनयसप्रकाररहेकाछन।

- गाउँपालिकाभित्रकाखानेपानीकाविद्यमानश्रोतहरुतथामौजुदाखानेपानीतथासरसफाइसम्बन्धीसंरचनातथासुविधाहरुकोलगतसं कलनगरिउपलब्धतथ्यांककाआधारमाआधारेखातयारगरिदस्तावेजीकरणगर्ने।
- गाउँपालिकाक्षेत्रभित्रखानेपानी, सरसफाइतथास्वच्छताकोसेवानपुगेकावस्तीहरुपहिचानगरिअल्पकालीन, मध्यकालीनतथादीर्घकालियोजना, प्राथमिकतातथारणनीतिहरुतयगर्नु। सम्बन्धित भूगोल भित्रको बस्तुस्थिति पत्ता लगाउनुका साथै जलस्रोतसंग सम्बन्धित सुचना तथा सुविधाहरु पहिचान गर्ने।

- पानीका उपलब्ध सबै स्रोतहरूको विश्लेषण गरी स्रोतहरूको न्यायोचित र विभेकपूर्ण वितरण गर्ने साथै योजना प्रति अपनत्वको भावनाको विकास गरी निर्मित संरचनाहरूलाई दीगो बनाउने ।
- जलस्रोतहरूको बहुउपयोग गर्नको लागि अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन योजना तय गरि यस क्षेत्रमा दीर्घकालिन लगानी प्राप्त गर्ने ।
- वातावरणीय दीगोपनाको साथै जल सम्बन्धी भौतिक पूर्वाधारहरू र तिनको दीगो व्यवस्थापनको संस्थागत र वित्तीय व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न ।
- जलस्रोत क्षेत्रको लगानी नीति तथा दुरदृष्टी निर्माण गरि लक्ष्य हासिल गर्न आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत तथा सरोकारवाला पहिचान गर्न ।
- पालिका स्तरका जलस्रोत र यस सँग सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गर्न, पालिकालाई पूर्ण सरसफाइ र स्वच्छता प्रवर्धन गर्ने ।
- जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा पारदर्शीता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यासको माध्यमबाट सुशासन प्रवर्धन गर्ने ।

१.२.३ जलउपयोग गुरुयोजनाले समेट्ने क्षेत्रहरू

जलउपयोगगुरुयोजनाजलस्रोतकोएकिकृतयोजनातर्जुमातथाव्यवस्थापनकोसहभागितामूलकएवमसमावेशीविधिहो।यसलेकुनैनिश्चितभौगोलिकक्षेत्रमाकेन्द्रितरहीयसक्षेत्रकोजलस्रोतकोकुलपरिणामतथायसकोसम्भाव्यउपयोगकोआँकलनगर्दछ।एकिकृतजलस्रोतव्यवस्थापनजलाधारभित्रकासम्पूर्णआवश्यकताहरूसँगसँगैसम्बोधनगर्ने,जलस्रोतकाविविधपक्षहरूबिचसामन्जस्यताकायमगर्नेपर्यावरणीयसन्तुलनकायमगर्नेसमष्टिगतअवधारणाहो।जलाधारक्षेत्रअन्तर्गतहेकाजल, जंगल, जमिनरजीवितप्राणीहरूएकआपससँगसम्बन्धितहुन्छन्।तसर्थकुनैपनिजलस्रोतसम्बन्धीयोजनातर्जुमागर्दाजलाधारभित्रहेकाअलग-अलगअवयववापर्यावरणलाईअलग-अलगदृष्टिकोणबाटनहेरीयिनीहरूमानिहितअन्तरसम्बन्धकाआधारमासमष्टिगतरूपमाहेरिनुपर्दछ।कुनैनिश्चित क्षेत्र भित्र अवस्थित पानीका स्रोतहरू (पृथ्वीको सतह माथी वा सतहका वा सतह भित्रका) को व्यवस्थापनगरी दीगो उपयोग गर्न गुरुयोजनाले समेट्ने क्षेत्रहरूलाई जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीका माध्यमबाट ब्याख्या गर्ने गरिन्छ ।हेल्भेटास नेपालले अबलम्बन गरेका विभिन्न ३ बिषयगत क्षेत्र, पानी, खाद्य सुरक्षा र जलबायु अनुकुलन, सिप विकासर सामाजिक समावेशीकरण तथा

चित्र 1: जल उपयोग तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी

एकताहुनाथीक्षेत्रहरूमध्ये१९९८मा बाजुंग

गाविसपाइलोटिडगरिजलउपयोगगुरुयोजनापनिथालनीगरिएकोथियो।ग्रामीण जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रमले पहिलो चरण सन् २००७ देखि २०१५ र दोस्रो चरण २०१६ देखि २०२२ हालसम्म गुरुयोजना अनुसार कार्यक्रम संचालन गरिरहेकोछ।जलउपयोगगुरुयोजनालेखासकुनैआयोजनावाजलस्रोतकोक्षेत्र(खानेपानीवासिंचाई)

मात्रनहेरीस्थानीयरूपमाउपलब्धसमग्रजलश्रोत,

स्वच्छतातथासरसफाइ,

पानीकोमागतथायसकोएकिकृतरसमष्टिगतसंभाव्यउपयोगलाईमध्यनजरगर्नेहुनालेनैगुरुयोजनाभनिएकोहो।हेल्भेटासनेपालद्वाराविकासगरिएकोकुर्सीअवधारणालाईपनिजलउपयोगगुरुयोजनामामहत्वपूर्णरूपमाहेर्नेगरिन्छ, माथि चित्रमारहेकोछ।

जलस्रोत व्यवस्थापनकुर्सी:

जलउपयोग गुरुयोजनालाई विद्यमान कानुनी प्रावधानहरू अनुसार निर्माण गर्न तथा गुरुयोजना तयारीलाई सहज बनाउनुका साथै योजना निर्माण प्रकृत्यालाई ब्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि जलउपयोग व्यवस्थापन कुर्सीको अवधारणालाई अवलम्बन गरिएको छ । यो अवधारणा सरोकारवालाहरूको बुझाइमा एकरूपता ल्याउन निकै प्रभावशाली औजारका रूपमा रहेकोछ । जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीले औल्याएका र गुरुयोजनाले समेट्ने ४ (चार) वटा क्षेत्रहरूको चर्चा तल गरिएको छ ।

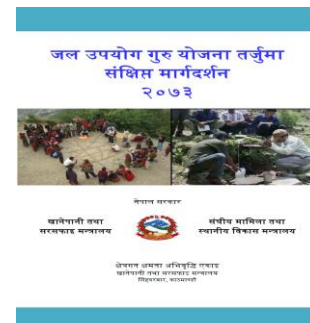
- **खानेपानी तथा सरसफाइ:-** खानेपानीकायोजनाहरू (नयाँ, मर्मत, पुर्ननिर्माण, सेवा विस्तार र सतह, भुमिगत, वर्षात आदि),स्रोत सुधार तथा संरक्षण, स्वच्छता, सरसफाइ र शौचालय निर्माण, व्यक्तिगत, घरेलु तथा वातावरणीय सरसफाइ खुला दिसा मुक्त तथा पूर्ण सरसफाइ योजना र योजनाहरूको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार रणनीति आदि ।
- **सिंचाइ तथा निकास:-**परम्परागत कुलो सिंचाइ योजना र लघु तथा आधुनिक पोखरीसिंचाइ योजनाहरू र ढल निकास । परम्परागत सिंचाइ (कुलो,नहर) प्रणाली हालको सिंचाइ प्रणालीहरूको मर्मत सम्भार तथा पुनःनिर्माण आदि । आधुनिक सिंचाइ (फोहरा सिंचाइ, थोपा सिंचाइ, प्लाष्टिक पोखरी) करेसाबारीको लागि लघु सिंचाइ, खेर जाने पानीको उचित निकास तथा घरवारी व्यवस्थापनमा प्रयोग ।
- **वातावरण तथा पर्यावरण:-**स्रोतसुधार तथा संरक्षण, स्रोतहरूको पुर्नभरण, पुर्नधारण तथा पुर्नप्रयोग क्रियाकलापहरू, वर्षातको पानी सङ्कलन, विभिन्न पोखरीहरू निर्माण तथा (मनोरञ्जनात्मक र धार्मिक, माछापोखरी, आहाल), बन व्यवस्थापन, चरन क्षेत्रहरूको व्यवस्थित विकास, पाखो तथा गह्वा सुधार, नदी नियन्त्रण, पहिरो नियन्त्रण, वातावरणीय सरसफाइ आदि ।
- **जलशक्ति र अन्य:-**परम्परागत तथा सुधारिएको पानीघट्ट, साना जलविद्युत उत्पादन आदि । पानीमिल, सुधारिएको घट्ट, घरेलु उद्योगका लागि पानी, लघु जलविद्युत योजना, माछा पोखरी, जनावरका लागि पानी, धार्मिक प्रयोजनका एवं जलक्रिडास्थलका लागि पानी, उन्नत स्तरको जीविकोपार्जन लघुवित्त विकास (सामुदायिक संस्था र सहकारीआदि)

माथि उल्लेखित मुख्य क्षेत्रहरू बाहेक गुरुयोजना तर्जुमाको समग्र चरणहरूले तपसशलका विषयवस्तुहरू समेत समेटेको हुन्छ।

- जलवायु परिवर्तन अनुकुलन र विपद जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय उपायहरू ।
- सरोकारवालाहरूको छलफलको थलो: जलस्रोतहरूको समष्टिगत प्रयोगमा उत्पन्न हुन सक्ने विवाद न्युनिकरण, जलाधार क्षेत्रहरू बिचको पारस्परिक सम्बन्ध, पानीका उपयोगका क्षेत्रहरूको प्राथमिकता, आदि ।
- टेवा तथा क्षमता अभिवृद्धि: स्थानीय तह, समुदायहरूको आन्तरिक र बाह्य स्रोतसाधनको पहिचान तथा परिचालन, जनसहभागिताका पक्षहरू, राजनैतिक क्षेत्रको प्रतिबद्धता, कानुनी विषयहरूको सचेतिकरण, स्थानीय स्रोतसाधनहरूको समग्र विश्लेषण, स्थानीय समुदायहरूको क्षमता विकास, आदि ।

१.३जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाईएका पद्धतीहरू

“सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना, २०८०“ तयार गर्ने क्रममा पालिका भित्रका मुख्य सुचनादाता तथा सम्बन्धित समुदायको प्रत्यक्ष सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी समावेशी, सहभागितामुलक प्रक्रियाहरू अबलम्बन गरिएका थिए । गुरुयोजनालाई यथार्थपरक र जिवन्त बनाउन अध्ययन अनुसन्धानका आधुनिक विधि र प्रक्रिया अबलम्बन गरिएको थियो । नेपालको संविधान, २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को अधिकार क्षेत्र र जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७३ लाई निर्माण निर्देशिकाको रूपमा लिई गुरुयोजना तयार गरिएको छ । जलउपयोग

गुरुयोजना सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका र हेल्भेटास नेपालको संयुक्त प्रयासमा तयार गरिएको हो भने कार्यक्रमको सहजीकरण पहाडी क्षेत्र विकास अभियान मार्फत गरिएको थियो। गुरुयोजना निर्माणका क्रममा श्रृङ्खलावद्ध प्रकृयाहरूको पालना गरि गरिएको थियो। तथ्यांक संकलनको लागि मोवाइलमा आधारित NWASH एप तथा KOBO Tool प्रयोग गरिएको थियो। गुरुयोजना निर्माणका क्रममा प्रयोग गरिएका मुख्य विधि र प्रक्रियाहरू यस प्रकार रहेका छन।

१.३.१ स्थानीय तहमा विद्यमान रणनीतिक योजनाहरूको समिक्षा

यस गाउँपालिकाले खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको क्षेत्रमा क्षेत्रगत मस्यौदा हाल सम्म तयार नगरेको अवस्था छ। यसका साथै पालिका जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी स्थानीय अनुकूलताकोकार्ययोजनाका साथै हाल सम्म जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कुनैपनी क्रियाकलापहरू संचालन हुन सकिरहेका छैनन। यस पालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना NWASHमा आधारित वास योजना निर्माणकार्य सँगै संचालन गरिएको छ। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको अवधिमा यस गाउँपालिकाका विभिन्न क्षेत्रका नीति, रणनीति तथाकार्ययोजनाहरूमा उपलब्ध तथ्याङ्कहरू सहित रणनीतिहरूकार्यान्वयनको अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ। यसका साथै जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा यस गाउँपालिकाको सबै वस्तीहरूमा छलफल गरी जलउपयोग गुरुयोजनामा आवश्यक पर्ने तथ्यांहरू संकलनको साथै NWASH प्रणालीमा आवश्यक तथ्याङ्कलाई सँगै समावेश गरिएको छ। यस गाउँपालिकाले हालसम्म तयार गरेका क्षेत्रगत नीतिकार्याविधि तथा योजनाहरू निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएका छन।

तालिका 1: पालिकामा निर्मित ऐन, निति, रणनीति तथाकार्ययोजना

सि. नं	गाँउपालिकामानिर्माण गरेका योजनाहरूको ऐन निति रणनीति रकार्यविधि	कार्यान्वयनकोअवस्था
१	सान्नीत्रिवेणी गाँउपालिकाको वस्तुस्थिती विवरण २०७५	प्रकाशननभएको
२	जलवायुपरिवर्तन सम्बन्धी स्थानिय अनुकूलनकार्ययोजना २०७८	तयार नभएको
३	खानेपानीसरसफाइ तथा स्वच्छता योजना २०८०/८१	तयार नभएको
४	विपद जोखिमन्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०८७	कार्यान्वयनहुन बाँकी
५	फोहोर मैलाव्यवस्थापन ऐन २०७८	कार्यान्वयननभएको
६	स्वास्थ्यतथा सरसफाइ ऐन २०७८	कार्यान्वयननभएको
७	जलचर एवंजलीए ऐन २०७८	कार्यान्वयननभएको
८	उपभोक्तासमिती गठन तथा व्यवस्थापनकार्यविधि २०७४	कार्यान्वयननभएको

माथी उल्लेख गरिए अनुसार योजनाहरू निर्माणको लागी केहि ऐन तथाकार्यविधिहरू निर्माण गुर्नपर्ने भएता पनि सो पुर्णरुपमा निर्माण नभएको अवस्था छ, र केहि योजनाहरू निर्माण गरिएको भएता पनि त्यसकोकार्यान्वयन हुन सकेको पाईदैन, खानेपानी सरसफाइ स्वच्छता प्रवर्धनको लागी प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुग्ने नीति तथा रणनीतिहरू पनि निर्माण गुर्नपर्ने देखिन्छ। त्यसैले अब निर्माण हुने जलउपयोग गुरुयोजनामा खानेपानी सरसफाइ स्वच्छता योजना पालिकाको लागी क्षेत्रगत योजना तर्जुमा गर्नकोशे दुंगा सावित हुने अपेक्षा गरिएको छ।

१.३.२ रणनीतिक योजनाहरूको एकीकरण

नेपालको संविधान २०७२ तथा स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४मा ब्यवस्था भए बमोजिम नागरिकहरूलाई सर्वसुलभ सुरक्षित र दिगो खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवाको पहुँचलाई अभिवृद्धि गर्नु पालिकाको जिम्मेवारी तथा कर्तब्य भएकाले आवश्यक

नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना, प्रक्रिया तथा मापदण्डहरू निर्माण गरि कार्यान्वयनका लागि नियमित रूपमा नियमन र अनुगमन गर्नु पर्ने हुन्छ। यस पालिकामा समग्र जलश्रोतको विकास, व्यवस्थापन र सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि आवश्यक ऐन, नियम र विनियमहरू तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा पालिकाको मुख्य रणनीतिक योजना भित्र पर्दछन। यस पालिकामा समग्र जलश्रोतको विकास तथा व्यवस्थापन खानेपानी र सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि आवश्यक ऐन, नियम र विनियमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने।

- जलश्रोतको क्षेत्रमा दीर्घकालीन लक्ष्य प्राप्तीका लागि खानेपानी, सरसफाइ, सिंचाइ जलउर्जा तथा जलश्रोतसंगसम्बन्धित सबै योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने।
- यस पालिकालाई पुर्ण सरसफाइ उन्मुख पालिका घोषणाको लागि अभियान संचालन गरी सबै वडाहरूलाई पुर्ण सरसफाइ उन्मुख वडा घोषणा गर्ने।
- दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीका लागि “एक घर, एक धारा”को अवधारणालाई कार्यान्वयन गरी गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने सबै जनताको लागि आधारभुत स्तरको खानेपानी आपूर्तीको सुनिश्चितता गर्ने।
- हाल संचालित खानेपानी आयोजनाहरूको गुणस्तर सुधारका लागि गाउँपालिका स्तरमा खानेपानीको गुणस्तरमापन प्रयोगशाला स्थापना गर्ने तथा खानेपानी सुरक्षा योजना लागु गरी पानीको घरयासी शुद्धीकरण र सुरक्षित भण्डारणमा जोड दिने।
- गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी योजनाहरूको सुचारुपना र दिगोपनाको लागि नियमित मर्मत सम्भारकोषको उचित व्यवस्थापन गरि परिचालन गर्ने।
- जलउर्जा तथा परम्परागत घट्टहरूलाई आधुनिकिकरण गरी क्षमता विकासका लागि प्रविधिको उपयोग गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- यस गाउँपालिका भित्र रहेका सार्वजनिक स्थान, मठ मन्दिर, बजार क्षेत्र धार्मिक मेला लाग्ने स्थान र कार्यालयहरूमा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरी फोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन गर्ने।
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि पानीको श्रोतहरूको संरक्षण, वर्षातको पानी संकलन, पानीको पुनःधारण, पुनःभरण तथा पुनःप्रयोग (3R) प्रविधिकाबारे उपभोक्ता स्तरमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने र तिनका उपयोगको प्रवर्धन गर्ने।
- गाउँपालिकाको वातावरण तथा पर्यावरण सुधारका लागि पालिकाले जलवायु अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापनका कृयाकलापहरू संचालन गर्ने।

१.३.३ जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रियाका चरणहरू

जलउपयोग गुरुयोजनाको तर्जुमा प्रक्रिया एकीकृत जलश्रोत व्यवस्थापनकार्यक्रम (IWRMP) हेल्भेटास नेपालले परिभाषित गरेको प्रकृत्यालाई अबलम्बन गरी चरणबद्ध योजना तर्जुमाका विधिहरू प्रयोग गरी तयार गरिएको छ। जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रियामा तथ्याङ्क संकलनका लागि मोवाईल प्रविधिमा आधारित एप्सको पुर्ण प्रयोग गरी आवश्यक तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूबाट संकलित तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको छ। जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाका लागि पाँच वटा चरणहरू र १७ वटा खुड्किलाहरूको अवलम्बन गरिएको छ। प्रत्येक चरण र खुड्किलामा के कस्ता क्रियाकलापहरू गरिन्छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरिएको छ। यो प्रक्रियालाई सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले आफ्ना सबैकार्यपालिकाको टिम बिच छलफल गरी अनुमोदन गरे

पश्चातकार्यान्वयनमाल्याइएको थियो । यी सबै चरणहरू गाउँपालिकासंगको समन्वय, सहभागिता र सहकार्यमा आवश्यक भौतिकमानवीय श्रोत साधनको प्रयोग गरि तयार गरिएको छ ।

यो जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमामा अवलम्बन गरिएको विस्तृत प्रक्रिया चित्र २मा देखाईएको छ ।

कार्यान्वयन चरण		१७	जलउपयोगगुरुयोजनाअध्यावधिक
		१६	जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रचारप्रसार तथाकार्यान्वयन
योजना तर्जुमा चरण		१५	जलउपयोगगुरुयोजनातयारी पश्चात् विभिन्न सरोकारवालाहरूसँग समन्वय बैठक
		१४	जलउपयोग गुरुयोजनानगर सभाबाटअनुमोदन
		१३	जलउपयोग गुरुयोजनाकोअन्तिमप्रतिवेदनतयारी
		१२	न.पा. स्तरीयलगानीनीतितथाजलउपयोग गुरुयोजनातर्जुमागोष्ठी
		११	जलउपयोग गुरुयोजनाकोप्रारम्भिकप्रतिवेदनतयारी
		१०	वडा स्तरीय योजनातर्जुमा
सर्भेक्षण चरण		९	प्राविधिकअध्ययन
		८	सामाजिकतथाआर्थिक अध्ययन रआवश्यकतापहिचान
क्षमता अभिवृद्धी चरण		७	न.पा. तथा एम.बास.सी.सी.लाई क्षमताअभिवृद्धि तालिम
		६	विद्यमानगुरुयोजना र अन्यपानीसम्बन्धी योजनाहरूको अध्ययनतथाअध्यावधिक गर्ने
		५	वडा स्तरीय खानेपानी,सरसफाइतथास्वच्छता समितिलाई अभिमुखीकरण तथा क्रियाशिल गर्ने
		४	नगरपालिका स्तरमाजलउपयोगगुरुयोजनाको प्रारम्भिक अभिमुखीकरण
तयारी	३	सेवाप्रदायकसंस्थाको छनौट तथातालिम	
चरण	२	जलउपयोग गुरुयोजनातयारीकालागिविभिन्नपक्ष बिच समझादारी तथा सम्झौता	
	१	जलउपयोगगुरुयोजनातयारीकालागिनगर सभाको निर्णय	

चित्र २: जलउपयोग गुरुयोजनातर्जुमाका चरण तथा खुड्किलाहरू

तयारी तथा पुर्व योजना तर्जुमा चरण

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रारम्भिक चरण भित्र स्थानीय तहहरूको आवश्यकता, उत्सुकता, लगानी प्रतिवद्धता आदिमा आधारित भई स्थानीय तह छनौट गर्ने, लगायत सेवा प्रदायक संस्था र ब्यक्ति छनौट तथा तालिम लगातयका क्रियाकलापहरू गरिएका छन् । जलउपयोग गुरुयोजनाको तयारी चरणमा वास प्लान सहित गुरुयोजना तयारी प्रक्रिया/विधि/निर्देशिका अनुसार मोबाइल एप्स (N.WASH Tools, Collect Kobo tools) प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गर्ने विधि/औजार/प्रश्नावली सम्बन्धी तालिम सहजकर्ताहरूको लागि आयोजना गरिएको थियो । प्रशिक्षक तालिमको सहजीकरण हेल्भेटास नेपालका बिज्ञहरू र खानेपानी मन्त्रालयका वास प्लान बिज्ञहरूबाट गरिएको थियो । यस तालिमबाट गाउँपालिकाहरूको जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रियामा साझाबुझाइतथाएकरूपताल्याउनमद्दतपुगेकोछा साथै तथ्याङ्क संकलकहरू छनौट गरी तथ्याङ्क संकलन विधि, प्रश्नावली र मोबाइल एप्स प्रयोग विधि सम्बन्धी प्रयोगात्मक तालिम (४ दिन) को क्षमताविकासतालिमापनियसैचरणमासम्पन्नगरिएकोथियो।

तालिका 2: तथ्याङ्क संकलनकर्ता (गणक) तालिमका सहभागिता विवरण

जम्मा सहभागी	लिंग अनुसार			जातजाती अनुसार सहभागी विवरण					
	महिला	पुरुष	अन्य	ब्राम्हण/ठकुरी/क्षेत्री/सन्यासी	दलित	जनजाती	नेवार	मुस्लिम	अन्य
८	१	७	०	६	२	०	०	०	०

स्रोत: तालिम गोष्ठी माइनुट

● क्षमता विकास चरण

गुरुयोजना तयारीका सम्पूर्ण कार्यहरूको अगुवाई तथा नेतृत्व सबै स्थानीय तहबाट गर्नुपर्ने भएको हुँदा यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने कार्यहरू गरिएको थियो। जस अन्तरगत गाउँपालिका स्तरमा जलउपयोग गुरुयोजना सम्बन्धी परामर्श गोष्ठी तथा अभिमुखिकरण, वडा स्तरमा जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रिया सम्बन्धी परामर्श बैठक र अभिमुखिकरण गोष्ठी, उप-जलाधार स्तरीय गुरुयोजना तथ्याङ्क सङ्कलनमा समन्वय र सहयोग गर्न स्वयम् सेवी सहजकर्ता छनोट, विभिन्नप्राविधिक समितिहरू गठन तथा अभिमुखिकरण बैठक र अन्तरक्रिया आदी क्रियाकलापहरू गरिएको थियो। यो चरणमा अध्ययन चरणमा सम्पादन गरिने क्रियाकलापहरू सम्बन्धी विस्तृत कार्ययोजना तयार गरिएको हो।

● सूचना सङ्कलन/अध्ययन चरण

यस चरणमा क्षमता विकास चरणमा तयार गरिएको कार्ययोजनामा आधारित भई उप-जलाधार क्षेत्र स्तरीय भेला र बैठकहरूका माध्यमबाट सामाजिक स्रोत नक्सांकनको कार्य गर्नुका साथै सो क्षेत्रको विद्यमान अवस्था पहिचान गर्नुको लागि गहन रूपले सामाजिक र प्राविधिक अध्ययन गर्ने जस्ता कार्य सम्पादन गरिएको थियो। उक्त कार्यहरूको लागि प्रत्येक उप-जलाधार क्षेत्रमा २ देखि ३ दिन सम्म सामाजिक र प्राविधिक क्षेत्रका कर्मचारीहरू छुट्टा छुट्टै टोली तयार गरी उक्त क्षेत्रका लागि समन्वय गर्न तोकिएका स्वमसेवीहरूको सहयोगमा विद्यमान तथ्याङ्क सङ्कलन एवं अवस्था विश्लेषण कार्यमा संलग्न भएका थिए। यस कार्यमा उक्त उप-जलाधार क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण टोल तथा वस्तीहरूको घरधुरी सहितको तथ्याङ्क, विद्यमान खानेपानी तथा सरसफाइको तथ्याङ्क, निर्माण सम्पन्न एवं चालु अवस्थामा रहेका जलस्रोतसंग सम्बन्धित सबै क्षेत्रका योजनाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन एवं सञ्चालन अवस्था विश्लेषण, विद्यमान पानीका स्रोतहरूको सूची तयार र क्षमता मापन तथा सम्भावित प्रयोग हुन सक्ने क्षेत्रहरूको पुर्वानुमान एवं पहिचान लगायत सो क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण संघसंस्थाहरूको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरी निश्चित ढाँचाका फारमहरूमा हरेक क्षेत्रको अवस्था विश्लेषण गर्ने कार्य समेत गरिएको थियो। यो चरण भित्र आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहका प्राविधिक समिति सदस्यहरू, गाउँपालिका भित्र कार्यरत जलस्रोत सम्बद्ध क्रियाशिल शाखाहरू, गै.स.स.हरूसँगको समन्वयमा तथ्याङ्कहरू सङ्कलन समेत गरिएको थियो। वडा भित्रका सम्पूर्ण उप-जलाधार क्षेत्रहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन पश्चात गुरुयोजनाका तथ्याङ्क सङ्कलन ढाँचाहरूमा तथ्याङ्क प्रविष्टी सहित योजना तर्जुमा चरणको तयारी समेत यस चरणमा गरिएको थियो।

● योजना तर्जुमा चरण

यस चरणमा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विद्यमान संकलित तथ्याङ्कहरूको आधारमा सबै क्षेत्रलाई विश्लेषण गरी उप-जलाधार क्षेत्र स्तरबाट जलस्रोतसंग सम्बन्धित सबै (खानेपानी, सरसफाइ, उर्जा, वातावरण र पर्यावरण, संस्थागत विकास, स्थानीय मानव संसाधन विकास) क्षेत्रको आवश्यकता पहिचान गरी सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू तर्जुमा गरी वडाका जनप्रतिनिधीहरूको नेतृत्वमा योजनाहरूको वडास्तरीय प्राथमिकिकरण गरियो। समुदायको विद्यमान अवस्था, कठिनता विश्लेषण, वास्तविक माग र प्राविधिक परामर्शलाई समेत आधार गरिएको थियो भने अन्य योजनाहरूको हकमा बढी क्षेत्रफल, जनसंख्या लाभान्वित हुने, प्रतिव्यक्ति लागत

कम हुने, बिगत ५ वर्षमा कुनै पनि निकायबाट बजेट बिनियोजन नभएको तथा व्यवस्थापकीय क्षमता राम्रो भएका र आयआर्जनमा सहयोग पुग्ने मापदण्डको आधारमा योजनाहरू छनौट गरिएका छन् ।

वडामा योजना तर्जुमा गर्दा योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई वडाले कार्यान्वयन गर्ने तथा बाह्य सहयोग र गाउँपालिकाले कार्यान्वयन गर्ने गरि छुट्टाएर गाउँपालिका स्तरको गुरुयोजनामा समावेश गर्ने गरि तय गरिएको छ । वडा स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी मा स्रोत तथा संकलित तथ्याङ्क, प्रस्तावित योजना स्तरीय भूगोलको पुनरावलोकन का लागि अयोजना गरिएका थियो । वडा स्तरवाट तर्जुमा गरिएका योजनाहरूलाई अन्तिम रुप दिई जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश गर्नको लागि गाउँपालिका स्तरमा ३ दिने जलउपयोग गुरुयोजना लगानी नीति तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी आयोजना गरी सहभागितात्मक ढंगवाट सबै योजनाहरूको प्रस्तुतिकरण, आवश्यक छलफल एवं समायोजन एवं प्राथमिकिकरण गरिनुका साथै स्थानीय तह तथा अन्य सरोकारवाला सहयोगी संघ/संस्थाहरूबाट योजनाहरूको कार्यान्वयन, परिचालन एवं प्राथमिकता क्रमको अनुसरण गर्न प्रतिबद्धता सहित अनुमोदन गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।

● कार्यान्वयन चरण

यो जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम चरण हो जसमा सम्पुर्ण योजनाहरूको कार्यान्वयन, उपलब्धिहरूको मापन एवं समिक्षा जस्ता कार्यहरू सम्पादनगरिने छन । यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रथमिकता क्रममा रहेका योजनाहरूको अनुसरण, कार्यान्वयन, स्रोत परिचालन, अनुगमन मूल्यांकन एवं सम्पर्क समन्वयका गतिविधिहरू सञ्चालन गरी जलउपयोग गुरुयोजनाको उपलब्धि हासिल गरिनुको साथै समय सापेक्ष गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार गुरुयोजनाको अद्यावधिक गरिने छ ।

अध्याय दुई

२. गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र

२.१ सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको एक संक्षिप्त परिचय

नेपालको कर्णाली प्रदेश, कालिकोट जिल्ला स्थित सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको स्थापना एउटा दीर्घकालीन सोच, ब्यवसायिक, औद्योगिक तथा बहुसाँस्कृतिक समुन्नत गाउँ सान्नी त्रिवेणी क्षेत्रको भौगोलिक अवस्थितीलाई मध्येनजर गर्दै मिति २०७४ साल असोज ०१ गते नेपाल सरकार मन्त्री परिषदको निर्णयबाट साविकका ३ वटा गाविस (रकु, मेहलमुडी र मुग्रा) समायोजना भएर सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको गठन भएको हो । तत्कालिन सान्नी दराका नामले परिचित यस क्षेत्रलाई कालिकोट जिल्लाकै बहुचर्चित त्रिवेणी पाटनको र धामको नाम जोडेर यस पालिकाको नामाकरण सहित सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको स्थापना २०७४ असोज १ गते विधिवत रुपमा भयो । सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा कुल ९ वडा रहेका छन् भने यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल: १३६.७१ वर्ग कि मी रहेको छ ।

यस पालिकाको सालाखाला अधिकतम तापक्रम ३५ डिग्री र न्युनतम तापक्रम ८ डिग्री रहेको पाईन्छ । यो समुन्द्री सतह देखि १५९१ मिटर (५२१८.४८ फिट) उचाईमा रकाठमाण्डौ देखि ७५४ कि.मी टाडा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको सबै जमीन उच्च पहाडी भिरालो भु-भागको रुपमा रहेको छ। त्यस्तै राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २४२२ रहेको र जनसंख्या १३,४९१ रहेको छ । (जस मध्ये महिला: ६९०३ (५१.१७ % पुरुष र ६५८८ ४८.८३%) रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाति तथा समुदायकामानिसहरुको बसोवास रहेको । यस क्षेत्रमा दशै, तिहार, माघे संक्राती होली, ओल्के, साउने संक्राती, तागा, घांसे संक्राती, चैते दशै, विभिन्न कुले देवताका पैठ, विवाह बर्तबन्ध, छैटी, साउन पुर्णिमा, बडिमालिका पर्व, गरुडनाहनी, पालिका महोत्सव, कृष्ण जन्माष्टमी, बुद्ध जयन्ती, क्रिष्मस प्रमुख चाड पर्वको रुपमा रहेको पाइन्छ ।

२.२ भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकालाई कर्णाली प्रदेशको कालिकोट जिल्लामा पर्ने ९ वटा स्थानीय तह मध्ये एक हो । यो पालिका कुल १३६.७१ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा अवस्थित रहेको छ । यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको भूभाग करीव सवैजसो हिमाली भाग रहेको छ। यस गाउँपालिकाको पूर्वमा रास्कोट नगरपालिका, दक्षिणमा खाडाँचक्र नगरपालिका, पश्चिममा नरहरीनाथ गा.पा र उत्तरमा बाजुरा जिल्ला पर्दछन । भौगोलिक क्षेत्र र बनोटको आधारमा हेर्दा यो गाउँपालिका पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । यो गाउँपालिकालाई पर्यावरणीय क्षेत्र र जलवायुको हिसावले हेर्दा उच्च पहाडी क्षेत्र देखि होचो पहाडी नदि तटिय भुभागसम्म फैलिएको पाईन्छ । भु-प्राकृतिक संरचनाको कारणले गर्दा यहाँको हावापानीमा विविधता रहेको पाईन्छ । यस पालिकामा मुख्य गरि शितोष्ण, समशितोष्ण र उष्ण गरि तिन किसिमको हावापानी रहेको छ । यो पालिकाको अग्ला पहाड बाक्लो बनजंगल र विशेष गरी त्रिवेणी पाटन लगायत प्राकृतिक स्रोत र साधनले भरिपुर्ण भएकाले जलस्रोत र पर्यावरणीय विविधतामा धनी रहेको छ ।

यस गाउँपालिका भित्रको सडक संजालको अवस्थालाई स्तारोन्नती गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाको केन्द्र लगाएत विभिन्न वडाहरुमा सडक सन्जाल विस्तार हुने क्रम जारी छ । यस पालिकाको करिब ९ वटै वडाहरुमा सडक सन्जाल जोडिँदै छ । कर्णाली करीडोर राजमार्ग खुलालु हुँदै हुम्ला जाने भएता पनि यस पालिकामा पर्ने ९ किलोमिटर क्षेत्र हाल सम्म कतै पनि कालोपत्रे भएको पाइँदैन । त्यसै गरी यस पालिकामा सान्नी गाड, रेनील, आम्तडा, मेहेलमुडी जस्ता ब्यवसायिक केन्द्र रहेतापनि अझै बजारीकरणको विकास हुन सकेको छैन ।

२.३ भौगोलिक स्वरूप तथा भु-उपयोगस्थिति

यस गाउँपालिकाको अधिकांश भु-भाग भिरालो चट्टानी रहेको छ ।पालिकाको माथिल्लो अधिकांश भु-भाग बनजंगल र खुल्ला घासे मैदान र पाटनले ओगटेका कारण खेती योग्य जमिन कम रहेको छ । यस पालिकामा प्रशस्तमात्रामा प्राकृतिक स्रोत साधन र बहुमूल्य जडीबुटीहरू पाइन्छ । सांस्कृतिक तथा धार्मिक रूपमा हेर्ने हो भने कर्णाली र सुदूर पश्चिम क्षेत्रकै प्रसिद्ध धार्मिक स्थल त्रिवेणी धाम र बडीमालिकामाईको मन्दिर यसै पालिका र बाजुरा जिल्लाको सिमानामा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १३६.७१ वर्ग कि. मी. छ भने अन्य खेती योग्य जमीन र भु-उपयोगको अवस्था सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 3:पालिकाको भु-उपयोग सम्बन्धी विवरण

विवरण	क्षेत्रफल (व.कि.मि.)	प्रतिशत
बाझो जमिन	१.७३	१.२७
खेतीयोग्य जमिन	३०.२१	२२.१
जंगल	२२.३४	१६.३४
भिर तथा चरनक्षेत्र	६०.४२	४४.२
बगर	४.२९	३.१४
झाडिबुट्यान	१६.९७	१२.४१
पानिले ढाकेकोक्षेत्र	०.७५	०.५५
जम्माक्षेत्रफल	१३६.७१	१००.

२.४ पालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण

२.४.१ घरधुरी तथा जनसंख्या

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको प्रक्रियामा यस गाउँपालिकामा संकलन गरिएको तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकामा जम्मा ६२ वटा मुख्य गरि टोल बस्तीहरू रहेका छन । त्यस्तै यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार २४२२ वटा घरधुरी रहेका छन भने १३४९१ जनसंख्या रहेको छ । जस मध्ये कुल जनसंख्याको ५१.१७६% महिला र ४८.८३६% पुरुष रहेको छन । यसै वडागत रूपमा घरधुरी र जनसंख्यालाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी योजना निर्माणको क्रममा संकलन गरिएको टोलहरूको तथ्याङ्कलाई पनि वडागत रूपमा विप्लेशन गरिएको छ ।

तालिका 4: गाउँपालिका स्तरीय वडागत जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडानं	टोलसंख्या	घरधुरीसंख्या	महिला जनसंख्या	पुरुष जनसंख्या	जम्मा जनसंख्या
१	४	२५७	७७१	७६८	१५३९
२	५	२९२	९०२	८४९	१७५१
३	६	२३५	७१८	६९२	१४१०
४	७	२४९	७६५	७२९	१४९४
५	५	२१०	६२१	५७३	११९४
६	१०	४५९	१२७७	११८०	२४५७
७	३	१४८	३६२	२५७	७१९
८	१३	२९२	७५१	७५३	१५०४
९	९	२८१	७३६	६८७	१४२३
जम्मा	६२	२४२२	६९०३	६५८८	१३४९१

२.४.२ जातीय संरचना

यस गाउँपालिकामा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता र जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा प्रत्येक वडा र बस्तीहरूको तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा यस गाउँपालिका भित्रको जातिगत विवरण पनि संकलन गरिएको छ । यसमा मुख्य गरी गाउँपालिकामा बसोवास गर्ने जातिगत प्रारम्भिक तथ्याङ्कलाई हेर्दा ब्राह्मण क्षेत्री ४७.८१ प्रतिशत रहेको र दलित ३३.७३ प्रतिशत रहेको त्यस्तै अन्य २१.४२ प्रतिशतमानिसको बसोवास रहेको पाईन्छ ।

तालिका 5: वडा अनुसार जातिगत घरधुरी विवरण

वडानं	टोल संख्या	कुल घरधुरी	जातिगतघरधुरी विवरण				कैफियत
			ब्रामण/क्षेत्री/ठकुरी	दलित	जनजाती	अन्य	
१	४	२५७	१००	१४०	०	१७	
२	५	२९२	१२५	९२	०	७५	
३	६	२३५	१६८	६७	०	०	
४	७	२४९	१३०	१००	०	१९	
५	५	२१०	१००	६५	०	४५	
६	१०	४५९	२००	१५९	२८	७२	
७	३	१४८	१००	३	०	४५	
८	१३	२९२	१२५	९२	०	५७	
९	९	२८१	११०	९९	०	७२	
जम्मा	६२	२४२२	११५८	८१७		१६०५	

स्रोत: सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका

यस्तै राष्ट्रिय जनगणना २०७८को प्रतिवेदन अनुसार सवैभन्दा धेरै जनसंख्या क्षेत्री ३९६१ रहेको छ भने सवैभन्दा कम सुनार जातीको जनसंख्या १० घ.धु. रहेको छ, यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिका नं. ५मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 6: जातिगत जनसंख्या र विवरण

जातजाति	जातिगतजनसंख्या			कैफियत
	महिला	पुरुष	जम्मा	
क्षेत्री	२०२५	१९३६	३९६१	
ब्रामण	१६०९	१४९९	३१०८	
विश्वकर्मा	११००	१०३२	२१३२	
परियार	४९८	४८७	९८५	
ठकुरी	८३१	७९५	१६२६	
मिजार	५३९	५५८	१०९७	
सन्ध्यासीदश वानिया	२२३	२३३	४५६	
काठाबानिया	५	७	१२	
सुनार	५	५	१०	
भोटे	२८	२२	५०	
अन्य	१०	१४	२४	
कुलजम्मा	६९०३	६५८८	१३४९१	

स्रोत: जनगणना २०७८ जातिगत विवरण SA1

२.४.३ साक्षरता विवरण

समग्रमा यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको साक्षरता प्रतिशत ७०.२२रहेको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले देखाएको छ, जसमा महिलाको साक्षरता ६२.८२% र पुरुष साक्षरता ७८.१२% रहेको छ । यस गाउँपालिकाको वडागत रुपमा महिलापुरुषको साक्षरता सम्बन्धी विवरण हेर्ने हो भने पुरुष सम्बन्धी तलको ७मा सम्पूर्ण वडागत साक्षरता विवरण तालिकामा तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 7: वडागत महिला पुरुष साक्षरता विवरण

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या	वडागत रुपमा साक्षरता जनसंख्या विवरण (५ वर्षमाथी)						
		पुरुष	साक्षरता प्रतिशत	महिला	साक्षरता प्रतिशत	जम्मा	साक्षरता प्रतिशत	कैफियत
१	१५३९	७१०	७०.५६	७१४	५७.५६	१४२४	६४.०४	
२	१७५१	७६२	७९.५३	८०४	६४.०५	१५६६	७१.५८	
३	१४१०	५८७	८०.०७	६४०	६३.५९	१२२७	७१.४८	
४	१४९४	६३१	७९.२४	७००	६३.७१	१३३१	७१.०७	
५	११९४	४९७	८३.१०	५६३	६६.७९	१०६०	७४.४३	
६	२४५७	१०३४	७७.२७	११३४	६२.०८	२१६८	६९.३३	
७	७१९	३१६	८८.९२	३९९	६२.३८	६३५	७५.५९	
८	१५०४	६७३	७४.४४	६६७	६२.६७	१३४०	६८.५८	
९	१४२३	६०९	७८.००	६६९	६३.५३	१२७८	७०.४२	
जम्मा	१३४९२	५८१९	७८.१२	६२१०	६२.८२	१२०२९	७०.२२	

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.४.४ पेशा व्यवसाय

यस गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूको मुख्य पेशा व्यवसाय भनेकै कृषि तथा पशुपालन हो । यहाँका मानिसहरूको दैनिक जिविकोपार्जनको मुख्य आधार कृषि र पशुपालन भएता पनि केहिमानिसहरू सिजनल ब्यापार तथा रोजगारीका लागि छिमेकी मुलुक भारतमा जाने गरेका छन। त्यसका साथै गाउँपालिकाको विकास निर्माणका योजनाहरूमा समेत सहभागी भई छोटो अवधिका रोजगारीमा समेत उनीहरूको संलग्नता रहने गरेको देखिएको छ । केहि मानिसहरू सरकारी तथा प्राईभेट क्षेत्रमा जागिर गरिरहेका छन । वडागत रुपमा पेशामा संलग्न रहेका जनशक्तिहरू तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 8: विभिन्न पेशा व्यवसायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण (१० वर्षमाथी)

आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या तथा पेशागत विवरण (१० वर्षमाथि)	महिला	पुरुष	जम्मा	कैफियत
सशस्त्रबल	०	१	१	
प्रबन्धकहरू	३९	१०६	१४५	
जागिरहरू	५७	१३८	१९५	
प्राविधिकर सहयोगी जागिरे	१८	४५	६३	
कार्यालयसहयोगी	१३	३४	४७	
सेवार बिक्रीकार्यकर्ताहरू	५२	८९	१४१	
दक्षकृषि, वन र मत्स्य पालनकार्यकर्ता	२५९१	२२१८	४८०९	
शिल्पर सम्बन्धित ट्रेडकामदारहरू	१५	१६८	१८३	
प्लान्टर मेसिन अपरेटरहरू र एसेम्बलरहरू	१	३१	३२	
प्राथमिककामदारहरू	७१९	६०४	१३२३	

आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्या तथा पेशागत विवरण (१० वर्षमाथि)	महिला	पुरुष	जम्मा	कैफियत
पेशाउल्लेख नभएको	१	१	२	
कुल जम्मा	३५०६	३४३५	६९४१	

स्रोत राष्ट्रिय जनागणना २०७८

२.४.५ कृषि र जिविकोपार्जन

भु-बनावट र उचाईको आधारमा कालिकोट जिल्ला नै उच्च र मध्य पहाडी जिल्लाको सुचीमा पर्दछ । यस जिल्लाको अधिकांस भुभाग भिरालो र कडा चट्टानले बनेको छ । यसका साथै पहाडी भिरालो जमिनले बनेको हुनाले उत्पादनको हिसावले पनि निकै कम उत्पादन हुने जिल्लाको सुचीमा गर्दछ । त्यस्तै सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका पिन खाद्यान्न उत्पादनको हिसावले हेर्ने हो भने निकै कम उत्पादन हुने पालिका भित्र पर्दछ । यस गाउँपालिकाको धेरै जसो जमीन पहाडी भिरालो भुभाग रहेको छ । खाद्यान्न उत्पादनको हिसावले कम उत्पादनशील भएपनि प्रशस्त बनजंगलले भरिएको र ओसिलो भुभाग रहेकोले फलपुल तथा बहुमुल्य जडिवुटी तथा पशुपालनको लागी प्रशस्त संभावना रहेको पाईन्छ । यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाका मुख्य कृषि वालीहरुमा धान, मकै, कोदो र गहुँ रहेका छन । तर उन्नत बिउँ बिजन र सिँचाइको अभावले गर्दा उत्पादनमा खासै वृद्धि भईरहेको पाईदैन । कृषि उत्पादनका लागी सिँचाइको राम्रो व्यवस्था हुन सकेको खण्डमा धान तथा गहुँको राम्रो उत्पादनमा हुने देखिन्छ । यस पालिकामा प्रशस्तमात्रामा वनजंगल र राम्रो हावापानी भएकाले पशुपालनको लागी राम्रो सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाको वडागत रुपमा कृषि तथा जिविकोपार्जन सम्बन्धी वार्षिक खाद्यान्न प्रयाप्तताको घरधुरी विवरण तलको तालिका न. ९ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 9: वडागत रुपमा वार्षिक खाद्यान्न उत्पादनको पहुँचको अवस्था

वडानं	जम्मा घरधुरी	वार्षिक खाद्यान्न पहुँचको अवस्था उत्पादनघरधुरी विवरण				कैफियत
		३ महिना पुग्ने	६ महिनापुग्ने	९ महिनापुग्ने	१२ महिनापुग्ने	
१	२५७	७५	६४	८४	३४	
२	२९२	८०	९०	७७	४५	
३	२३५	४१	१०५	५९	३०	
४	२४९	५४	८३	७६	३६	
५	२१०	४१	७०	४४	५५	
६	४५९	९५	१३५	१२४	९५	
७	१४८	२४	४५	५५	२५	
८	२९२	८७	८५	७०	५०	
९	२८१	७०	९५	७७	३४	
जम्मा	२४२२	५६७	७७२	६६६	४०४	

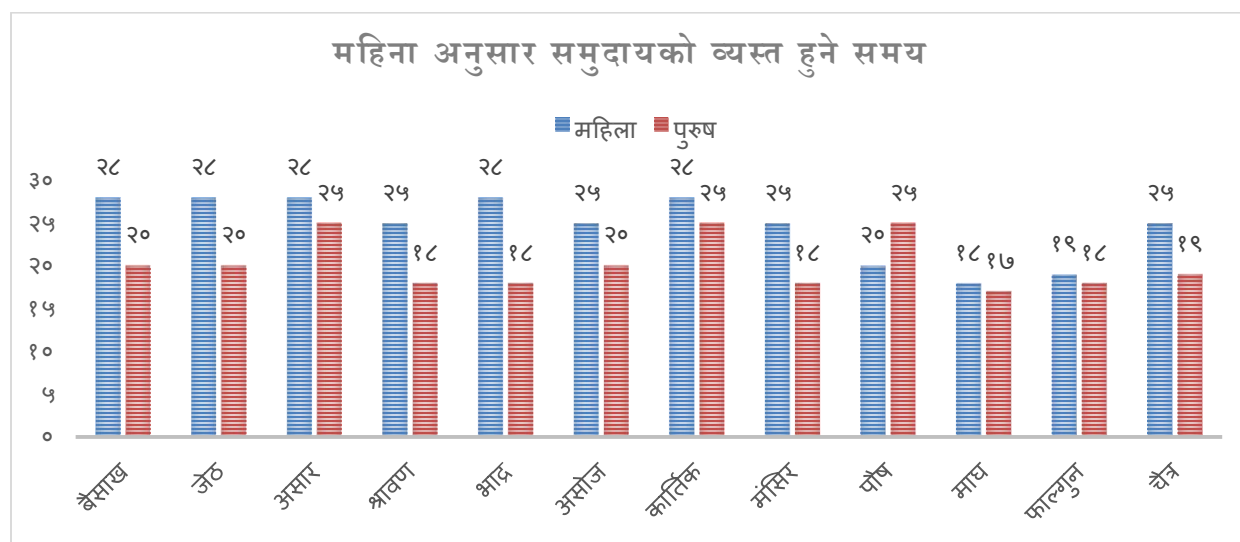
पालिकाका घरधुरीहरु कृषि उत्पादन बाहेक जिविकोपार्जनका अन्य स्रोतहरु जस्तै: खुद्रा व्यापार, सिजनल ब्यापार, फलफुल खेती, मौरी पालन, भेडाबाख्रा पालन, जडिवुडि व्यापार साथै अन्य आय आर्जनका क्रियाकलापहरुमा पनि संलग्न रहेको पाईन्छ ।

२.४.६ मौसमी पात्रो

यस गाउँपालिकामा संकलन गरिएका वडागत तथ्यांकहरुलाई विश्लेषण गरि समुदायममा गरिएको विस्तृत छलफलको आधारमा समुदायकामानिसहरुमा फुर्सदको समय थाहा पाउन मौसमी पात्रो तयार पारिएको छ । यसले समुदायमा विकास निर्माणका

क्रियाकलापहरू संचालन गर्न,समुदायकोकार्य व्यस्तताकोबारे जानकारी लिन सजिलो हुन्छ । स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जनका लागि कृषि तथा मजदुरी जस्ता क्रियाकलापहरूमा व्यस्त हुने हुनाले फुर्सदको समयलाई मध्येनजर गरी विकासका क्रियाकलापहरू संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । यस गाउँपालिकाका बासिन्दाहरू विशेष गरि जेष्ठ महिना देखि मंसिर महिना सम्म वढि व्यस्त हुने गर्दछन ।यो समया किसानहरूका लागि अन्नवाली लगाउने देखि गोड्मेल गर्ने तथा अन्न घर भित्राउने समय भएको हुँदा अन्य समय भन्दा वढि यो समयावधि भित्र व्यस्त हुने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै मंसिर देखि बैशाख महिनाअली फुर्सदिलो समय हुने भएकाले यस अवधिमा दैनिक ज्याला र मजदुरीको लागि जिल्ला भित्र, जिल्ला वाहिर र केहिमानिस छिमेकी मुलुक भारत समेत जाने गरेको पाइन्छ ।यहाँका महिलाहरू घरयासीकामकाजमा व्यस्त हुने गरेको पाईन्छ ।

समग्रमा यस गाउँपालिकामा पुरुष भन्दा महिलाहरू सवै महिनामा वढि व्यस्त हुने गरेको तथ्याङ्क विश्लेषणले देखाउँछ । यस गाउँपालिकामा वडागत महिला र पुरुषको प्रत्येक महिना व्यस्त हुने समयको विश्लेषण ग्राफ १मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ग्राफ 1: सिजन अनुसार समुदायका मानिसहरू काममा व्यस्त हुने समय (महिना)

२.४.७मानव संशाधन विश्लेषण

गुणस्तरीय र दिगो विकासका लागि विकास निर्माणका क्रियाकलापहरू संचालन गर्न स्थानीय स्तरमा सिप भएका दक्ष जनशक्ति हुन अति जरुरी छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसारयस गाउँपालिकामाभएका दक्षता र पेशामा संलग्न भएका जनशक्तिहरू विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 10 : उमेर समुह अनुसार पालिकाका पेशामा संलग्न जनशक्ति विवरण

पेशा	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५४-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५ वर्ष र माथि	जम्मा
सशस्त्र बल	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
प्रबन्धकहरू	०	४	१२	१९	२१	२८	१६	१४	१५	७	४	५	१४५
पेशेवरहरू	०	१	१७	३९	४९	४२	२२	१४	६	५	०	०	१९५
प्राविधिक र सहयोगी	१	०	१५	२१	१२	३	२	५	२	२	०	०	६३

पेशेवर													
कार्यालय सहयोग	०	१	१२	९	६	३	२	३	१	७	१	२	४७
सेवा र बिक्री कार्यकर्ताहरू	२	८	१६	३४	१९	२४	१२	६	६	२	४	८	१४१
दक्ष कृषि, वन र मत्स्य पालन कार्यकर्ता	१९२	४२०	६९१	५४६	५११	४९६	४३७	३९३	४०६	३३४	१९८	१८५	४८०९
शिल्प र सम्बन्धित ट्रेड कामदारहरू	०	७	२१	१९	१५	२७	२३	२६	२१	१४	६	४	१८३
प्लान्टर मेसिन अपरेटरहरू र एसेम्बलरहरू	०	२	८	५	३	४	५	३	२	०	०	०	३२
प्राथमिक कामदारहरू	३६७	२६९	१४८	७१	७२	५५	३६	४१	५६	४९	४५	११४	१३२३
पेशा उल्लेख नगरिएको	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२

२.४.८ स्थानीय निर्माण सामग्रीको उपलब्धता

यो गुरुयोजना निर्माणको चरणमा वडास्तरको कार्यशालामा गरिएको छलफल तथा विश्लेषणले सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा विकास निर्माणका क्रियाकलापहरू संचालन गर्न स्रोतसाधन तथा निर्माण सामग्रीको पर्याप्तता रहेको देखिएको छ । यस्तै ढुङ्गा र गिट्टी र वालुवाको लागि सवै वडाहरूमा स्थानिय खोला र कर्णाली नदिबाट उपलब्ध भईराखेको छ भनेकाठको लागि केही वडाहरूमा सहज रूपमा उपलब्ध नभएकाले अन्य वडाहरूमा जानुपर्ने अवस्था रहेको छ । यहाँ वडा अनुसार उपलब्ध स्थानीय स्रोतसाधनहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 11: स्थानीय स्रोत सामग्रीहरूको उपलब्धताको अवस्था

वडान	स्थानदुरी	ढुंगा	गिट्टी	बालुवा	काठ	अन्य
१	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	कर्णालि नदि	सवै स्थान	
	दुरी	५०० मि	५०० मि	२ किमी	१ किमी	
२	स्थान	सवै स्थान	सवै स्थान	कर्णालीनदि	निश्चितस्थान	
	दुरी	५००मि	५०० मि	२ किमी	३कि मी	
३	स्थान	सवैस्थान	सवै स्थान	कर्णाली नदि	सवैस्थान	
	दुरी	५००मी	५००मी	३ किमी	१ किमी	
४	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	सान्नी गाड	अको वडा	
	दुरी	३००मी	३०० मी	३ किमी	१ किमी	
५	स्थान	सवैस्थान	सवै स्थान	सान्नी गाड	अको वडा	
	दुरी	३००मी	३००मी	१कि मी	३ कि मी	
६	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	सान्नीगाड	सवै स्थान	
	दुरी	३००मी	३००मी	३ किमी	१ किमी	
७	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	सान्नी गाड	अकोवडा	
	दुरी	२००मी	२००मी	३ किमी	४ किमी	
८	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	सान्नी गाड	सवैस्थान	
	दुरि	५००मि	५००मि	४ किमी	३ किमी	
९	स्थान	सवैस्थान	सवैस्थान	सान्नी गाड	सवैस्थान	

वडान	स्थानदुरी	ढुंगा	गिट्टी	बालुवा	काठ	अन्य
	दुरी	४००मी	४०० मी	५ किमी	२ कि मी	

२.५ सेवा केन्द्रहरु सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा स्थानीय सेवा केन्द्रको रूपमा आधारभुत तथामाध्यमिक विद्यालयहरु रहेका छन भने ९ वडा मध्ये १ नं. वडा बाहेक अरु ८ वटा वडाहरुमा स्वास्थ्य संस्थाको रूपमा स्वास्थ्य चौकिहरु रहेका छन । त्यस्तै स्थानीय संरचना निर्माण भएपछि हरेक वडाहरुमा वडाकार्यालय स्थापित भएका छन । पालिका स्तरमा अन्य विषयगत सेवाकेन्द्रहरु रहेतापनी वडास्तर सम्म विस्तार हुन सकेको छैनन । गाउँपालिकामा संचालित सेवा केन्द्रको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 12:पालिकामा संचालित रहेका सेवा केन्द्रहरुको विवरण

त्रस	संचालित सेवा केन्द्रहरुको नाम	कार्यालयस्थान र वडा	कैफियत
१	सामुदायिकस्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु	१ वडाबाहेक अरु सबै वडाहरुमा भएको	
२	विद्यालयआधारभुत रमा वि तह	सबै वडाहरुमा	
३	क्याम्पसस्नातक तह	वडा नं ६पालिका सेन्टर	
४	बैंकिङसेवा	पालिकासेन्टर वडा न ६	
५	पालिकाशिक्षा इकाई	पालिकासेन्टर	
६	रोजगारसेवा केन्द्र	पालिकासेन्टर	
७	कृषि सेवाकेन्द्र	पालिकासेन्टर	
८	पशु सेवाकेन्द्र	पालिकासेन्टर	

२.६ विकास साझेदारहरु गैर सरकारी संस्थाहरु समुदायमा आधारित संस्थाहरु तथा सहकारी सम्बन्धी विवरण

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको विकास निर्माणमा गाउँपालिकासंग समन्वय साझेदारी गर्दै विभिन्न विकास साझेदार संस्थाहरु विभिन्न क्षेत्रमाकार्यक्रम संचालन गर्दै आईरहेका छन । विशेष गरी खानेपानी तथा सरसफाइ, कृषि उत्पादन, स्वास्थ्य, विपद् जोखिम न्यूनिकरण लगायत समाजिक आर्थिक विकासका क्रियाकलापहरुमा साझेदार संस्थाहरुले सघाउ पुऱ्याउँदै आईरहेका छन । गाउँपालिकामाकार्यरत विकास साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरुको विवरण तलकोतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 13:गाउँपालिकामाकार्यरत विभिन्न विकास साझेदार संस्थाहरुको विवरण

क्र.सं.	विकास साँझेदार संस्थाको नाम	कर्यक्रमको नाम	कैफियत
१	PLAN International Nepal	शिक्षा र खानेपानी	
२	NCCSP	सिंचाइ खानेपानी र पहिरो	
३	HELVETAS IWRM-P	खानेपानी र सरसफाइ	
४	Red Cross	विपत खानेपानी सरसफाइ	
५	RDC Nepal	कृषि विउ विजन	
६	इफटनेपाल	सिंचाइ र कृषि	
७	भीडीसेफ नेपाल	स्वास्थ्य तथा क्षमता विकास	

अध्याय तिन

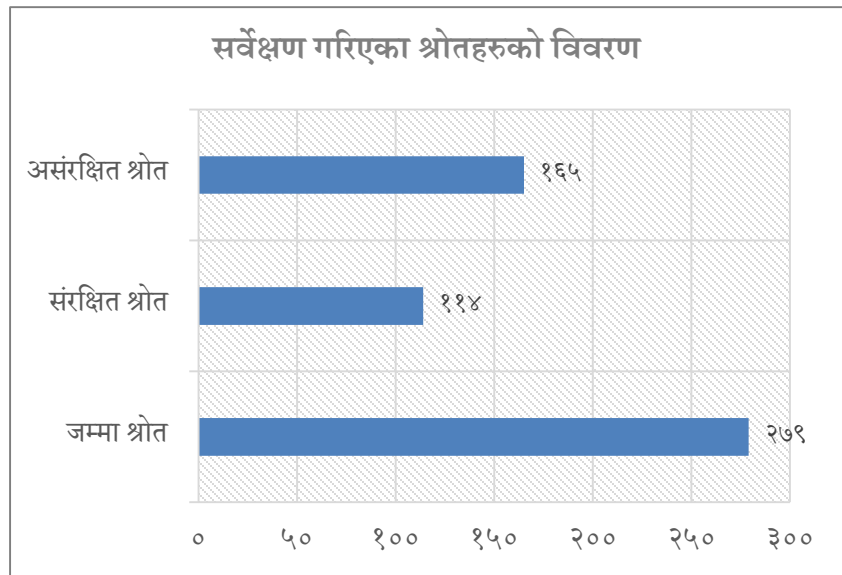
३. विद्यमान जलश्रोतहरूको अवस्था र प्रयोग

३.१ जलश्रोतहरूको विवरण

एकीकृत जलश्रोत व्यवस्थापनको अवधारणा अनुसार जलश्रोत सम्बन्धी योजना, यसको दिगो विकास र व्यवस्थापनका लागि यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी, सिंचाइ जलविद्युत, वातावरण र अन्य पर्यावरणका क्षेत्रमा रहेका श्रोतहरूको विवरण संकलन गरिएको छ । यस गाउँपालिका भित्र रहेका सम्पूर्ण वडाहरूको वडागत श्रोतहरूको विवरण छुट्टा छुट्टै संकलन गरिएको हो । जसमा गाउँपालिका भित्रका हाल प्रयोगमा रहेका वा नरहेका साना र ठुला गरी जम्मा २७९ वटा पानीका श्रोतहरू रहेको पाईएको छ । जस मध्ये ६३ मुहानहरूलाई खानेपानी आयोजनाका रूपमा हाल प्रयोगमा ल्याईएका छन । ६३ वटा खानेपानी आयोजनाबाट जम्मा ४८६ वटा धाराहरूमार्फत १८८८ घरधुरीमा जम्मा १३७१३ जनसंख्याले पाईप प्रणालीको खानेपानीले समेटिएको देखिन्छ । जसबाट हालको जनसंख्याको ६३%मात्रै पाईप प्रणाली खानेपानीको पहुँचमा रहेको देखिन्छ भने बाँकी ३७% जनसंख्याले अझै पनि खोला कुलो मूल लगायतका असुरक्षित पानी प्रयोग गरिराखेको अवस्था रहेको छ ।

३.२ जलश्रोतहरूको विश्लेषण

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि गाउँपालिका भित्र रहेका समग्र जलश्रोतहरूको विवरण संकलन गरी उपलब्ध जलस्रोतहरूलाई विश्लेषण गर्नु अति आवश्यक भएकोले गुरुयोजना निर्माण गर्दा जलस्रोतको अवस्था र तिनको हालको उपयोगको बारेमा विस्तृत विवरण सहित विश्लेषण गरिएको छ । यस गुरुयोजना तयारीका लागि गरिएको फिल्ड अध्ययनका क्रममा जम्मा २७९ वटा स्रोतहरूको पहिचान गरि सर्वेक्षण गरिएको छ । जस मध्ये ११४ पानीका मुहानहरू संरक्षित छन भने १६५ वटा मुहानहरू असंरक्षित रहेको पाईएको छ । उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको विश्लेषण ग्राफ २मा देखाईएको छ ।

ग्राफ २ : पानीका श्रोतहरूको विश्लेषण

३.२.१ पानीका श्रोतहरूको वर्गिकरण

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा हाल प्रयोगमा रहेका तथा भविष्यमा प्रयोगमा आउन सक्ने जलस्रोतको अवस्थालाई प्राविधिक विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकामा पानीका मूल र त्यसपछि मूलबाट निस्केका स-सानाखोलाहरूमिलेरठूलाखोलाहरूबनेकाछन्। उल्लेखित श्रोतको अवस्थाको आधारमा हेर्ने हो भने सबै भन्दा धेरै पानीका मुहान (६१ वटा) वडा नं. ३मा रहेका छन भने, सबै भन्दा कम पानीका मुहानहरू (१२ वटा) ५ नं. वडामा रहेका छन । त्यसै गरी सबै वडाहरूमा मुख्य गरी मूलहरू वढि नै रहेको पाईएको छ । ति श्रोतको अवस्थाको विस्तृत विश्लेषण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 14: वडागत रूपमा उपलब्ध पानीका श्रोतहरूको वर्गिकरण

वडानं.	श्रोतको संख्या	श्रोतहरूको प्रकार				
		मूल	मुलबाटनिस्केको खोला	कुवा/नाउलो	खोला/नदी	सतहकोपानी/श्रोत
१	४१	४०	१			
२	३९	३७	२			
३	६१	६०			१	
४	२०	२०				
५	१२	११			१	
६	२३	२०	३			
७	१६	१५				१
८	४८	४०	३	२	३	
९	१९	१७	२			
जम्मा	२७९	२६०	११	२	५	१

३.२.२ अवस्थितिको आधारमा स्रोतको विवरण

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको ९ वटै वडाहरूमा रहेका उपलब्ध स्रोतहरूको सम्भावित उपयोग निर्धारण गर्नका लागि मोवाईल प्रविधिको प्रयोग गरी KoBo Collect कोमाध्यमबाटमापन गरिएका प्रत्येक स्रोतहरूको जि.पि.एस.कोडिङ प्रयोग गरी उचाई सहितको भौगोलिक अवस्थिति सहित क्षमताकोमापन गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान स्रोतहरूको अवस्थिति उचाईकोमाध्यमबाट विश्लेषण गर्दा सर्वेक्षण गरिएका जम्मा २७९ वटा विद्यमान स्रोतहरूलाई हालको अवस्थितिका आधारमा तलको तालिकामा विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका 15: अवस्थितिका आधारमा पानीका स्रोतहरूको विश्लेषण

वडा नं	उचाईर मिटरको आधारमा श्रोतहरूको अवस्थिति					जम्मा
	१००० मी. उचाई सम्म	१००१देखि १२०० मी. उचाई सम्म	१२०१देखि १४०० मी. उचाई सम्म	१४०१देखि १६०० मी. उचाई सम्म	१६००उचाई देखिमाथि	
१	१५	८	६	३	१०	४२
२	९	१	९	७	१२	३८
३	११	१	१२	११	२५	६०
४	७	१	६	२	५	२१
५	६	०	०	६	०	१२
६	१	०	०	४	१८	२३

वडा नं	उचाईर मिटरको आधारमा श्रोतहरूको अवस्थिति					जम्मा
	१००० मी. उचाई सम्म	१००१देखि १२०० मी. उचाई सम्म	१२०१देखि १४०० मी. उचाई सम्म	१४०१देखि १६०० मी. उचाई सम्म	१६००उचाई देखिमाथि	
७	२	०	०	१	१३	१६
८	०	०	०	०	४०	४०
९	१	०	०	०	२६	२७
जम्मा	५२	११	३३	३४	१४९	२७९
प्रतिशत	१८.००%	३.००%	११.००%	१२.००%	५३.००%	१००.००%

३.२.३ क्षमताको आधारमा श्रोतहरूको विश्लेषण

गुर्योजना निर्माणका लागि तथ्याङ्क संकलन गर्दा गाउँपालिकामा रहेका पानीका श्रोतहरू र तिनका मुहानहरूलाई क्षमताको आधारमा समेत विवरण संकलन गरिएको छ । यसरी पहिचान भएका कुल २७९ वटा पानीका स्रोतहरूलाई क्षमताको आधारमा हेर्दा ०.१ लिटर प्रति सेकेन्डभन्दा कम १३.९८% श्रोतहरू, ०.१ देखि ०.५ लिटर प्रति सेकेन्डक्षमता भएका २६.८८% श्रोतहरू, २५.०९% स्रोतहरूको क्षमता ०.५ देखि १ लिटर प्रति सेकेन्ड, ३४.०५% स्रोतहरूको क्षमता १ लिटर प्रति सेकेन्डक्षमता भएका र सो भन्दा बढी क्षमता भएका श्रोतहरू रहेका देखिन्छन् । यस अर्थमा यो गाउँपालिकामा रहेका जलस्रोतहरूबाट खानेपानी, सिंचाइ, उर्जा आदि प्रकारका प्रयोगहरूको सम्भावना देखिन्छ । यसरी पानीकोमात्रा (क्षमता)को आधारमा यस गाउँपालिकामा रहेका श्रोतहरूको विवरण तालिका १४मा दिईएको छ ।

तालिका 16: मात्राको आधारमा श्रोतहरूको वर्गीकरण

वडा नं.	श्रोतको संख्या	पानीकोश्रोतको वहावको अवस्था (LPS)				श्रोतको उपलब्धता		
		<०.१	०.१-०.५	०.५-१.०	>१.०	११महिना	११महिना भन्दा कम	पुरैबर्ष भरि
१	४१	८	१६	९	८			४१
२	३९	९	१४	१३	३			३९
३	६१	१४	२१	१६	१०			६१
४	२०	३	२	३	१२			२०
५	१२	३	०	७	२			१२
६	२३	१	४	८	१०		१	२२
७	१६	०	२	६	८			१६
८	४८	१	१२	७	२८	१		४७
९	१९	०	४	१	१४			१९
जम्मा	२७९	३९	७५	७०	९५	१	१	२७७
प्रतिशत		१३.९८	२६.८८	२५.०९	३४.०५			

३.२.३ गुणस्तरका आधारमा श्रोतको विश्लेषण

यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुर्योजना प्रयोजनका लागि पालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा रहेका जल श्रोतहरूको पहिचान गरी सबै स्रोतहरूको गुणस्तर विश्लेषण गरिएको छ । यसका लागि सबै मुहानहरूको स्थलगत अवलोकन गरी त्यहाँको समग्र अवस्थाको

जानकारी आउने गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । विशेष रूपमा स्रोतको वरिपरि भौगोलीक बनावटको जोखिम आंकलन, बन जंगल, वातावरणीय, हिसावले पानीको श्रोत कति सुरक्षित, कति असुरक्षित र पानीलाई प्रदुषित गर्न सक्नेमानवीय वस्तीको अवस्था, र पशुचौपायाहरूले खुल्ला चरिचरन गर्न सक्ने नसक्ने जस्ता सम्भावना अवसर र चुनौतीहरूलाई समेत विश्लेषण गरिएको छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने पालिकामा पहिचान सहित विश्लेषण गरिएका कुल २७९ स्रोतहरू मध्ये समुदायका उत्तर दाताहरूको भोगाई र हाल सम्मको उपयोगको अवस्था हेर्ने हो भने २७९ मूल मध्ये २७७ वटा मूलहरू समुदायद्वारा स्विकार्य मूलहरू भेटिएका छन् भने बाँकी २ वटा मूलको गुणस्तरमा समुदायको स्विकार्यता नहरेको पाईएको छ । पानीको गुणस्तरका आधारमा पानीका स्रोतको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 17: गुणस्तरका आधारमा पानीका स्रोतहरूको विवरण

वडानं.	श्रोतको संख्या	श्रोतको गुणस्तर		श्रोतसंरक्षणको अवस्था	
		स्वीकार्य	अस्वीकार्य	संरक्षित	असंरक्षित
१	४१	४१		४	३७
२	३९	३९		६	३३
३	६१	६१		६	५५
४	२०	२०		१९	१
५	१२	११	१	९	३
६	२३	२२	१	२०	३
७	१६	१६		१४	२
८	४८	४८		२८	२०
९	१९	१९		८	११
जम्मा	२७९	२७७	२	११४	१६५

३.२.४ विद्यमान उपयोग र जलस्रोतहरूको संभावित उपयोगको आधारमा

यस गाउँपालिकामा भएका उपलब्धपानीका स्रोतहरूको उपयोग गरि एकीकृत रूपमा विकास गर्न सहयोग गर्ने उद्देश्य अनुरूप यस गुरुयोजना बनाई भविष्यमा अझै कसरी प्रभावकारी रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ भनिहेरिएको थियो । पहिचान भएका पानीका स्रोतहरूको सम्भाव्यता र उपयोगीतालाई विश्लेषण गर्दा एकीकृत अवधारणा अनुसार पानीका विभिन्न उपक्षेत्रहरूलाई खानेपानी सरसफाइ र स्वच्छता, सिंचाइ तथा ढल निकास, वातावरण, पर्यावरण लगायत अन्य जलशक्तिमा विभाजन गरिएको छ ।

त्यस्तै यस सान्नीत्रिवेणी गाउँपालिकामा रहेका पानीका २७९ स्रोतहरू मध्ये करिब ७२% स्रोतहरू खानेपानीका लागि, २७% सिंचाइका लागि, र १% बहुउपयोगका लागि उपयोगसमभावना रहेको छ भने १८% स्रोतहरू हाललाई प्रयोगविहिन अवस्थामा देखिन्छन् । स्रोतहरूको विद्यमान उपयोगको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 18: संभावित उपयोगको आधारमा स्रोतको वर्गिकरण

वडानं.	श्रोतको संख्या	श्रोतको वर्तमान उपयोगको अवस्था				श्रोतको संभावित उपयोग		
		नीजि प्रयोजनमा	प्रयोगमानै नभएको	सामुदायिक	सार्वजनिक/संस्थागत	खानेपानी	बहुउपयोग	सिंचाइ
१	४१	१५	४	२२		२६	१	१४
२	३९	६	५	२८		२९		१०
३	६१	८	९	४२	२	४७		१४
४	२०	७	०	११	२	१९		१

वडानं.	श्रोतको संख्या	श्रोतको वर्तमान उपयोगको अवस्था				श्रोतको सम्भावित उपयोग		
		नीजि प्रयोजनमा	प्रयोगमानै नभएको	सामुदायिक	सार्वजनिक/संस्थागत	खानेपानी	बहुउपयोग	सिंचाइ
५	१२	४	०	७	१	१२		
६	२३	४	०	१४	५	२२		१
७	१६	०	२	१३	१	८	१	७
८	४८	१०	२०	१८	०	२८	१	१९
९	१९	२	७	१०	०	१०		९
जम्मा	२७९	५६	४७	१६५	११	२०१	३	७५

३.३ विद्यमान खानेपानी आयोजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण

३.३.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी

यस गाउँपालिकाको खानेपानी पहुँचको अवस्थालाई वडागत रूपमा खानेपानीको श्रोत र सेवाप्राप्त गरि रहेका घरधुरीहरू, जनसंख्याको हालको विवरण संकलन गरिएको छ । खानेपानी पाईप प्रणालीमार्फत सुधारिएको खानेपानी धारा र अन्य विभिन्न पानीका स्रोतबाट के कस्तो पानी खाईरहेका छन भन्ने कुराको पालिकाको ९ वटै वडाहरूमा फिल्ड सर्वेक्षण गरिएको थियो । जस अनुसार समुदायमा केहि परिवारले विद्यमान खानेपानी पाईप प्रणालीका योजनाहरू, सुधारिएको ढुंगेधारा, मुल सुधार जस्ता सुधारिएका प्रणालीबाट खानेपानी प्रयोग गरिरहेका छन् र अन्य घरपरिवारले अझैपनि अव्यवस्थित पाईप तथा असुरक्षित पानीका श्रोतहरूबाट खानेपानीको आवश्यकता पुरा गरिरहेका । औसत करीव ५१ प्रतिशत जनता सुधारिएको खानेपानी प्रणाली (पाईप तथा सुधारिएको सुरक्षित मुहान)बाट खानेपानी सुविधा पाईरहेका छन् भने, बाकी ४९ प्रतिशत जनता अझै पनि विभिन्न असुरक्षित स्रोतबाट खानेपानी खान वाध्य छन् । जलउपयोग गुरुयोजना तयार गर्ने क्रममा यस गाउँपालिकामा रहेका सम्पूर्ण खानेपानी योजनाहरूको विवरण संकलन गरि वर्तमान सञ्चालनको अवस्था साथै मर्मत सम्भार, सुचारुपना र दिगोपना सित सम्बन्धित तथ्यांकहरूको संकलन तथा विश्लेषण गरिएको छ । साथै सम्पूर्ण खानेपानी योजनाहरूको वर्तमान उपभोगको अवस्थामा खानेपानी उपलब्धताका आधारमा सहजता वा असहजताको अवस्था पनि विश्लेषण गरिएको छ । यस्तै यस गाउँपालिकामा २० वटा खानेपानी आयोजनाहरू निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका छन, जसबाट ४२३ घरधुरी लाभान्वित हुने देखिन्छ । अझै पनि यस गाउँपालिकाको कतिपय बस्ती र टोलहरूमा सुरक्षित खानेपानीको सेवा पुग्न सकेको छैन । हालको तथ्याङ्कलाई हेर्ने हो भने ४२४ वटा घरधुरीहरूमा कुनै पनि खानेपानी योजनाको सेवा क्षेत्रले समेट्न सकेको छैन र अझै पनि ति घरधुरीहरूले असुरक्षित श्रोतहरूको पानी प्रयोग गरिराखेको अवस्था छ ।

तालिका १९: विद्यमान संचालित खानेपानीको योजना लाभान्वित घरधुरीको विवरण

वडान	पालिकाको जम्मा घरधुरी	विद्यमान खानेपानी आयोजनाहरूको प्रयोगको अवस्था र वर्गिकरण							
		पाईप प्रणालीबाट पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी			निर्माणाधिन खापा योजना		खानेपानीबाट बन्चित नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने		
		योजना संख्या	धारासंख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	योजनासंख्या	लाभान्वित घरधुरी	योजनासंख्या	लाभान्वित घरधुरी	
१	२५७	३	२९	४९	२	१०५	३	९६	
२	२९२	६	२२	१२०	३	६२	३	११०	
३	२३५	९	५०	६९	४	९५	३	७१	
४	२४९	४	५४	२४९	०	०	०	०	

वडान	पालिकाकोजम्माघरधुरी	विद्यमानखानेपानी आयोजनाहरूको प्रयोगको अवस्था र वर्गिकरण							
		पाईप प्रणालीबाट पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी			निर्माणाधिनखापा योजना		खानेपानीबाटबन्चित नयाँ निर्माणगर्नुपर्ने		
		योजना संख्या	धारासंख्या	लाभान्वितघरधुरी संख्या	योजनासंख्या	लाभान्वितघरधुरी	योजनासंख्या	लाभान्वितघरधुरी	
५	२१०	४	३१	२२१	०	०	०	०	
६	४५९	१४	१४०	४५९	०	०	०	०	
७	१४८	५	२७	१००	२	१६	३	३३	
८	२९२	१३	८२	१४३	४	१००	६	४९	
९	२८१	९	५१	१७२	५	४५	११	६५	
जम्मा	२४२२	६७	४८६	१५८२	२०	४२३	२९	४२४	

३.३.२ विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको संचालनको अवस्था

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गर्दा हरेक घरधुरीहरूले प्राप्त गरिरहेको सेवा तथा सुविधास्तरलाई अध्ययन गरी यस गाउँपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीको खानेपानी उपभोगको वर्तमान अवस्था र खानेपानी उपलब्धताका आधारमा सहज वा असहजता के-कस्तो अवस्थामा छन सोको जनाकारीका लागि यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान योजनाहरूको सम्पूर्ण विवरण सङ्कलन गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा जम्मा ६३ वटा खानेपानी योजना निर्माण गरिएको भएता पनि हाल सम्म करिब १८८८ घरधुरीहरूलेमात्र सुधारिएको खानेपानी योजनाहरूबाट पाईप प्रणाली बाट खानेपानी उपभोग गरिराखेको पाईन्छ ।तर, संरचनाहरूको नियमित मर्मत सम्भारको अभाव तथा स्रोत विवाद आदिकोकारणले गर्दा अधिकांश योजनाहरू जिर्ण अवस्थामा रहेको र डिजाईन ईस्टीमेट बमोजिमको गुणस्तर सहित संरचनाहरू संचालनमा आउन नसेको अवस्था छ । डिजाईन ईस्टीमेट अनुसारको सुविधा स्तरकायम राख्न सकिएको छैन । मर्मत सम्भारको अभावमा कुनैपनि योजनाको दीगोपनाको संचालन हुन सक्दैन । त्यसका लागि खानेपानीमा पनि शुसासनकायम , नियमित मर्मत सम्भारकोष व्यवस्थापन, पानी हेरालोको नियुक्ती , वार्षिक साधारण सभा, उपभोक्ता समितिको नियमित बैठक , पानी सुरक्षा योजना प्रमुख कुरा हुन । विद्यमान आयोजनाहरूको सञ्चालनमा रहेका योजनाहरूको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ, भने विद्यमान योजनाहरूकोकार्य सञ्चालनको अवस्था र घरधुरीको उपभोगको हिसावले सेवा सुविधा स्तरको वडागत विवरण तालिका २० मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 20: विद्यमान खानेपानी आयोजनाहरूको संचालनको अवस्था

वडान	जम्मा घरधुरी	विद्यमान योजना संख्या	विद्यमानखानेपानी योजनाको संचालित अवस्था							
			राम्रो संचालित योजना		सामान्यमर्मत गर्नुपर्ने योजना		ठुलोमर्मत गर्नुपर्ने योजना		पुर्न:निर्माण गर्नुपर्ने योजना	
			योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या
१	२५७	३	०	०	०	०	२	३३	१	१६
२	२९२	६	०	०	२	३८	३	८०	१	२
३	२३५	९	१	५	३	२९	४	२५	१	१०
४	२४९	४	०	०	१	३२	१	१२५	२	७२
५	२१०	४	१	१६	२	२६	१	१५०	०	०

वडान	जम्मा घरधुरी	विद्यमान योजना संख्या	विद्यमानखानेपानी योजनाको संचालित अवस्था							
			राम्रो संचालित योजना		सामान्यमर्मत गर्नुपर्ने योजना		ठूलोमर्मत गर्नुपर्नेयोजना		पुनःनिर्माण गर्नुपर्ने योजना	
			योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या	योजना संख्या	घरधुरी संख्या
६	४५९	१०	१	१०	३	१६०	३	१५५	३	१२०
७	१४८	५	२	८१	२	६४	१	४	०	०
८	२९२	१३	४	१२४	६	८२	३	२७	०	०
९	२८१	९	४	१०६	२	५९	१	५	२	१२
जम्मा	२४२२	६३	१३	३४२	२१	४९०	१९	६०४	१०	२३२
प्रतिशत			२०.६३%		३३.३३%		३०.१६%		१५.८७%	

यस पालिकामा जम्मा ६३ वटा खानेपानी योजनाहरू निर्माण गरिएको भएता पनि करीव १० वटा योजनाहरू हाल पूर्ण रूपमा बन्द भई पुनःनिर्माणको पर्खाईमा रहेका छन् । संचालनमा रहेका अन्य ५३ योजनाहरूको पनि व्यवस्थापकीय अवस्था तथा मर्मत सम्भारको अवस्था ज्यादै कमजोर छ । संचालनमा रहेका यी ५३ योजनाहरू मध्ये १३ वटा योजनाहरू राम्रोसँग चलिरहेका छन् । यी योजनाहरूमा पहिलो स्तरको सुविधास्तर रहेको भन्न सकिन्छ । तथापी त्यस्ता किसिमका सूचकहरूका लागी अध्ययन गरिएको छैन । त्यस्तै २१ वटा योजनाहरू सामान्य सुचारुपनाको अवस्थामा छन् । तथापी यी योजनाहरूमा सामान्य मर्मत गर्नु पर्ने अवस्था देखिन्छ । त्यस्तै १९ वटा योजनाहरू आंशीक रूपमा संचालित छन् तर यी योजनाहरूमा ठूलो मर्मत सम्भारको आवश्यकता रहेको छ ।

यस पालिकामा रहेका अधिकांश खानेपानी योजनाहरूको उपभोक्ता समितिहरूको सक्रियपना न्यून छ, पालिका क्षेत्र भित्र हाल सञ्चालनमा रहेका ६३ वटा खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरू मध्ये ४० वटा योजनाहरूको उपभोक्ता समितिहरू बैधानिक रूपमा दर्ता भएका भए पनि १९ वटा योजनाका उपभोक्ता समितिहरू मात्र सक्रिय देखिन्छन् । मर्मत संभारकोष र मर्मत संभारकार्यकर्ता भएका योजनाहरूको संख्या एकदमै न्यून देखिन्छ । संचालनमा रहेका कतिपय खानेपानी योजनाहरूको गुणस्तरलाई हर्ने हो भने नेपाल सरकारले तोकेको आधारभूत सेवाकोमापदन्ड पुरा गर्न सक्ने अवस्थामा छैनन ।

NWASHमापदण्ड अनुसार राम्रो संचालनमा रहेका योजनाहरू भन्दा ७० भन्दा वढि स्कोर प्राप्त गर्ने योजनाहरू १८ वटा मात्र रहेका छन् । त्यसैगरि सामान्य अवस्थामा संचालनमा रहेका योजनाहरू जम्मा ४ वटा मात्र रहेका छन् जसको स्कोर ६०-७०को बिचमा रहेको छ । बाँकि ४१ वटा योजनाहरू सामान्य संचालन स्कोर भन्दा पनि न्यून स्कोरमा छन् । ति न्यून स्कोर भएका योजनामा कि त ठूलो मर्मतको आलशयकता छ, कि त ति योजनाहरू पुनःनिर्माण नै गर्नु पर्ने अवस्थामा हुनु पर्छ । NWASHमापदण्ड अनुसार दिगोपनाको स्कोर हेर्दा एउटा योजना भन्दा बाहेक सबै योजनाहरूको अवस्था सुधारका लागि सोच्नु पर्ने देखिन्छ । NWASHमापदण्ड अनुसार सुचारुपना र दिगोपना स्कोर तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 21: योजनाहरूको सुचारुपना तथा दिगोपनाको अवस्था

अवस्था	प्यारामिटर	सुचारुपना			दिगोपना	
		सङ्ख्या	%		सङ्ख्या	%
जम्मा	योजनासङ्ख्या	६३	१००		६३	१००
	धारा सङ्ख्या	४८६	१००		४८६	१००
	घरधुरी	१९२२	१००		१९२२	१००
	जनसङ्ख्या	११०७५	१००		११०७५	१००
७० भन्दा बढि स्कोर	योजनासङ्ख्या	१८	२८.५७		१	१.५९
	धारा सङ्ख्या	८३	१७.०८		३	०.६२
	घरधुरी	३५९	१८.६८		५	०.२६
	जनसङ्ख्या	२०२४	१८.२८		२७	०.२४
६०-७०को बिचमा स्कोर	योजनासङ्ख्या	४	६.३५		५	७.९४
	धारा सङ्ख्या	३२	६.५८		२४	४.९४
	घरधुरी	८८	४.५८		११६	६.०४
	जनसङ्ख्या	५७९	५.२३		५८७	५.३
६० भन्दा कम स्कोर	योजनासङ्ख्या	४१	६५.०८		५७	९०.४८
	धारा सङ्ख्या	३७१	७६.३४		४५९	९४.४४
	घरधुरी	१४७५	७६.७४		१८०१	९३.७
	जनसङ्ख्या	८४७२	७६.५		१०४६१	९४.४६

३.३.३ निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको सेवाक्षेत्र तथा लाभान्वित घरधुरी

यस पालिकाको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता र जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा NWASHमाध्यमबाट संकलन गरिएको तथ्याङ्कलाई हेर्दा यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा विभिन्न वडाहरूमा गरी २० वटा खानेपानी योजनाहरू निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका र उक्त योजनाहरूबाट ४६३ घरधुरीका २८६३ जनसंख्या लाभान्वित हुने देखिन्छ । निर्माणाधिन योजनाहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 22: निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको विवरण र लाभान्वित घरधुरी र जनसंख्या

वडा नं	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	लाभान्वित जनसंख्या	अनुमानित लागत	कैफियत
१	२	१९५	८९६	७५०००००	
२	३	१४५	८१८	०	
३	४	९५	७२४	०	
४	०	०	०	०	
५	०	०	०	०	
६	०	०	०	०	
७	२	७	३५	२०००००	
८	४	८०	२७०	६५०००००	
९	३	३६	१२०	१९०००००	
जम्मा	१८	५५८	२८६३	१६१०००००	

३.४ विद्यमान सरसफाइ अभ्यासको अवस्थाको विश्लेषण

३.४.१ बस्तीहरूको खुला दिसा मुक्तक्षेत्र तथा पुर्णसरसफाइको अवस्था

यस गाउँपालिका अन्तर्गत साबिकका गा.वि.स.हरू खुल्ला दिसामुक्त घोषणा भएका थिए तथा पीहालको सरसफाइको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा ३.६३% घरधुरीहरूमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको वा पुर्णरूपमा प्रयोगमा नरहेको देखिन्छ। जस अन्तर्गत अलग्गिएका घरधुरीहरू तथा शौचालय बिग्रेभत्केको अवस्थामा रहेका घरधुरीहरूलाई चालु अवस्थामा रहेका शौचालय पनि उपयुक्त मर्मत सम्भारको अभावका कारण कम प्रयोग हुँदै गएका र निर्णय नभएको अवस्थामा छन्। गाउँपालिकामा विद्यमान सामाजिक कुरीतिहरू, पर्याप्त सचेतनाको अभाव आदिकारणले शौचालयको प्रयोग पूर्णरूपमा नभई खोलानाला लगायतका खुल्ला स्थान वा चौरमा दिसा गर्ने समेत अभ्यास रहेको पाइन्छ। संस्थागत सरसफाइ तथा स्वच्छताको अवस्था विश्लेषण गर्दा विशेष गरी विद्यालयहरूमा शौचालय निर्माण गरिएको भएतापनि उचित व्यवस्थापनको अभावमा विद्यालय वरिपरि खुल्ला दिसा देखिने तथा केहि संरचनामा त्रुटीका कारण बालबालिकाहरूलाई शौचालय प्रयोगमा कठिनाई रहेको देखिन्छ। गाउँपालिका क्षेत्रमा मनाईने टुला चाडपर्व, मेला, खेलकुद तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हुने जमघटहरूमा सार्वजनिक शौचालयको अभावले खुल्ला स्थानमा दिसा गर्ने गरेको समेत स्थानियहरूको गुनासो रहेको पाइन्छ। यस्तै यस गाउँपालिकामा रहेका जम्मा २४२२ घरधुरी मध्ये ११८ घरधुरीले साझा शौचालय वा सार्वजनिक शौचालय उपयोग गरेको पाईएको छ।

तालिका २३ : शौचालयको प्रयोग सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	घरधुरी	प्रयोग गरिएको शौचालयको प्रकार				शौचालयको सुविधा नभएको
		फ्लस शौचालय (सार्वजनिक ढल)	फ्लस शौचालय (सेप्टिक ट्याङ्की)	पिट शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	
१	२६०	४८	९४	११६	२	०
२	२८९	१४	१२२	१२४	०	२९
३	२५१	२	२४३	१	०	५
४	२९५	२	२७५	२	०	१६
५	२१४	२	१९४	१४	१	३
६	४५४	०	४४३	१०	०	१
७	१४३	०	१२८	०	२	१३
८	२६५	०	२२१	२४	१	१९
९	२५१	०	२४६	३	०	२
जम्मा	२४२२	६८	१९६६	२९४	६	८८

केहि समुदायमा सुरक्षित खानेपानीको प्रयोग, सुरक्षित खानाको प्रयोग, सफा घर आँगन र सफा वातावरण जस्ता ५+१= ६ वटा सूचकहरूको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। त्यसका लागि समुदायको चेतना स्तर वृद्धि गर्दै पुर्ण सरसफाइ उन्मुख बस्ती घोषणा गर्दै पुर्ण गाउँपालिकालाई नै पुर्ण सरसफाइ उन्मुख पालिका घोषणाको लागि आवश्यक पहल तथा अभियान सञ्चालन गर्नु आवश्यकता रहेको देखिन्छ। योकार्य गाउँपालिकाको एकल प्रयासबाट मात्र सम्भव छैन, यसका लागि सरोकारवाला सबै निकायहरू, संघ संस्थाहरू र स्थानिय वासीको समन्वयात्मक र सामुहिक प्रयासबाट मात्र सम्भव छ। शौचालय र घरायसी सरसफाइ सम्बन्धी वडागत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका 24: घरायसी सरसफाइ सम्बन्धी आधारभुत सेवा सुविधाको अवस्था र वर्गिकरण

वडा नं	जम्मा घरधुरी	सर्वेक्षण गरिएको घरधुरी	वडागतघरायसी सरसफाइ सम्बन्धी आधारभुत सेवा सुविधामा पहुँचको अवस्था							
			पानीका स्रोतको प्रयोगको अवस्था		घर आगनसफाइको अवस्था		पानिकोसुद्दीकर तथा प्रसोधनको ब्यवस्था		हातधुनेनिश्चितस्थान व्यवस्था	
			सुरक्षित मूल र पाइप प्रणाली	असुरक्षितमूल / खोला/नाउला	राम्रोस फा	नराम्रोफो होर	भएको	नभएको	व्यवस्थाभएको	व्यवस्थानभएको
१	२५७	३२	२६	६	२४	८	२१	११	०	३२
२	२९२	२६	२३	३	२५	१	२२	४	१	२५
३	२३५	२८	२७	१	२२	६	१२	१६	०	२८
४	२४९	२९	२९	०	९	२०	४	२५	०	२९
५	२१०	२३	२३	०	६	१७	४	१९	०	२३
६	४५९	३८	३७	१	१३	२५	२	३६	२	३६
७	१४८	१५	१५	०	१४	१	२	१३	०	१५
८	२९२	३३	३३	०	२५	८	३	३०	१	२३
९	२८१	३१	३१	०	२४	७	९	२२	१	३०
जम्मा	२४२२	२५५	२४४	११	१६२	९३	७९	१७६	५	२४१

गाउँपालिकामा अन्य घरायसी सरसफाइ सम्बन्धी थुप्रै घरधुरीहरूमा हात धुने निश्चित स्थान, भाँडा सुकाउने चाँड, फोहोर फाल्ने खाडल, हातधुने ब्यवस्थित स्थान र सावुन पानी लगाएत अन्य वातावरणीय सरसफाइ सम्बन्धी सुधारिएको चूल्हो जस्ता घरायसी सरसफाइको ब्यवस्थाराम्रो रहेको पाईन्छ ।

३.४.२ विद्यालय तथा सार्वजनिक संस्थाहरूको सरसफाइको अवस्था

गाउँपालिकामा रहेका ४२ वटा सरकारी गैर सरकारी विद्यालयहरूमा भएका शौचालय र यिनको सेवाको स्तरलाई अवलोकन गर्दा भएका मध्ये धेरैको गुणस्तर र संचालनको अवस्था कमजोर रहेको पाईएको छ । अधिकांशविद्यालयका शौचालयहरूमा पर्याप्त पानीको अभाव भएकाले सरसफाइकोअवस्था सुधारका लागि आवश्यकपहल गर्नु पर्ने देखिन्छ । संकलन गरिएको तथ्यांक अनुसार जम्मा १५ वटा विद्यालयहरूमाछात्र र छात्राका लागी छुट्टाछुट्टै शौचालयहरू निर्माण गरेको पाइएको छ भने ३ वटा विद्यालयमा मात्र अपाङ्गमैत्री शौचालय निर्माण गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यालयहरूको शौचालयको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 25: विद्यालयमा भएका शौचालय तथा सरसफाइ सम्बन्धी विवरण

वडा नं	जम्मा विद्यालय संख्या	विद्यालयमाभएका शौचालयहरूको विवरण								
		शौचालय भएका विद्यालय संख्या	शौचालय नभएका विद्यालय	संयुक्त शौचालय संख्या	स्टाफको छुट्टै शौचालय	छात्राको छुट्टै शौचालय	अपाङ्ग मैत्री शौचालय	महिनावारी सामाग्री विसर्जन सुविधा भएको	पानीको उपलब्धता भएको	हात धुने ठाउको उपलब्धता
१	४	४	०	६	४	१	०	०	४	१
२	५	५	०	७	०	०	०	०	२	१
३	७	४	३	५	१	३	१	०	४	२
४	५	३	२	३	१	२	२	२	४	३

वडा नं	जम्मा विद्यालय संख्या	विद्यालयमाभएका शौचालयहरूको विवरण								
		शौचालय भएका विद्यालय संख्या	शौचालय नभएका विद्यालय	संयुक्त शौचालय संख्या	स्टाफको छुट्टै शौचालय	छात्राको छुट्टै शौचालय	अपाङ्ग मैत्री शौचालय	महिनावारी सामाग्री विर्सजन सुविधा भएको	पानीको उपलब्धता भएको	हात धुने ठाउको उपलब्धता
५	४	३	१	२	१	२	०	१	२	१
६	८	५	३	३	२	४	०	०	५	२
७	२	२	०	१	०	१	०	१	१	०
८	२	२	०	२	१	०	०	०	२	०
९	५	५	०	५	२	२	०	०	४	०
जम्मा	४२	३३	९	३४	१२	१५	३	४	२८	१०

गाउँपालिका अन्तरगत पालिकाकोकार्यालय, वडाकार्यालय र स्वास्थ्य चौकीहरू सबैमा शौचालय छन् तर अधिकांशमा पर्याप्त पानी तथा सरसफाइको उचित व्यवस्थापन हुन सकिरहेको छैन । यि कार्यालयहरूमाआम समुदायको नियमित आवतजावत हुने भएकालेसुरक्षित शौचालय, खानेपानी तथा फोहर व्यवस्थापनको उचित व्यवस्थामिलाउनु पर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

३.४.३ वातावरणीय सरसफाइको अवस्था

गाउँपालिकाको वातावरणीय सरसफाइको अवस्था हेर्दा पालिकामा बिस्तारैबृद्धिभइरहेकोशहरीकरणतथा जनसंख्या बृद्धिका कारण बढ्दै गईरहेको यातायात आवागमनले गर्दा बाटोघाटो र सार्वजनिक स्थलहरूमा ठोस तथा तरल फोहोर पदार्थहरू थुप्रिने क्रम बढ्दै गईरहेको छ । यी यस्ता समस्याहरूको समाधानका लागि सार्वजनिक स्थानहरूमा शौचालयहरूको निर्माण र उचित व्यवस्थापनको लागिआवश्यकपहलगर्नुपर्नेदेखिन्छ।त्यसै गरि ठोस फोहरको व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकालेडम्पिङ साइट छनौट तथा व्यवस्थापनका लागि पहल कदमीको सुरुवात गर्नुपर्नेठोस फोहर व्यवस्थापनका लागि बजार क्षेत्रहरूमा फोहर सङ्कलन, ढुवानीतथाव्यवस्थापनको अवश्यकता छ । त्यसै गरि ति ठोस फोहोरलाई आवश्यकबर्गिकरण गरी व्यवस्थापन गर्ने वा तनको प्रयोग नै घटाउने (Reduce), पुनरप्रयोग (Reuse) गर्न चेतना विकास गर्ने र पुनचक्रण (Recycle) गर्न सकिने फोहोरको संकलन गरि व्यवस्थापन गर्न आवश्यक कार्यविधि तयार गरि लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.४.४ दिसाजन्य लेदो, ठोस फोहोर तथा फोहोर पानी व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था

ठोस फोहर व्यवस्थापनका साथै दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनतत्काललाईधेरैसमस्यानभएपनिभविष्यमा आउने समस्यालाई ध्यान दिदै गाउँपालिकालेसमयमैउचितकदमचाल्नुपर्नेदेखिन्छ।संकलित तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा घरायसी स्तरमा करिब ३०% घरधुरीको चर्पीको खाडल २-४ बर्ष भित्रै भरिने र बाँकी ८०% घरधुरीको चर्पीको खाडल ५/६ वर्षमाभरिनेगरेकोपाइन्छ।भरिएका खाडलहरूको दिसाजन्य लेदोको सङ्कलन, ढुवानी र व्यवस्थापनको राम्रो प्रबन्ध नभएको कारणले गर्दा सबै घरधुरीहरूमा चर्पी भरिएपछि सफा गर्न समस्या देखिने गरेको छ । भिरालो भू-भाग भएकोले सङ्कलन तथा ढुवानी गर्न अप्ठ्यारो हुने हुँदा चर्पीको खाडल भरिएपछि अर्को खाडल निर्माण गर्ने र घरायसी स्तरमा नै दिसाजन्य लेदो र ठोस फोहोर व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । दिसाजन्य लेदो विस्थापन गर्दा त्यसले वातावरणीय स्वच्छतामा नकारात्मक असरपुऱ्याउनुका साथै मानव स्वास्थ्यमा समेत प्रतिकूल असर पर्ने तथा विभिन्न माहामारीहरूको प्रकोप बढ्ने सम्भावना रहन्छ ।

गुरुयोजना निर्माणका क्रममा संकलित तथ्याङ्क, समुदाय भेटघाट र अन्तरक्रियाहरूको आधारमा घर परिवार, टोल, समुदाय तथा गाउँपालिका स्तरमा व्यवहारीय परिवर्तनका लाग सचेतनामूलक गतिविधिहरू संचालन गर्न जरुरी देखिएको छ। गाउँपालिकाले तपसिलका मुख्य क्षेत्रमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता र पानीको बहु उपयोगका लागि व्यवहार परिवर्तन गर्ने खाले थप क्रियाकलापहरू संचालन गर्न पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

- १) पानीको उत्पादनशिल प्रयोग
- २) स्रोत संरक्षण, भू-जल भण्डारण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन
- ३) खानेपानीको शुद्धता तथा सरसफाइ र स्वच्छता
- ४) वातावरणीय स्वच्छता
- ५) पानीको पहुँच र बहुउपयोगमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण

क्र.स.	व्यवहारपरिवर्तन केन्द्रितक्षेत्र	लक्षितवर्ग	जिम्मेवारी	सरोकारवालानिकाय	सञ्चारमाध्यम
१	खानेपानीसुद्विकरण	घरपरिवार, विद्यालयतथासार्वजनिकनिकाय	गाउँपालिका, खानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमितितथासार्वजनिकनिकाय	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, स्वास्थ्यस्वयंसेविका, स्वयंसेवकतथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी, सडकनाटकतथाविभिन्नसूचनामुलकसामग्री
२	वास (सरसफाइस्वच्छता)	घरपरिवार, विद्यालयतथासार्वजनिकनिकाय	गाउँपालिका, खानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमिति, स्वास्थ्यसंस्थातथासार्वजनिकनिकाय	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, स्वास्थ्यस्वयंसेविका, स्वयंसेवकतथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी (मेला, भेला, विभिन्नअवसरहरुतथाबैठकहरु), सडकनाटक, सूचनातथासन्देशमुलकसामग्री, विद्यालयतथासमुदायस्तरिय प्रतियोगिताहरु
३	पानीकास्रोतसंरक्षण	घरपरिवार, विद्यालयरखानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमिति	खानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमिति, समुदायतथागाउँ/गाउँपालिका	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, कृषिसमुह (सानाकिसान) तथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्नअवसरहरुतथाबैठकहरुमा), सडकनाटकतथाविभिन्नसूचनातथासन्देशमुलकसामग्री, विद्यालयतथासमुदायस्तरिय प्रतियोगिताहरु
४	पानीकोउत्पादनशिलतथाबहुप्रयोग	घरपरिवार, समुदाय, सानाकिसान	खानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमिति, गाउँ/गाउँपालिकातथाविकाससाझेदारहरु	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, कृषिसमुह (सानाकिसान) तथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्नअवसरहरुतथाबैठकहरुमा), सडकनाटकतथाविभिन्नसूचनातथासन्देशमुलकसामग्री, विद्यालयतथासमुदायस्तरियप्रतियोगिताहरु
५	वातावरणीयस्वच्छता	घरपरिवारतथासमुदाय	विद्यालय, समुदाय, गाउँ/गाउँपालिकातथासार्वजनिकनिकाय, गाउँ/नगरप्रहरी	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, गाउँ/नगरप्रहरी, कृषिसमुह (सानाकिसान)तथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था, सुरक्षानिकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्नअवसरहरुतथाबैठकहरुमा), सडकनाटकतथाविभिन्नसूचनातथासन्देशमुलकसामग्री, विद्यालयतथासमुदायस्तरियप्रतियोगिताहरु
६	जलवायुअनुकूलनतथाविपदजोखिमन्यूनीकरण	घरपरिवार, सानाकिसान, समुदाय	गाउँ/गाउँपालिका, विद्यालय, कृषिसमुह, खानेपानीतथासरसफाइउपभोक्तासमिति	बालतथायुवाक्लव, आमासमूह, गाउँप्रहरीकृषिसमुह (सानाकिसान)तथासामाजिकपरिचालनगर्नेसंघसंस्था, सुरक्षानिकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिकसञ्जाल, सामुदायिकपरिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्नअवसरहरुतथाबैठकहरुमा), सडकनाटकतथाविभिन्नसूचनातथासन्देशमुलकसामग्री, विद्यालयतथासमुदायस्तरिय प्रतियोगिताहरु, जोखिमपूर्वसूचनाप्रणाली

३.५ विद्यमान सिंचाइ योजनाहरुको अवस्था र विश्लेषण

कालिकोट जिल्लाको पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको क्षेत्रफल १३६.७१ वर्ग कि.मी. फैलिएको छ । यस गाउँपालिकामा उच्च पहाडी क्षेत्रमा हिउँ पर्नुको साथै वेशी किनारमा कर्णाली नदी रहेको छ । यस गाउँपालिकाको अधिकांस जमीन

भिरालो परेको बनजंगल र उच्च पहाडी क्षेत्र घांसे पाटन रहेको छ, यसको कुल क्षेत्रफलको २२.१ प्रतिशत भु-भागमात्र खेतियोग्य जमिनको रूपमा प्रयोग हुदै आएको छ । यस पालिकामा खेती योग्य जमीन तुलनात्मक रूपमा कम र प्रसस्त पानीका श्रोतहरू भएकाले सिंचाइको राम्रो व्यवस्था हुनु पर्नेमा सिंचाइसम्बन्धी व्यवस्थित योजना र बजेट अभावका कारण कृषि उत्पादन वृद्धि हुने गरि सिंचाइ सुविधा उपलब्ध छैन । आगामी दिनमा सिंचित क्षेत्र वृद्धि गर्न योजना बनाएर प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकेको खण्डमा उषि उत्पादन वृद्धि भई खाद्य सुरक्षा सुधार ल्याउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

३.५.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र सिंचित क्षेत्रफल र लाभान्वित घरधुरी

(क) विद्यमान कुलो सिंचाइ योजना तथा सेवा क्षेत्र सिंचित क्षेत्रफल र लाभान्वित घरधुरी

गाउँपालिकामा आधुनिक र परम्परागत गरी जम्मा ७८ वटा सिंचाइ कुलो रहेका छन् । यी योजनाहरूले करीव २४२२ घरधुरीहरू (घरधुरीहरू दोहोरिएकाले सर्वेक्षण तथ्यांकमा ९५४६ घरधुरी देखिएको) को लागी करिब १३१२५ रोपनी क्षेत्रफलमा सिंचित भएको तथ्यांक देखिन्छ ।

तालिका 26: विद्यमान कुलो सिंचाइ आयोजनाहरूको विवरण

वडानं.	योजनाको संख्या	लाभान्वित जम्मा घरधुरीसंख्या	सिंचित क्षेत्र (रोपनी)	प्रयोग भएको श्रोतको किसिम		
				मूल	मुलबाटनिस्केको खोला	खोला/नदी
१	८	३५८	३१२१	७	३	०
२	४	२७४	१९१०	२	४	०
३	१२	१५१७	३७८८	६	११	२
४	१२	२१६९	४८८	७	१	४
५	८	५०५	३९०	०	२	६
६	८	२०१०	४०६	२	२	५
७	२	२०४	३५	१	१	१
८	४	७३८	२०४	१	२	२
९	४	४६९	१४१	२	१	२
१०	२	५५०	१८००	२	२	०
११	१	१५०	६५०	१	०	०
१२	२	९५	७०	०	१	१
१३	११	५०७	१२२	०	०	११
जम्मा	७८	९५४६	१३१२५	३१	३०	३४

(ख) विद्यमान लघु सिंचाइ (सिंचाइपोखरी)को अवस्था र विवरण

यस गाउँपालिकामासिंचाइको रूपमा कुलोमात्र नभई पोखरीहरूको पनि प्रयोग हुदै आएका छन । थोपा सिंचाइ र आधुनिक खालका थुप्रै पोखरीको निर्माण गरी सिंचाइको रूपमा प्रयोग भईरहेका छन । यसले केही हद सम्म भएपनि पानीको अभाव रहेको बाजो जमीनलाई सिंचाइको पहुँचमा राखी प्रयोग गर्ने गरिएको छ । यस पालिकामा रहेका संचालित पोखरीको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 27: विद्यमान लघु सिंचाइ(पोखरी)को संचालनको अवस्था र विवरण

वडानं.	योजनाको संख्या	लाभान्वित जम्मा घरधुरीसंख्या	योजनाकोसंचालनको अवस्था				उपभोक्ता समिति		उपभोक्ता समिति सक्रियता		कुलो हेरालु वा मर्मत सम्भारकार्यकर्ता		मर्मत सम्भारकोष नियमित संकलन	
			राम्रोसंसांचालन भएको	सामान्यमर्मतको आवश्यकता	ठुलोमर्मतको आवश्यकता	पुनःनिर्माणकोआवश्यकता	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	हुन्छ	हुदैन
१	१०	४६५			३	७	४	६	१	३		१०		१०
२	१९	९६४	१	१	६	९	९	१०	१	६		१९	१	१६
३	३४	१०७२	४	३	७	२०	७	२७	२	५		३४		३४
४	७	३७१	१	२	४		१	६	१			७		७
५	५	२५९	२	१	२		२	३	२			५		५
६	३	४५०			३			३				३		३
७	१	१००				१	१		१			१		१
८	१	१२			१		१		१			१		१
१ र २	१	३५				१		१				१		१
८ र ९	१	२	१				१		१			१		१
जम्मा	८२	३७३०	९	७	२८	३८	२६	५६	१०	१६		८२	१	८१

त्यस्तै सिंचाइ पोखरीहरूको वडागत रूपमा संचालनको अवस्था लाभान्वित घरधुरी र सिंचित क्षेत्रफल संचालन सम्बन्धी अवस्था तलको ग्राफ ७मा सारांस प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 28: विद्यमान लघु सिंचाइ(पोखरी)को सेवा क्षेत्र तथा लाभान्वित घरधुरी

वडानं.	योजनाको संख्या	लाभान्वित जम्मा घरधुरीसंख्या	सिंचित क्षेत्र (रोपनी)	प्रयोग भएको श्रोतको किसिम		
				मूल	मुलबाटनिस्केको खोला	खोला/नदी
१	१०	४६५	४८३८	५		५
२	१९	९६४	७४४१	११		६
३	३४	१०७२	४७५४	७	२४	३
४	७	३७१	१९५	६		३
५	५	२५९	१४०	४		१
६	३	४५०	१४०	२		१
७	१	१००	३०	०		१
८	१	१२	४	१		१
१ र २	१	३५	१५०	१		०
८ र ९	१	२	२	०		१

जम्मा	८२	३७३०	१७६९४	३७	३९	९
-------	----	------	-------	----	----	---

३.५.२ विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको संचालनको अवस्था

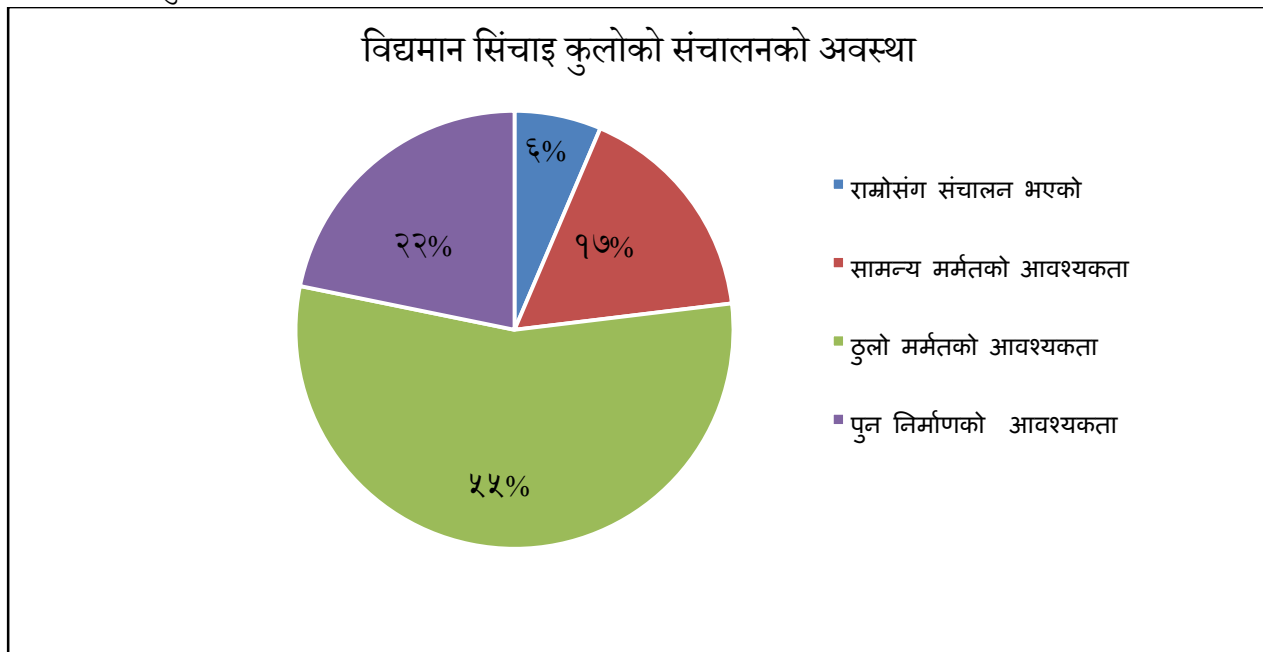
यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान सिंचाइ प्रणालीहरूको अवस्थालाई विप्लेशन गर्ने हो भने विद्यमान योजनाहरूको व्यवस्थापन निकै कमजोर रहेको छ । कुनै पनि आयोजनाको दिगोपना तथा संरक्षण प्रवर्द्धनका लागि त्यसको संस्थागत र सामाजिक पक्ष बलियो हुनु आवश्यक हुन्छ । योजनाहरूमा मर्मत संभारकोष उठाउने गरेको तथा मर्मत संभारकार्यकर्ताहरूले नियमितकाम गर्ने गरेको पाइँदैन । यी सबै सिंचाइ प्रणालीहरूको दिगोपनालाई प्रत्यक्ष रूपमा नकारात्मक असर गर्ने भएको हुदा यसलाई नियमित संचालनको लागि बेलैमा सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको संस्थागत अवस्थाबारे तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । विद्यमान योजनाहरू मध्ये करिब ५ प्रतिशतमात्र नियमित संचालनमा छन्, ३० प्रतिशत योजनाहरू पूर्ण रूपमा संचालनमा रहेका छैनन् अन्य केहि योजनाहरू आंशीक रूपमा संचालन भएका छन् । तिनको पनी ठुलो मर्मत गर्नुपर्ने अवस्था रहेका छन् भने, केहि योजनाहरू पूर्ण रूपमा बन्द नै रहेका छन् र कतिपयमा योजनामा पुनःनिर्माण गर्नु पर्ने अवस्था छ । यस्तै गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको संख्या र तिनको सञ्चालनको अवस्था सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २९ :विद्यमान सिंचाइ योजना तथा संचालन सम्बन्धी विवरण

वडा.नं.	योजनाको संख्या	लाभान्वित जम्मा घरधुरीसंख्या	योजनाकोसंचालनको अवस्था				उपभोक्ता समिति		उपभोक्ता समिति सक्रियता		कुलो हेरालु वा मर्मत सम्भारकार्यकर्ता		मर्मत संभारकोष नियमित संकलन	
			राम्रोसंगसंचालन भएको	सामान्यमर्मतको आवश्यकता ठुलोमर्मतको आवश्यकता	पुनःनिर्माणकोआवश्यकता	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	हुन्छ	हुदैन	
														छ
१	८	३५८			३	५	१	७		१	१	७		८
२	४	२७४			३	१	२	२		२		४		४
३	१२	१५१७	१	१	६	४	४	८		४		१२		१२
४	१२	२१६९	२	२	५	३	१	११	१			१२		१२
५	८	५०५		३	५			८				८		८
६	८	२०१०		२	६		२	६	२			८		८
७	२	२०४	१		१		१	१	१			२		२
८	४	७३८			३	१	४		४			४		४
९	४	४६९			४		२	२	२			४	१	३
१०	२	५५०			१	१	२		१	१		२	१	१
११	१	१५०				१		१				१		१
१२	२	९५			२			२				२		२
१३	११	५०७	१	५	४	१	१	१०	१			११		११
जम्मा	७८	९५४६	५	१३	४३	१७	२०	५८	१२	८	१	७७	२	७६

गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संड्कलन गरिएको तथ्याड्क अनुसार यस पालिकामा विद्यमान ७८ वटा सिंचाइ कुलोहरू रहेका छन् । सिंचाइ प्रणालीले कस्तो सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् सिंचाइ प्रणालीको भौतिक अवस्था के-कस्तोछरतिनीहरूकोदिगोपनानियमितसंचालनएवंमर्मतसंभारकोषलगाएतसिंचितक्षेत्रमारहेकासंरचनाकोवर्तमानअवस्थापानीकास्रोतहरू

को पर्याप्तता र नियमित संचालनको लागि के कस्तो सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ, भन्ने बारेमा तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । विद्यमान सिंचाइ कुलो संचालन र प्रयोगको आवस्था बारे विवरण तलको तालिका २९ तथा ग्राफ ३मा उल्लेख गरिएको छ ।

ग्राफ ३: विद्यमान सिंचाइ कुलो संचालनको अवस्थाको विवरण

यस गाउँपालिकामा रहेका ७८ वटा सिंचाइ कुलो मध्ये राम्रो संचालनमा रहेको एउटा सिंचाइ कुलोमात्र छ, पुनःनिर्माणको अवस्थामा १७ वटा कुलोहरू छन् भने ४३ वटा ठुलो मर्मतको अवस्थामा रहेका छन् । सामान्य मर्मत गर्नुपर्ने १३ वटा कुलोहरू रहेको पाईन्छ । त्यस्तै यस पालिका भित्रका ९ वटै वडाहरूमा रहेका ७८ वटा सिंचाइ कुलोबाट (पालिकामा जम्मा २४२२ घरधुरीहरू रहेकोमा सिंचित क्षेत्र दोहोरिएको घरधुरी ९५४६देखिएको) जम्मा १३१२५ रोपनी क्षेत्रफल जमिन सिंचित भईरहेको छ । सिंचाइ योजनाको अवस्थाको सारांसमाथि ग्राफ ६मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.५.३ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र सिंचित क्षेत्रफल र लाभान्वित घरधुरी

यस गाउँपालिकामा धेरै स्थानमा सिंचाइका नयाँ योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ तरहाल कुनै पनि निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका योजनाहरूको तथ्याङ्क छैन । गाउँपालिकामा कतिपय पाखो जमिन सिंचाइको अभावमा बाँझो रहेको देख्न सकिन्छ भने उपयुक्तखालको संरचना निर्माण हुन नसकेकाले परम्परागत खालका सिंचाइ कुलो/पोखरीबाटकाम चलाउनु पर्ने अवस्था रहेको छ । जसले गर्दासिंचाइको अभावमा कतिपय जमिन वर्षभरी बाँझै राख्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । जसले गर्दा पानीका प्रयाप्त स्रोत हुँदा पनि त्यसको उपयोग गर्न नसकिएकाले वार्षिक रुपमा कृषि उत्पादन घट्ने क्रममा देखिएको छ ।

३.६ विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा श्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण ।

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थाले गर्दा र बढ्दो जलवायु परिवर्तन र त्यसको प्रभावका दृष्टीले पालिका संवेदनशिल देखिन्छ । विगतका वर्षहरूमा यस गाउँपालिकाको विभिन्न स्थानहरूमा बाढी, पहिरो, भू-क्षय खोला तथा नदिको कटानका घटनाहरू घटिरहेका छन् । २०७९ सालमा वर्षा संगै आएको वाढिले गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानमा भुक्षयरपहिरो गईठुलोक्षतीब्यहोर्नुपरेकोथियो ।यसरी वर्षेनी हुने अनियमित वर्षा तथामानसुनी गडबडीभई एक्कासी आउने वर्षाले वाढी पहिरो निम्त्याउनेभएकाले गाउँपालिकाले बेला बेला ठुलोक्षती ब्यहोर्नु परिरहेको छ । त्यस्तै जलवायु परिवर्तनका असरहरूबाट पानीका

श्रोतहरूको सुकदै जानाले खानेपानी, कृषि प्रणाली, सिंचाइर जैविक विविधता जस्ता विभिन्न क्षेत्रहरूमा पनि असर परिरहेको छ । यस्ता घटनाहरूको पुनरावृत्ति हुन नदिन जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा प्रकोप जोखिम व्यवस्थापनका लागि व्यवहारिक उपायहरूको अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

३.६.१ विद्यमान योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी

गाउँपालिकामा वातावरण र पर्यावरणका क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी खासै त्यति ठुला क्रियाकलाप संचालन भएका छैनन् । यद्यपी प्राकृतिक बनजंगल संरक्षण, पानीका मूलहरूको संरक्षण, बृक्षारोपण र केहि स्थानमा तटबन्धनकाकामहरू भएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी सक्षिप्त विवरण तालीकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 30: विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी तथ्यांक विश्लेषण

वडा न	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	विद्यमानजलवायुपरिवर्तन अनुकूलन र जोखिम संरक्षणको अवस्था वश्लेषण								दोहरिएको घरधुरी संख्या	
			बन व्यवस्थापन योजना		रिचार्जपोखरी वायो इन्जिनियरीङ्ग		तटबन्धनकार्यक्रम		वतावरणसंरक्षण/ वृक्षारोपणकार्यक्रम			
			योजना संख्या	घरधुरी	योजना संख्या	घरधुरी	योजना संख्या	घरधुरी	योजना संख्या	घरधुरी		
१	११	२३०	३	२३०	२	१८०	३	२३०	३	२३०	घरधुरीदोहरिएको	
२	२६	२९२	७	२९२	६	२९२	७	२९२	६	२९२	घरधुरीदोहरिएको	
३	२८	२३५	६	२५९	७	२७९	८	२१४	७	२५०	घरधुरीदोहरिएको	
४	२	१५०	०	०	०	०	२	१५०	०	०	०	
५	१	१३१	०	०	०	०	०	०	१	१३१	०	
६	६	२७०	०	०	०	०	२	९५	४	१८२	घरधुरीदोहरिएको	
७	५	१३९	५	१३९	०	०	०	०	०	०	०	
८	३	८७	२	६२	०	०	१	२५	०	०	०	
९	४	१६०	४	१६०	०	०	०	०	०	०	०	
जम्मा	८६	१६९	४	२७	२	१५	७५१	२३	१००६	२१	१०८५	०

३.६.२ विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनाहरूको संचालन अवस्था

कुनै पनि आयोजनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा संचालनका गर्नका लागि मर्मत सम्भारकोष,हेरालोको व्यवस्था, आयोजना प्रतिको चासो, सक्रियता, निरन्तरता, लगनशिलता, लगायत उपभोक्ता समितिको नियमित बैठक, साधारण सभा जस्ता क्रियाकलापहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्थालाई हेर्ने हो भने थोरै योजनाहरू मात्र व्यवस्थित रूपमा संचालनमा रहेका छन । विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था तलकोतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 31: विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनाहरूको संचालनको अवस्था

वडान	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	विद्यमान योजनाको संचालनको अवस्था			
			राम्रो संचालनमा रहेको	सामान्य मर्मतगर्नुपर्ने	ठूलो मर्मतगर्नुपर्ने	पुर्न निर्माणगर्नुपर्ने
१	११	२३०	०	०	३	८
२	२६	२९२	०	०	४	२२
३	२८	२३५	०	०	८	२०
४	२	१५०	०	०	२	०
५	१	१३१	१	०	०	०
६	६	२७०	१	०	५	०
७	५	२३९	१	१	२	१
८	३	८७	१	०	२	०
९	४	१६०	१	३	०	०
जम्मा	८६		५	४	२६	५१

यस पालिकामा रहेका विद्यमान ८६ वटा योजनाहरू संचालनमा रहेता पनि त्यस मध्ये ५ वटा योजनाहरूमात्र नियमितरूपमा संचालनमा रहेका छन भने ४ वटा योजनाहरूलाई सामान्य मर्मत गर्नुपर्ने छ, बाँकि सबै योजनाहरू ठूलो मर्मत, पुनःनिर्माण गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेका छन। कुनैपनि योजनाको उपभोक्ता समिति सक्रिय भएको देखिदैनन, उक्तयोजनाहरूमा मर्मत संभारकार्यकर्ता राखेरकाम गरेको देखिदैन त्यसैले यहाँका सबै योजनाहरूको व्यवस्थापन पक्ष कमजोर रहेको देखिन्छ।

३.६.३ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरी

गाउँपालिकामा वातावरणीय संरक्षण र पर्यावरण सम्बन्धी कुनै पनि क्रियाकलापहरू निर्माणाधिन अवस्थामा देखिदैनन। यद्यपी यस पालिकामा बृक्षारोपण, जङ्गल क्षेत्रको संरक्षणका साथै बाढि पहिरोको ठूलो समस्या छ, नदी कटानर भू-क्षयका नियन्त्रण, पानीका श्रोतहरूको संरक्षणका क्रियाकलाप संचालन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

३.७ विद्यमान जलउर्जा योजनाहरूको अवस्था र विश्लेषण

यस गाउँपालिकाका ९ वटै वडाका सबै घरधुरीमा राष्ट्रिय प्रसारणलाईनमार्फत विजुली बत्तीको सुविधा पुगेको छ भने केहि वडाका थोरै घरधुरीहरूमा विजुली बत्ति पुग्न सकेको छैन। यहाँका प्राय घरधुरीले खाना पकाउनको लागि उर्जाको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने गरेको पाईन्छ। गाउँपालिका केन्द्र असपास र साना बजार क्षेत्रका केहिघरधुरीलेमात्रै ग्याँसमा खाना पकाउन थालेका छन। बत्तिको पहुँच नपुगेका घरधुरीका लागि बैकल्पिक उर्जाले सौर्य उर्जाका लागि सोलारहरू अनुदानमा उपलब्ध भएका कारण तिराष्ट्रिय प्रसारणलाईनको विजुली नपुगेका घरधुरीले सेलार बत्तीको प्रयोग गर्ने गरेका छन। यस गाउँपालिका र रास्कोट नगरपालिकाकोबिच सिमानामा बग्ने सान्नीगाड खोलाबाट केही वर्ष पहिला विद्युत निकालिएको थियो तर केहीबर्ष अगाडि आएको वाढिले आंशिक संरचनामा क्षती पुगेको हुनाले हाल यो बिद्युत पुर्ण रूपमा बन्द रहेको अवस्थामा छ। गाउँपालिकाको सम्पूर्ण वडाहरूमा कुटानी पिसानीका लागि हाल करीव ४९ वटा पानी घट्टहरू संचालनमा रहेको पाईएको छ र यी पानी घट्टहरूबाटपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरी लाभान्वित भएका छन।

वडा न	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	विद्यमानयोजनाको संचालनको अवस्था				उपभोक्ता समिती भएको	उपभोक्ता समिती नभएको	मर्मत सम्भार तथा संचालनको अवस्था	
			राम्रो संचालनमा रहेको	सामान्य मर्मत गर्नुपर्ने	ठुलोमर्मत गर्नुपर्ने	पुर्ननिर्माण गर्नुपर्ने			मर्मतकोष भएका योजना	मर्मतसम्भारका र्थकर्ता भएका योजना
२	१७	५४९	२	१५	०	०	०	१७	०	०
३	१	२३५	०	०	०	१	०	१	०	०
४	८	२३९	२	०	६	०	०	८	०	०
५	३	२१०	२	०	१	०	०	३	०	०
६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	१	१४८	०	१	०	०	०	१	०	०
८	१०	२९२	७	२	१	०	०	१०	०	०
९	९	२८१	५	४	०	०	०	१०	०	०
जम्मा	४९		१८	२२	८	१	०	४९	०	०

३.७.२ निर्माणाधिन योजनाहरूको सेवा क्षेत्र र लाभान्वित घरधुरीहरू

यस गाउँपालिकामा उर्जा सम्बन्धी योजनाहरूको धेरै सम्भावना रहेतापनि योजना निर्माणको कुनैपनि क्रियाकलापहरू संचालनमा रहेका देखिदैनन । यस पालिकामा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनको बिजुलीको अनियमितता कारण जनताहरूले निकै सास्ती भोग्नु परिरहेको अवस्था छ ।

३.८ जलश्रोतको दिगो उपयोगको लागी सस्थागत उपयोग सम्बन्धी संयन्त्र

गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा साथै कार्यान्वयनको समग्र नेतृत्व गाउँकार्यपालिकाले गर्दै आएको छ । गाउँकार्यपालिकाले यसपञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजनालाईपनि गाउँकार्यपालिकाबैठकमाप्रस्तुतभईस्वीकृतहुनेछरकार्यान्वयनपनिगाउँकार्यपालिकालेनैगर्नेछ। गुरुयोजनामाप्रस्तावितकार्यक्रमगाउँपालिकालेबजेट, नीति तथा कार्यक्रममा समावेशगरी प्राथमिकता अनुसार कार्यान्वयन गर्नेछ भने ठुला योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले प्रदेश सरकार, संघीय सरकार र विकास साझेदारहरूसंग समन्वय तथासहकार्यगर्नेछ।

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा रहेकोगाउँपालिकास्तरीय जलस्रोत/खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिलाईथपसक्रियगारिनिर्माण भएका वा निर्माणाधिन जलस्रोत योजनाहरूको प्रभावकारीअनुगमन तथा समिक्षा गरी गाउँकार्यपालिकालाई सुझाव दिने तथावार्षिकनीतितथाकार्यक्रमकार्यान्वयनगर्नमद्दतगर्नेछ। गाउँपालिकाको दिगो जलस्रोत व्यवस्थापन तथा जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्नको लागि देहायबमोजिमकोसंस्थागत संरचनामार्फतगुरुयोजनाकोकार्यान्वयनगरिनेछ।

- निर्णय गर्ने संरचना: गाउँकार्यपालिका
- कार्यान्वयन गर्ने संरचना: गाउँपालिका कार्यालयका सम्बन्धित शाखाहरू
- अनुगमन गरि सुझाव दिने संरचना: गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति

त्यसै गरि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि वडास्तरमारहेको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिहरूलाई सक्रिय बनाउने, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायलाई नै सक्रिय बनाउने र उनीहरूको

परम्परागत ज्ञान, सीप र दक्षता प्रयोग गरि पर्यावरणको संरक्षणका साथै समुदायको जल, जंगल र जमिनसंग सम्बन्धित क्रियाकलापहरूको माध्यमबाट जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनसकिनेछ। यसका साथै जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण र बन तथा वातावरणको अति दोहन रोक्न सामुदायिक बन उपभोक्ता समुहहरूको क्षमता विकासका क्रियाकलापहरूकार्यान्वयनगरिनेछ। नदी, खोला तथा संवेदनसिल स्थानहरूमा बालुवा, ढुंगा, गिट्टी उत्खननमा रोक लगाइनेछ। पालिकाको हाता भित्रको वातावरण तथा पर्यावरणको संरक्षणका लागि भौतिक पुर्वाधारका कुनैपनि ठुला योजनाहरू निर्माण गर्नु भन्दा पहिले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था पूर्ण रूपमा लागु गरिनेछ।

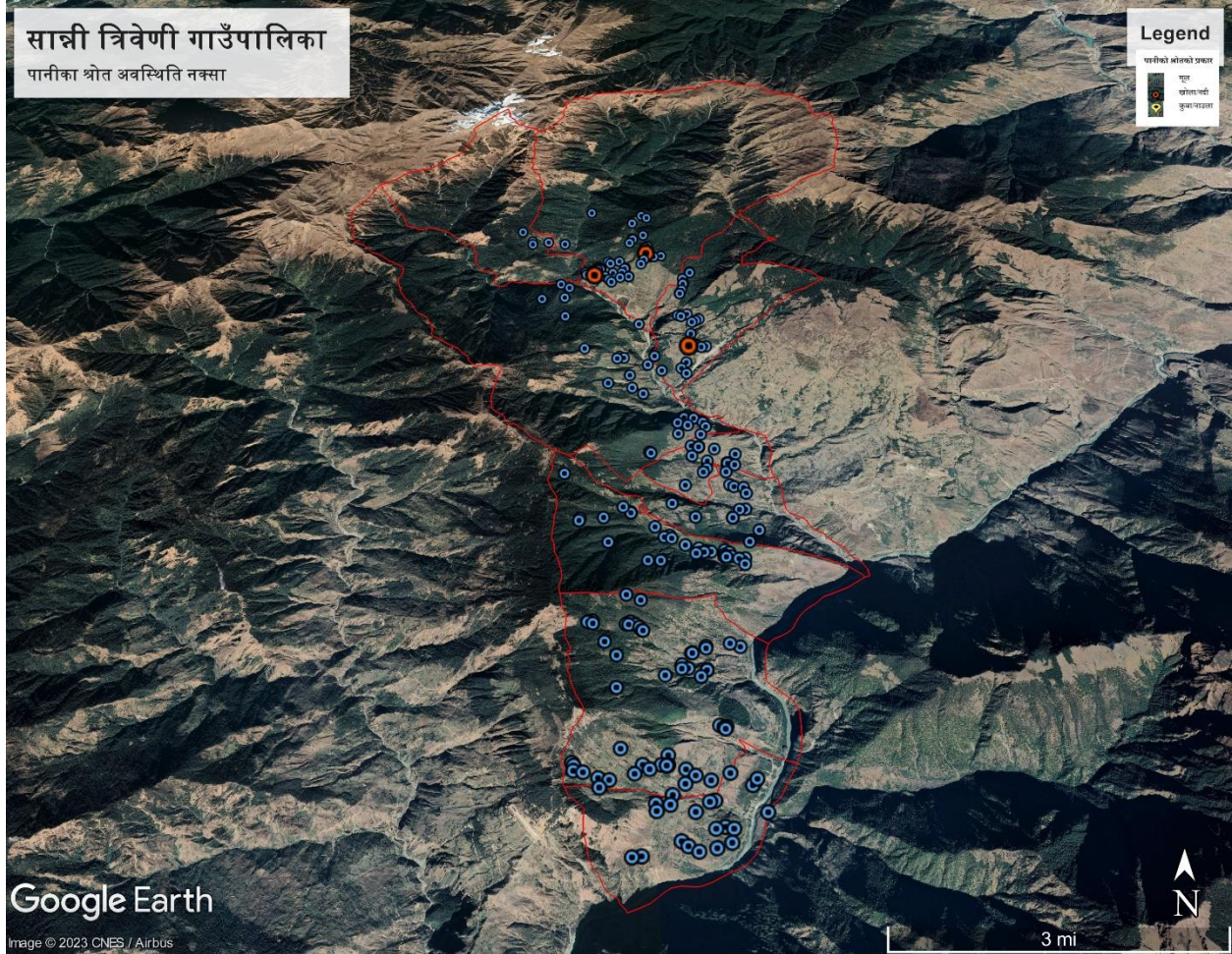
३.९ जलश्रोतमा विवाद

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीको क्रममा यस गाउँपालिकामा रहेका पानीका श्रोतहरूको विवादहरू पनि नआएका भने होईनन। तथ्याङ्क संकलनको क्रममा स्थानीय समुदायसंगको विभिन्न चरणको छलफल र सहयोगमा यस गाउँपालिकामा उपलब्ध रहेका सबै जम्मा २७९ वटा पानीका श्रोतहरू पहिचान गरिएका छन्। ती श्रोतहरूमा विवाद छ/छैन भनि स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूसंग व्यापक छलफल गरि एकिन गरिएको थियो। केही मुल उपर विवाद कम गर्न पानीको उपयोग सम्बन्धी योजनाहरू बनाउँदा सहभावितात्मक योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई निकै चासोका साथ ध्यान दिइएको थियो। केही विवादित मूलहरूको बारेमा वडा स्तरमा संचालन गरिएका योजना तर्जुमा गोष्ठिमा समेत छलफल चलाईएको थियो। यति हुदाहुदै पनि जम्मा पहिचान भएका २७९ स्रोतहरू मध्ये ८ वटा स्रोतहरूमा सामान्य विवाद रहेता पनि आगामी भविष्यमा आयोजना निर्माण गर्नु पर्दा वा संचालन गर्नुपर्ने भएमा ती विवादित श्रोतहरूलाई स्थानीय जनप्रतिनिधी, र स्थानीय स्तरमा विवाद समाधान सम्बन्धी संयन्त्र निर्माण गरी अन्य सरोकारवालाहरूको सहभागितामा सहजीकरण गर्न लगाईने छ।

तालिका 34: जलश्रोतमा विवाद तथा श्रोतको स्वामित्वको अवस्था र विवरण

डानं.	श्रोतको संख्या	श्रोतमाविवाद		श्रोतभएको स्थान	
		छ	छैन	व्यक्तिगतजग्गामा	सार्वजनिकजग्गामा
१	४१	१	४०	१७	२४
२	३९	१	३८	७	३२
३	६१	३	५८	९	५२
४	२०		२०	१०	१०
५	१२		१२	५	७
६	२३	१	२२	९	१४
७	१६		१६	४	१२
८	४८		४८	१९	२९
९	१९	२	१७	५	१४
जम्मा	२७९	८	२७१	८५	१९४

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको पानीका श्रोत अवस्थिती नक्शा

अध्याय: चार

४. गुरुयोजनाकोकार्यान्वयन रणनीति र परिकल्पना

४.१ स्थानिय तहको रणनीतिक प्राथमिकता

सान्नीत्रिवेणीगाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना पालिकाका सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि, विषयगत शाखाका प्रमुख, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका प्रतिनिधि, शिक्षक प्रतिनिधि, उपभोक्ता समितिका प्रतिनिधि, पालिकामा कार्यरत विभिन्न विकास साझेदार संस्थाका प्रतिनिधीहरू लगाएत सम्पूर्ण सरोकारवाला निकायका प्रतिनिधिहरूको सक्रिय सहभागितामा व्यापक छलफल गरेर तर्जुमा गरिएको थियो। यस गुरुयोजनामा समाविष्ट योजनाहरूको छनौट तथा प्राथमिकिकरणकार्यलाई वडा स्तरमा र पालिका स्तरमा गरी जम्मा दुई चरणमा सम्पन्न गरिएको छ। गाउँपालिकाको वडा तथा वस्ती स्तरको वास्तविक अवस्था, विद्यमान साधन स्रोतहरूको विश्लेषण, सम्भावना, अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्दै यस जलउपयोग गुरुयोजनाको दस्तावेज निर्माण गरिएको छ। यसमा स्थानीय समुदायको सहभागितामा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको पहिचान तथा मापन गर्नुका साथै तिनलाई कुन कुन प्रयोजनमा उपयोग गर्ने भन्ने सहमतिका आधारमा योजनाको प्राथमिकरण अनुसार प्रयोग गर्ने गरि गुरुयोजनाले निर्धारण गरेको योजना अनुसार कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यसमा योजनाहरूको लागत अनुमानका साथै तिनलाई कार्यान्वयन गर्ने रणनीति, लक्ष्य र परिकल्पना समेत समेटिएको छ। यसमा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू पहिचान समेत गरिएको छ। यस गाउँपालिकाले खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागी दिगो विकास लक्ष्य (सन २०३०) सम्म नेपाल सरकारको लक्ष्य पुरा गर्न र जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन र क्षेत्रगत विकास गर्न आवश्यक परिकल्पना तथा लक्ष्य पुरा गर्न निम्नानुसार परिकल्पना र रणनीति अवलम्बन गरिएको छ।

जलश्रोत क्षेत्रको विकासका लागि परिकल्पना

खानेपानी सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रगत विकासका परिकल्पना र लक्ष्य

परिकल्पना: - “खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता हामी सबैको चाहना

एकघर एकधारा स्वच्छ खानेपानी सान्नी त्रिवेणीको कामना”

योजना छनौटको अवधारण लक्ष्य प्राप्तीका रणनीति:

- मापदण्डमा आधारित प्राथमिकरणको सुचीको आधारमा खानेपानी सेवाबाट हालसम्म वञ्चित्तीकरणमा परेका समुदाय र बस्तिहरूलाई पहिलो प्राथमिकता दिने।
- गरिव पछाडी पारिएका तथा विपन्न समुदायको जल अधिकार सु-निश्चित गरि क्षमता विकास गरि निर्माण प्रक्रियामा सहभागी गराउने।
- विद्यमान निर्माणधिन र प्रस्तावित सबै खानेपानी योजनाहरूमा पानी शुद्धिकरण गर्ने प्रविधि जडान गर्ने।
- पानीमा बहुउपयोग हुने क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने। आय आर्जनलाई टेवा पुऱ्याउने तथा प्रति ईकाइ वढि फाइदा हुने क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने।
- मूल संरक्षण (पुर्नधारण, पुर्नभरण, पुर्नप्रयोग) जस्ता क्रियाकलापलाई प्राथमिकता दिने।
- भु-क्षय, नदी कटान र वाढी पहिरो रोकथाम र ठोस तथा तरल फोहोर व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने।

विद्यमान आयोजनाको सेवास्तर वृद्धिको लागि:

- आयोजनाकोसेवास्तरवृद्धितथासेवा विस्तारको लागि आयोजनाको कार्यगत अवस्था राम्रो भएकोलाई प्राथमिकता

सिंचाइ क्षेत्रको आवधिक परिकल्पना तथा रणनीतिहरु

परिकल्पना

“सँधैका लागिव्यवस्थितसिंचाइसुबिधाविस्तार,
बढाउनु छ कृषिउपजकोउत्पादन र स्व-रोजगार”

योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरणका आधारहरु:

- प्रतिव्यक्तिकमलागततथाबढीजनसंख्यालाभान्वितहुने
- बहुउपयोगीक्षेत्रलाईप्राथमिकतादिने
- आयआर्जनलाईटेवापुन्याउनेतथाप्रतिइकाईबढीफाईदाहुनेक्षेत्रलाईप्राथमिकता
- बढीसिंचितक्षेत्रसमेटनेतथासेवाक्षेत्रवृद्धिहुने

वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रको आवधिक परिकल्पना तथा रणनीतिहरु

परिकल्पना

“वन, बन्यजन्तुतथाजलाधारसंरक्षणसान्नी त्रिवेणीकोअभियान
जैविकविविधतामासंरक्षण, पर्यटनविकासहाम्रोशान”

योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरणका आधारहरु:

- मुल संरक्षण (पुर्नधारण, पुर्नभरण, पुनःप्रयोग जस्ता क्रियाकलापहरु)
- बृक्षारोपण, भू-ब्यवस्थापन
- भू-क्षय रोकथाम, बायो ईन्जिनियरिङ्ग

जलउर्जा क्षेत्रको आवधिक परिकल्पना तथा रणनीतिहरु

परिकल्पना

हटाऔदियालो, बनाउउज्यालो, बालौबिजुली
नविकरणियउर्जा, गुणस्तरीयजीविकोपार्जनमाजुटौमिलीजुली “

योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरणका आधारहरु:

- आयआर्जनतथाजिविकोपार्जनटेवापुरने
- बढीजनसंख्यालाभान्वितहुनेक्षेत्र
- लक्षितबर्गकोबसोबासक्षेत्र ।
- मर्मतसम्भारतथापुन सचालनगर्नुपर्नेयोजना

(क) वडा स्तरीय योजना तर्जुमा तथा प्राथमिकता

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रथम चरणकोकार्य सम्बन्धित वडामा वडा अध्यक्षको नेतृत्वमा र वडा अध्यक्ष उपलब्ध नहुने वडाको हकमाका.वा. वडा अध्यक्षको नेतृत्वमा वडा स्तरको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नेकार्य सम्पन्न भई तत् पश्चात् एक दिने वडा स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो । सवै वडामा २० देखि ३० जना सम्म सम्बन्धित वडाका सरोकारवालाहरूलाई अध्ययनबाट आएका सम्पूर्ण पानीका श्रोतको विवरण, वडा भित्र रहेका टोलहरू, घरधुरी र जनसंख्या, विद्यमान खानेपानीको अवस्था, त्यसले समेटेका घरधुरी, हालसम्म कुनै योजनाले समेटन नसकेका टोल र घरधुरी, सिंचाइको अवस्था, सिंचित जमिन लगायत वातावरण जलउर्जाको बारेमा जानकारी गराईएको थियो । त्यसै तथ्यलाई टेकेर आवश्यकताको आधारमा वडा स्तरीय योजनाको प्राथमिकिकरण र योजना तर्जुमा गरिएको हो । प्रत्येक वडामा छुट्टा छुट्टै संचालन गरिएको यस गोष्ठीमा सरोकारवालाको सहभागितामा वडा स्तरमा छनौट गरिएका जलश्रोतका विविध योजनाहरूको प्राथमिकिकरण सहितको सुची तयार गरि गाउँपालिका स्तरमा आयोजना गरिने योजना तर्जुमा गोष्ठीमा पठाउन सिफारिस गरिएको थियो ।

तालिका 35: विद्यमान योजनाहरूको संचालन सम्बन्धी विवरण

	वडा नं.	ईकाइ	वडानं.									जम्मा
			१	२	३	४	५	६	७	८	९	
क)	खानेपानी तथा सरसफाइ	योजना	३	६	९	४	४	१०	५	१३	९	६३
	विद्यमान	योजना	३	६	९	४	४	१०	५	१३	९	६३
	राम्रो संचालन मारहेका	योजना	०	०	१	१	१	१	०	१	१	६
	सामान्य मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	०	१	२	०	०	२	१	३	२	११
	ठुलो मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	२	३	४	२	२	५	२	७	५	३२
	पुरन निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	१	२	२	१	१	२	२	३	१	१५
	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	३	३	३	०	०	०	३	६	९	२९
ख)	सिंचाइ		९	५	१२	७	५	७	१	३	३	५२
	विद्यमान योजना	योजना	४	५	७	५	४	५	१	२	३	३६
	राम्रो संचालन मारहेका	योजना	०	०	१	०	१	१	०	०	१	४
	सामान्य मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	१	१	२	१	१	३	०	०	२	११
	ठुलो मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	२	१	३	२	१	४	२	२	१	१९
	पुरन निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	१	२	१	२	१	१	०	०	१	९
	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	१	१	१	०	१	०	१	१	१	७
ग)	जलउर्जा तथा पर्यावरण		०	१७	१	८	३	०	१	८	९	४९
	विद्यमान योजना	योजना	०	११	१	७	३	०	१	७	९	३९
	राम्रो संचालन मारहेका	योजना	०	५	०	४	१	०	०	३	५	१८
	सामान्य मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	०	०	०	२	०	०	०	२	२	६
	ठुलो मर्मत गर्नु पर्ने	योजना	०	३	१	१	२	०	१	१	२	११
	पुरन निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	०	३	०	०	०	०	०	२	०	५
	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने	योजना	३	०	२	०	२	३	२	०	०	१२

(ख) गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा तथा प्राथमिकता

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको निर्माणका लागि पालिका स्तरीय योजना तर्जुमाकार्यशाला गोष्ठी पालिकाको हलमा सम्पूर्णकार्यपालिकाको टिम,पालिकाका सम्पूर्ण विषयगत शाखाका प्रमुख एवं प्रतिनिधिहरु, पालिकामाकार्यरत विभिन्न विकास साझेदार संस्थाका प्रतिनिधिहरुको व्यापक सक्रिय सहभागितामा चरणवद्धकार्यतालिका अनुसार संचालन भएको थियो । यसकार्यक्रमबाट गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडा तथा वस्तीहरुको विद्यमान अवस्था र स्रोत साधनहरुको संभावना तथा वर्तमान आवश्यकतामा आधारित भई जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरिएको छ । यसै गरी गाउँपालिकाले हाललाई पञ्चवर्षिय योजना (आ.व २०८०/८१देखि२०८५/८६)

सम्मकालागीक्षेत्रगतरूपमाआवधिकपरिकल्पनाहरुनिर्माणगरीगुरुयोजनालेनिर्धारणगरेकायोजनातथाकार्यक्रमहरुलाईकार्यान्वयनगर्नेलक्षरा खिएकोछ।

(ग) रणनीति

यस जलउपयोग गुरुयोजनामा रहेका जलश्रोतसंगसम्बन्धित योजनाहरुको सफल संचालन तथा दिगोपनाका लागि स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले प्रदान गरेका अधिकारहरुको उपयोग गरि आवश्यक रणनीति लिएको छ ।

- यस पालिकामा समग्र जलश्रोतको विकास व्यवस्थापन सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि आवश्यक ऐन, नियम र विनियमहरु तर्जुमा गरीकार्यान्वयन गर्ने ।
- नेपालको संविधानमा उल्लेख गरिए अनुसार स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ बमोजिम प्राप्त अधिकारहरुको प्रयोग र अभ्यास सुव्यवस्थित एवं समन्वयात्मक रूपमा गर्न आवश्यक नीति,कानून,कार्यविधि, संरचना, प्रक्रिया तथापापदण्डहरु निर्माण गरीकार्यान्वयन, नियमन र अनुगमन गर्ने ।
- गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने सबै समुदायको लागि आधारभूत स्तरको खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराई गुणस्तरयुक्तपानीका लागि पानी सुरक्षा योजना लागु गर्ने ।
- खानेपानी आयोजनाको पहुँच सेवा विस्तारको लागि “एकघर एक धारा”कोअवधारणालाईकार्यान्वयन गरी गाउँपालिका भित्र बसोबास गर्ने सबै घरधुरीमा आधारभूत स्तरको खानेपानी सेवा विस्तार गर्ने ।
- यस पालिकामा संचालनमा रहेका विद्यमान योजनाहरुको जोखिम न्युनीकरण गर्दै मर्मत संभार सेवा विस्तार हुने गरी वातावरण मैत्री योजना निर्माण गरी उपाभोक्ता समितिको भूमिका क्षमता अभिवृद्धि गरी जिम्मेवार बनाउने ।
- यस पालिकामा बसोबास गर्ने आर्थिक हिसावले कमजोर, सामाजिक हिसावले विपन्न तथा बञ्चितकरणमा परेका समुदाय जसले हाल सम्म खानेपानी योजना बाट सेवा नपाएका बस्तिहरुका समुदायलाई नयाँ योजना बनाउनमा प्राथमिकता दिने ।
- खानेपानी गुणस्तर सुधारका लागि गाउँपालिका स्तरमा खानेपानीको गुणस्तरमापन गर्न सुक्ष्म प्रयोगशाला संचालन गर्ने र खानेपानी सुरक्षा योजना लागु गरी पानीको घरायसी शुद्धीकरण र सुरक्षित भण्डारणमा जोड दिने ।
- पुर्ण सरसफाइ अभियानलाई समग्र गाउँपालिका स्तरमै एक अभियानकै रूपमा संचालन गरी सबै वडाहरुलाई पुर्ण सरसफाइ उन्मुख वडा घोषणा गर्ने ।
- वातावरण व्यवस्थापनलाई आन्तरिकिकरण गर्दै वातावरण संरक्षण एवं प्रदुशन नियन्त्रणका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्दै विकास निर्माणका क्रिययाकलापहरु संचालन गर्ने ।
- गाउँपालिका भित्रका खेती योग्य जमिनमा सिंचाइको पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक सिंचाइ कुलो निर्माण गरी उत्पादनमा बृद्धिमा जोड दिने ।
- पानीको न्यून स्रोत भएका क्षेत्रमा बैकल्पिक सिंचाइ प्रविधि जस्तै आकाशेपानी संकलन, विद्युत वा सोलार सिस्टमबाट लिप्ट सिंचाइ, थोपा सिंचाइ, फोहोरा सिंचाइ जस्ता प्रविधिहरुको विकास गर्ने ।

- जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, वर्षातको पानी संकलन, पानीको पुनर्धारण, पुनर्भरण तथा पुनःप्रयोग (3R) प्रविधिका बारे उपभोक्ता स्तरमा सचेतना क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने र तिनको उपयोगको प्रवर्धन गर्ने ।
- सबै सार्वजनिक स्थान एवं सरकारीकार्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा सुचारु अवस्थाका शौचालय सुनिश्चित गर्ने तथा घरधुरी स्तरमा रहेका सबै अस्थायी प्राकृतिक शौचालयहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।
- गाउँपालिकाले एकीकृत जलस्रोत सम्बन्धी ऐन, नियम र विनियम निर्माण गरी सो अन्तर्गत संयन्त्र बनाई उपभोक्ता समितिहरूलाई दर्ता गर्न लगाउने वा दर्ता भएका समितिहरूलाई अनिवार्य वार्षिक नविकरण गर्न लगाउने । दर्ता भएका समितिहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर विकास निर्माणका कामहरू संचालन गर्ने ।

४.२ जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका उच्च पहाडी भू-भागमा पर्ने भएतापनि नेपालकौसवैभन्दा ठुलो जलस्रोतको रूपमा रहेको कर्णाली नदी यसै पालिकाको किनारबाट बगिरहेको छ, यसको मुख्य जलाधारको रूपमा कर्णाली नदी भएपनि यसको अन्य उप जलाधारको रूपमा अन्य खोला नदिनाल र मुहानको पानी कुनै न कुनै बाटो हुँदै कर्णाली नदिसंग जोडिएको हुँदा व्यवस्थित ढंगले पालिका भित्रका जलस्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन हुन जरुरी छ । यस गाउँपालिकाको प्राय जसो सबै पानीका स्रोतहरूको नजिकै र वरिपरीमानिसको वसोवास रहेको पाईन्छ । त्यस्ता वस्तीहरूमा जिवन यापन गर्दै आएका मानिसहरूले जीविकोपार्जन र आधारभुन आवश्यकताका लागि सिंचाइ, माछा पालन र माछामार्ने लागायतका क्रियाकलाप गर्दै आएका छन । यसरीमानव र प्राकृतिक स्रोतहरूको सम्बन्धलाई जोगाई राख्न व्यातिमको विविकोपार्जनको लागि पनि उतिको आवश्यक देखिन्छ । यसरी प्राकृतिक स्रोतहरूको विनासको प्रत्यक्ष असरमानिसमा पर्ने गरेको छ । त्यसका लागि प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो सदुपयोग गर्दै जानु अति आवश्यक रहेको छ । जलाधार क्षेत्रभित्र रहदै आएका स्थानीय समुदायहरूको हितको लागि जलाधार क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण स्रोतहरूको दिगोरूपमा विकास गरी गरीवी निवारण गर्ने राष्ट्रको मुल नीतिलाई मद्दत पुरयाउन गरिने जलाधार व्यवस्थापनलाई जनाउँदछ । जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनको लागि स्थानिय समुदाय र संघ संस्थाहरूको भुमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुने गर्दछ ।

४.३ एक जल अवधारणा

“एक पानी” अवधारणा समुदायमा आधारित पानी व्यवस्थापनको लागि एउटा व्यापक र दीर्घकालीन दृष्टिकोण हो । एक पानी नीति अनुसार ग्रामीण वा शहरी जल चक्रलाई एकल एकीकृत प्रणाली मानिन्छ । एक पानीको दृष्टिकोणले सबै ग्रामीण लगायत शहरी पानी आपूर्तिको सेवाहरूलाई पनि एकल पानीको स्रोतको रूपमा मान्यता दिन्छ । सतहको पानी, भूमिगत पानी, वर्षातको पानी, र फोहोर पानी वा प्रयोग पछि खेरजाने पानी यी सबै अन्तरसम्बन्धित स्रोतहरू बाढी, पानीको गुणस्तर र जलस्रोतहरूमा तिनीहरूको प्रभाव रहन्छ र ती पानीबाट हुने प्रकोप जोखिम र पानीको गुणस्तर कायम राख्नका लागि गरिने सबै व्यवस्थापनका कार्यहरूको एकीकृत रूप नै एकजल नीति हो । एक जल अवधारणाको अवलम्बनले समग्र प्रणालीगत दृष्टीकोणले उपयोग गरी पानीको आपूर्ति र सरसफाइको गुणस्तरिय सेवा, परिणाम र समतामुलक जलस्रोत व्यवस्थापन गरी पानीको दिगोपना हासिल गर्न मद्दत गर्दछ । एक जल प्रणाली अन्तर्गत निम्न कार्यहरू प्राथमिकताका साथ गरिन्छ।

- सुरक्षित रूपमा खानेपानीको व्यवस्थापन, बहु उपयोगी जल प्रणाली र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिहरू मार्फत प्रभावकारी रूपमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र व्यवस्थापन,
- दिसाजन्य लेदोको सुरक्षित ढंगले व्यवस्थित तथा दिगो व्यवस्थापन सेवा, त्यसको उपचारका लागि आवश्यक प्लान्ट र त्यसको पुनःउपयोगबाट आर्थिकोपार्जनको अवसरहरू प्रदान गर्ने,
- स्थानीय सरकार र समुदायका साझेदार सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास र जलस्रोतको न्यायोचित व्यवस्थापन गर्ने,

- पानीको दिगो सेवाका लागि राम्रोसंग संरक्षित र व्यवस्थित पानी प्रभावित क्षेत्रहरूमा पारिस्थितिकीय जल प्रभाव सुनिश्चित गर्ने सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाले गाउँपालिका स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत एक जल अवधारणाको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्ने गरी एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यान्वयन गर्ने नीति लिने प्रतिवद्धता गरेको छ । यस गाउँपालिकाले एक जल अवधारणामा तपशिलका कार्यगत सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयन गरी एकीकृत एवम् समावेशी जलस्रोत व्यवस्थापन तथा पानीको दिगो बहुउपयोगको विकास गर्ने नीतिमा सरोकारवालाहरूले छलफल गरेका थिए।

- “सबै पानीको मूल्य हुन्छ” भन्ने सिद्धान्तलाई यस गाउँपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ ।
- जलस्रोतको उत्पादनशील तथा बहुउपयोग गरी आर्थिक सम्पन्नता हासिल गर्ने सिद्धान्तलाई यस गाउँपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ
- जलस्रोत संरक्षण तथा पानीको बहुउपयोग गर्नका लागि कार्यविधि बनाई व्यवस्थित प्रणाली कार्यान्वयन गर्नेछ ।
- जलाधार र उपजलाधार क्षेत्रहरूमा यस गाउँपालिकाले जलस्रोत व्यवस्थापन र सहकार्य गर्नेछ । गाउँपालिकाले आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्रका उपजलाधार क्षेत्रहरूमा जलस्रोत व्यवस्थापन गर्नेछ । साथै गाउँपालिका भन्दा ठुलो भौगोलिक क्षेत्रमा फैलिएको जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनमा सहकार्य गर्नेछ ।
- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले सरकारी निकाय, समुदाय, संस्था, र निजि क्षेत्रसंग साझेदारि तथा सहकार्य गर्नेछ ।
- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनमा सबैको सहभागिता हुनेछ र व्यवस्थापन संरचनाहरू समावेशी हुनेछ ।
- जलस्रोतको उपयोग तथा व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत सरोकारवालाहरूको साझा समस्या तथा चुनौतीहरूलाई यस गाउँपालिकाले एक जल अवधारणा तथा यसको कार्यान्वयन मार्फत दिगो समाधान गर्नेछ ।
- एक जल अवधारणाको कार्यान्वयन मार्फत यस गाउँपालिकाका प्रत्येक व्यक्ति, समुदाय, प्रत्येक सरोकारवाला तथा प्रत्येक समुहको जलाधार वा उपजलाधार क्षेत्रमा दिगो पानीको भविष्य सुरक्षित गर्नमा भूमिका हुनेछ ।

सबै पानी आपूर्तिहरूको यो बृहत् व्यवस्थापन, बहुविध अन्तिम प्रयोगहरूलाई विचार गर्दै, वातावरण र अर्थव्यवस्था दुवैलाई फाइदा पुऱ्याएर समुदायको समग्र जीवनको गुणस्तर सुधार गर्दछ र स्थानीय सरकारबाट निर्माण हुने जल उपयोग गुर्योजनाले पनि पानीको बृहत् व्यवस्थापनका पक्षहरूलाई समेट्ने प्रयास गरिनेछ ।

४.४ सुशासन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

यस जलउपयोग गुर्योजनाको कार्यान्वयन प्रक्रियामा तल उल्लेखित पारदर्शिता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यासमार्फत सुशासनको प्रबर्धन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सुनिश्चितता गरिने छ ।

- यस गाउँपालिका क्षेत्रमा बसोवास गर्ने सम्पूर्ण जातजातीहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नका लागि सबै उपभोक्ता समिति तथा समितिका मुख्य पदहरूमा समेत दलित, महिला, जनजाती र सामाजिक विभेदमा परेका जातजातीहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता अनिवार्य बनाइने छ । साथै उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विशेष क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने ।
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन सदाचार प्रवर्धनलाई स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा एकीकृत गरि विकासको नतिजालाई समावेशी, उत्पादनशील र दीगो बनाउने प्रयास गरिने छ ।
- खानेपानीमा सुशासनकायम गर्दै उपभोक्ता समितिको संस्थागत विकासका लागि समिति तथा मुहान दर्ता, बार्षिक साधारण सभा, नियमित बैठक, मर्मत सम्भारकोष, साधारण सभा, लेखा परिक्षण आदी जस्ता सुशासनका प्रावधानहरूको कार्यान्वयन अनिवार्य गर्ने । सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा उपलब्ध बजेटबारे सबै उपभोक्तालाई अग्रिम जानकारी गराउने ।

- यस पालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना पालिका क्षेत्र भित्रका जलश्रोत, सरसफाइ तथा स्वच्छताकाको क्षेत्रमा गरिने सम्पूर्ण लगानीको प्रमुख आधारको रूपमा रहने छ । उपलब्ध बजेट तथा प्राविधिक रूपले सम्भव भए सम्म परियोजनाकार्यान्वयन गर्दा जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथकिताक्रमलाई नै आधारमानेर गरिने छ ।
- श्रोत र साधनले भ्याए सम्म यस जलउपयोग गुरुयोजना अन्तर्गत निर्माण गरिने सबै भौतिक संरचनाहरूलाई महिला, एकल महिला, बालबालीका, अपाङ्ग र जेष्ठ नागरीक मैत्री बनाइने छ, मुख्यतया खानेपानी र सरसफाइ योजनाका सबै संरचनाहरू महिलाहरूको महिनावारीको बेलाको स्वच्छता व्यवस्थापन र उनीहरूको पारीश्रमिक बिनाको सेवाकार्य (Unpaid Care Work) घटाउन सहयोगी हुने किसिमका बनाइने छन ।
- यस गुरुयोजना अन्तर्गत निर्माण गरिने सबै योजनाहरूमा सार्वजनिक सुनवाई, सार्वजनिक समिक्षा र सार्वजनिक लेखा परीक्षण गरिनेछ । यी सबैमा आम उपभोक्ता र सेवाप्रदायक बिचको अन्तरक्रिया र सम्वादलाई विशेष जोड दिईने छ ।

४.५ पानीको उत्पादनशिल प्रयोग

पानीलाई खानेपानी प्रयोजनका लागि मात्रै उपयोग नगरिकन यसका बहु-उपयोग मार्फत उत्पादनशील क्षेत्रहरूमा पनि प्रयोग गर्नुपर्दछ । धारामा खेरजाने पानीको पनि केशाबारी तथा तरकारी खेतीमा प्रयोग गर्ने, स्रोतहरू उपलब्ध हुने समुदाय तथा बस्तिहरूमा पानीको बहु-उपयोग गर्ने नीति अपनाई खानेपानीसंगै आधुनिक सिंचाइका योजनाहरूमाप्रयोगगर्दाजीविकोपार्जनमापनियोगदानपुग्दछ। खेरजाने पानीले समुदायको वातावरणलाई फोहोर तुल्याउनुका साथै विभिन्न रोगहरू/महामारीहरू समेत निम्त्याउन सक्ने, लामखुट्टे, झिंगा जस्ता किराहरूको प्रकोप बढ्ने हुँदा त्यसको उचित व्यवस्थापनको नीति गरिनुपर्दछ।जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिका भित्र पानीको उत्पादनशिल प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था पर्याप्त रहेको र पानीको बहुउपयोगीता तथा दिगो संस्थागत व्यवस्थापनहुनुपर्नेमा सरोकारवालाहरूको साझाबुझाई रहेको छ।

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले गाउँपालिकाभित्र रहेका जलस्रोतहरूको उपयोग खानेपानी तथा सरसफाइका अतिरिक्त उत्पादनशिल क्षेत्रमा उपयोग गर्न प्राथमिकता दिने नीति लिनेछ । गाउँपालिकामा रहेको जलस्रोतहरूको संरक्षण तथा उच्चतम उपयोग गरी कुलो सिंचाइ, सुधारिएको पानीघट्ट, लघु/साना जलविद्युत, पानीको बहुउपयोग जस्ता उत्पादनमुलक क्षेत्रमा उपयोग गर्न यस्ता आयोजनाहरू तर्जुमा गरी प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्ने नीति लिनेछ ।

४.६ प्रविधि विकल्प

जलवायु परिवर्तन लगायत प्रकृतिमा हुँदै गईरहेको असन्तुलनले गर्दा पानीका स्रोतहरूमा पानीको बहाव कम हुँदै गईरहेको तथा वर्षातको समयमा अतिवृष्टि हुँदा पहिरो जाने, खोला नजिकका बस्तीहरू बाढी कटानमा पर्ने समस्याहरू दिनानुदिन बढ्दै गरिरहेका छन् । त्यसकारण जलस्रोतको समुचित उपयोगका सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकालेदेहायकाविभिन्न विकल्प तथा प्रविधिहरू अवलम्बनकोनीतिलिइएको ।

- सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकामा खानेपानीको मुख्य स्रोतहरू मुहान, खोलाहरू रहेको र ति पानीका श्रोतहरूमा विभिन्न भौतिक तथा जैविक प्रदुषण हुने सक्ने भएकोले सकेसम्म सबै खानेपानी योजनाहरूमा पानी शुद्धीकरण सहितका संरचना निर्माण गर्ने र घरायसी स्तरमा पानी पनि शुद्धीकरण गर्ने उपायहरूको अधिकतम प्रयोगका लागि आवश्यक पहल गरिने छ ।
- वर्षातको समयमा गाउँपालिका बस्तीहरू पहिरोको खतरा हुने हुँदा त्यस्तो बेलाका लागि खानेपानी तथा सिंचाइ योजनामा बन्ने संरचनाहरूलाई प्रकोप खप्न सक्ने हिसाबले निर्माण गर्ने र स-साना प्रविधिहरू जस्तै; संरचनाको माथि तिर भल तर्काउने,

धाराहरूको पानी खेरजान नदीने, मुहान संरक्षण र मुहान माथि वृक्षरोपण गर्ने र पानी दुषित हुनबाट जोगाउन खुला चरिचरन बन्द गर्ने, शौचालयहरू मुहान माथि वा नजिकै नबनाउने जस्ता क्रियाकलापहरूमा जोड दिने ।

- पाइप प्रणाली (ग्राभीटि) बाट खानेपानी आपूर्ति गर्न नसकिने बस्ति/समुदायहरूमा सोलार/बिद्युत लिफ्ट जस्ता प्रविधिहरूबाट खानेपानी आपूर्ति गर्ने र त्यस्तो पनि विकल्प नभएको अवस्थामा वर्षातको पानी सङ्कलन गर्ने प्रविधिका योजनाहरू निर्माण गरिने छ ।
- पानीको बहु-उपयोग हुने खालका योजनाहरूको सुरुवात गरिने र त्यस्ता योजनाहरूलाई निर्माणका लागि प्राथमिकता दिइनेछ ।

४.७ मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण औजार र उपयोग

यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान योजनाहरूलाई वडा स्तर देखि पालिका सम्म प्रस्तुतिकरण पश्चात जलउपयोग गुरुयोजनाको मापदण्ड अनुसार प्राथमिकीकरण गरिएको छ । यसमा खानेपानी योजना देखि अन्य स्वास्थ्य सरसफाईसंग सम्बन्धित सम्पूर्ण योजनाहरूको बर्तमान अवस्थालाई केलाउदै सुशासनकायम हुनेगरी योजनाको तर्जुमा र प्रथमिकिकरण गरिने हुदा न्यायोचित जलस्रोतको वितरणका लागि यो अतिनै महत्वपूर्ण रहेको छ ।

४.८ स्रोत संरक्षण

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले गाउँपालिका भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको संरक्षणका लागि दीर्घकालीन रणनीति निर्माण गर्नका साथै समुदाय स्तरमा पानीको दिगो उपयोग र पुस्तान्तरणका लागि क्षमता विकास र जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ। एकातिर खानेपानीका स्रोतहरू जलवायु परिवर्तन तथा मानवद्वारा निर्माण भईरहेका योजनाहरूका कारण विनाशभईरहेका, विकासका विभिन्न पूर्वाधारजन्य गतिविधिहरूले गर्दा पानीका स्रोतहरू सुक्दै र हराउदै गईरहेका छन् । बढ्दो जनसंख्या, शहर केन्द्रित जनघनत्व, नयाँ प्रविधि र जिवनसैली, उद्योग धन्दा आदि कारणहरूले समुदायमा पानीको माग बढ्दै गईरहेको छ। समुदायको बढ्दो पानीको माग, पर्यावरणको संरक्षण र सुक्दै तथा हराउदै गईरहेका स्रोतहरू बीचको सन्तुलन मिलाउन हाल प्रयोग भइरहेका पानीका स्रोतहरूका साथै प्रयोग नभएका स्रोतहरूको पनि उचित संरक्षण र व्यवस्थापन हुन अति आवश्यक छ। यसका लागि स्रोतहरूको वरिपरी खुला चरिचरण नगर्ने/नगराउने, पानीका स्रोतहरूको वरिपरी घेरबार गर्ने तथा फोहर हुनबाट बचाउने जस्ता क्रियाकलापहरू पर्दछन्। त्यसैगरी पानीका सुक्दै गइरहेका स्रोतहरूको संरक्षणका लागि वर्षातको पानीलाई जमिन भित्र पठाउने खाडल (RechargePits), स्रोतहरूको माथि पुर्नभरण पोखरीका साथै समथर भूभागमा त्यहाँ रहेका प्राकृतिक तालतलैयाको संरक्षणका साथै पानीको स्रोतहरू वरिपरी पानी नसुकाउने जातका बोटबिरुवाहरूको वृक्षारोपण आदि गर्न सकिन्छ । खुला चरिचरण, आगलागी, जंगल फडानी आदिलाई निरुत्साहित पार्ने, योजनाबद्ध विकास निर्माण योजनाहरू थाल्ने साथै स्रोत संरक्षणमा समुदायको अगुवाई सुनिश्चित गरी जलाधारहरू बिच विवाद समाधान सहित क्षमता अभिवृद्धि र विवेकपूर्ण उपयोगको वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक देखिन्छ साथै पानीका स्रोत नजिक संरचना निर्माण गर्दा वायो ईन्जिनियरिङ विकल्प सहित संरचना निर्माण गर्ने, प्राकृतिक अवस्थालाई कायम, संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने, पालिका स्तरमा संरक्षणका ठोस नीति नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पहल गरिनेछ ।

अध्याय पाँच : जलउपयोग गुरुयोजना

यस सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको समिक्षा तथा समायोजन कार्य स्थानीय जनप्रतिनिधीहरु लगायत विद्यमान सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागिता, सकृयता तथा चरणबद्ध कार्यतालिका अनुसार पालिका, वडा तथा बस्तीहरुको वास्तविक अवस्था, विद्यमान स्रोत साधनहरुको सम्भावना तथा वर्तमानको वास्तविक आवश्यकतामा आधारित भई योजलउपयोगगुरुयोजना निर्माण गरिएको छ । गाउँपालिकाले हाललाई पञ्चवर्षीय गुरुयोजनाकारूपमा (आ.ब. २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५) सम्मका लागि क्षेत्रगत रूपमा आवधिक परिकल्पनाहरु निर्माण गरि गुरुयोजनाले निर्धारण गरेका योजना तथा कार्यक्रमहरुलाई कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यस गाउँपालिकाले तपसिल बमोजिमका क्षेत्रगत परिकल्पनाहरु तथा योजना प्राथमिकीकरणका आधारहरु योजना तर्जुमा तथा लगानी नीति सम्बन्धी गोष्ठिमा तय गरिएको छ । यस पालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि दीगो विकास लक्ष्य (सन् २०३०) अनुसार नेपाल सरकारको लक्ष्य पुरा गर्न निम्न अनुसारका परिकल्पनाहरु र रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नेछ ।

सान्नी

त्रिवेणीगाउँपालिकाले पालिकास्तरीय जलउपयोग गुरुयोजनालाई अन्तिम रूप दिन कालागि २०८० साल असार महिनामा पालिकास्तरीय योजना तर्जुमा तथा लगानी नीति सम्बन्धी गोष्ठिको आयोजना गरिएको थियो। उक्त गोष्ठिमा गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति (M-WASH-CC), कार्यपालिका सदस्यहरु, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, विषयगत कार्यालयका प्रमुखहरु तथा जलस्रोत, खानेपानी र सरसफाइको क्षेत्रमा काम गर्ने सरोकारवाला, सङ्घसंस्थाका प्रमुख वा प्रतिनिधीहरुको सक्रिय सहभागिताका साथ योजनाहरुको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गरिएको छ। वडास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठिबाट सिफारिस गरिएका योजना तथा तथ्याङ्कलाई आधार मान्दै आवश्यक तथ्याङ्कलाई अद्यावधिक गरेर गाउँपालिकाले योजना तर्जुमा गरिएको छ।

५.२.१ जल उपयोग गुरुयोजनाको परिकल्पना

"आजहुने काम आजै गरौ, सेवा ग्राहीको असहजतालाई मनन् राखौ !" भन्ने सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको नारामा आधारित भई आफ्नानीत तथा कार्यक्रम केन्द्रित गरेको छ। गाउँपालिकाको यहि बृहत सोच अनुसार जलश्रोत क्षेत्रको समष्टिगत तथा क्षेत्रगत दीर्घकालिन परिकल्पनाहरु तयार गरेको छ। जलश्रोत क्षेत्रको समष्टिगत दीर्घकालिन परिकल्पना

“खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता हामी सबैको चाहना

एक घर एक धारा स्वच्छ खानेपानी सान्नी त्रिवेणीको कामना”

यसै दीर्घकालिन परिकल्पनालाई स्वीकृत गरिसान्नी

त्रिवेणीगाउँपालिकाले जलश्रोत क्षेत्रका समग्र क्रियाकलापहरुलाई केन्द्रित गर्ने निर्णय गरेको छ।

५.२.२ जल उपयोग गुरुयोजनाको लक्ष्य

यस जलउपयोग गुरुयोजनाको लक्ष्य "सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा जलश्रोतको न्यायोचित, किफायती तथा दिगो उपयोग मार्फत समृद्ध सान्नी त्रिवेणी निर्माण गर्ने रहेको छ ।" यसरी दीर्घकालीन परिकल्पना र बृहत लक्ष्य तय गरि जलश्रोत क्षेत्रका समग्र क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने र आगामी ५ वर्ष भित्र सुखी र समृद्ध सान्नी त्रिवेणी बनाउने अभियानका साथ अगाडी बढ्ने प्रतिज्ञा गाउँ कार्यपालिका मार्फत गरिएको छ ।

५.२.३ जल उपयोग गुरुयोजनाको उद्देश्यहरू

सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना तयार गर्नुको प्रमुख उद्देश्य सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिका क्षेत्र भित्र खाने पानी, सरसफाइ तथा स्वच्छताको विद्यमान परिदृश्यको पहिचान गरि गरिवतथा विपन्न समुदायमा गुणस्तरिय र सर्वसुलभ खाने पानी तथा सरसफाइ सेवाको पहुँच सुनिश्चित गरि प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रुपले पानीको बहुउपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु हो । यस जलश्रोत गुरुयोजनाका अन्य केहि विशिष्ट उद्देश्य हरु हेका छन, जुन यस प्रकार रहेका छन।

यस जलउपयोग गुरुयोजनाको समग्र उद्देश्य स्थानीय समुदायकै सहभागितामा गाउँपालिकामा उपलब्ध जलश्रोत हरुको पहिचान र तिनको खाने पानी, सरसफाइ, सिंचाइ, जलउर्जा तथा अन्य आय आर्जन प्रयोजन हरुका लागि दिगो योजना हरु तर्जुमा गर्ने हो । यसका अन्य विशिष्ट उद्देश्य हरु यस प्रकार छन् :

- यस जलउपयोग गुरुयोजना अवधिमा ५० प्रतिशत जनसंख्यामा आधारभूत तहको, ५० प्रतिशत जनसंख्यामा स्वच्छ तथा सुरक्षित खाने पानीको पहुँच पुऱ्याउने ।
- योजना अवधि भित्र ७३३ हेक्टर क्षेत्रमा सिंचाइ सुविधा वृद्धि गरी खाद्यान्नमा पालिकालाई अत्मनिर्भर उन्मुख बनाउने ।
- जलश्रोतको क्षेत्रमा दीर्घकालिन लक्ष्य र उद्देश्यमा लगानी प्राप्त गरि खाने पानी, सरसफाइ, सिंचाइ, जलउर्जा तथा जलश्रोतसंग सम्बन्धित सबै योजना हरुको कार्यान्वयन गर्ने ।
- वातावरणीय दिगोपनाको साथै जल सम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार, संस्थागत र वित्तीय व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने जलश्रोत र प्राकृतिक वातावरणीय स्रोतको संरक्षण गर्ने ।
- गाउँपालिका भित्र रहेका खेती योग्य जमिनमा सिंचाइको व्यवस्था गरी आधुनिक कृषि प्रणालीलाई अवलम्बन गर्दै नगदे वालीमा प्रोत्साहन गर्दै सडक संजालमार्फत बजारीकरण गर्ने ।
- पूर्ण सरसफाइ र स्वच्छता प्रवर्धन गरी गाउँपालिकालाई पुर्ण सरसफाइ क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सहयोग गर्ने ।
- जलश्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा पारदर्शीता, सहभागिता र जवाफदेहिता कायम गर्ने ।

५.२ गुरुयोजनाको सारांस

“सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना, २०८०” तयार गर्ने क्रममा पालिका भित्रका मुख्य सुचनादाता तथा सम्बन्धित समुदायको प्रत्यक्ष सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी समावेशी, सहभागितामुलक प्रक्रिया हरु अबलम्बन गरिएका थिए । गुरुयोजनालाई यथार्थपरक र जिवन्त बनाउन अध्ययन अनुसन्धानका आधुनिक विधि र प्रक्रिया अबलम्बन गरिएको थियो । जलउपयोग गुरुयोजनामा सहभागितात्मक योजना तर्जुमा प्रकृया मार्फत वडा तथा पालिकाले पहिचान गरि प्राथमिकता निर्धारण गरेका जलश्रोत सम्बन्धी योजना हरु रहेका छन । यस पाँचवर्षे योजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ देखि २०८४/८५ रहेको छ भने २०७९/०८० लाई आधार वर्षका रुपमा लिइएको छ । यस अवधिमा खाने पानीका, सरसफाइका, लघु सिंचाइ तथा सिंचाइ योजनाका, जलश्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षणका, र जलउर्जाका गरेर जम्मा ..... वटा आयोजना हरु तर्जुमा गरी कार्यान्वयनको लागि प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ । तर्जुमा गरिएका आयोजना हरुमा नयाँ आयोजना हरुका अतिरिक्त विद्यमान आयोजना हरुको मर्मत र पुर्ननिर्माण तथा विस्तार गरी छुटेका घरधुरी तथा सेवाक्षेत्र समेट्ने र सेवास्तर वृद्धि गर्ने आयोजना हरु समेत तर्जुमा भएका छन ।

गुरुयोजनामा प्रस्तावित नयाँ योजना बाहेक विद्यमान पुराना योजना हरु पनि कतिपय योजना सामान्य मर्मत गर्नु पर्ने अवस्थामा रहेका छन भने कतिपय ठू लोमर्मत तथा पुर्ननिर्माण गर्नु पर्ने अवस्था का छन । नयाँ तथा पुराना यी योजना हरुलाई पनि योजनाको अवस्थाका आधारमा प्राथमिकता निर्धारण गरि ए को छरगाउँपालिकाले प्राथमिकताका आधारमा हरेक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरि कार्यान्वयन गर्दै जाने छ । योजनाका कार्यान्वयन कालागि गाउँपालिकाको आफ्नो श्रोतले मात्र सम्भव नहुने भएको हुँदा विभिन्न संघसंस्था तथा विकासका साझेदार हरुसँग पनि समन्वय तथा सहकार्य

कोरणनीतिलिएकोछ। यसरी तर्जुमा गरिएका योजनाहरूको वडागत विवरण तालिका मा उल्लेख गरिएको छ । यस पाँचवर्षे योजनामा पेका खानेपानी, सिंचाइ, वातावरण पर्यावरण तथा जलऊर्जा सम्बन्धी ..... आयोजनाहरूको कुल अनुमानित लागत रु ..... रहेको छ । पञ्चवर्षीय योजना अवधिमा खानेपानी आयोजनाहरूका लागि रु .....लागत अनुमान गरिएको छ । सरसफाइ आयोजनाहरूका लागि रु ..... लागत अनुमान गरिएको छ । यसै गरी सिंचाइ तथा सिंचाइ कुलो योजना निर्माणका लागि रु .....लागत अनुमान गरिएको छ । त्यसै गरी स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण आयोजनाहरूका लागि रु .....लागत अनुमान गरिएको छ । सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको पाँचवर्षे आवधिक योजना तर्जुमाको सारांस तलको तालिका बाट थप स्पष्ट पारिएको छ ।

तालिका36 : सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजनाको सारांस तालिका

पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजनाको सारांस		
विषयगत क्षेत्र	योजना संख्या	अनुमानित लागत (ने रु '०००)
खानेपानी (नयाँ/मर्मत/ पुर्ननिर्माण)	(91)	5,90,00,000
सरसफाइ तथा स्वच्छता	16	90,00,000
सिंचाइ योजना	29	1,72,50,000
वातावरण तथापर्यावरण (स्रोत संरक्षण योजना सहित)	12	1,20,00,000
जम्मा	148	8,91,50,000

५.२.१ खानेपानीका योजनाहरू

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजना अन्तर्गत खानेपानीको सेवास्तर वृद्धि गर्नको लागि ३१ वटा नयाँ आयोजना तर्जुमा गरेको छ । प्रस्तावित योजनाहरूले १०५६ घरधुरीलाई प्रत्यक्ष फाइदा पुऱ्याउनेछ । यसका अतिरिक्त ६० वटा आयोजना मर्मत पुर्ननिर्माण तथा सेवा विस्तार गरी खानेपानी सेवास्तर वृद्धि गर्नको लागि तर्जुमा भएको छ जसले १३७५ घरधुरीहरू लाभान्वित हुनेछन । पाँचवर्षे भित्रमा कार्यान्वयन सम्पन्न गर्ने गरी तर्जुमा भएका खानेपानी आयोजनाहरूको लागत अनुमान विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 37 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

वडानं	प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूको विवरण					
	नयाँ प्रस्तावित योजना			मर्मत संभार तथा पुननिर्माण गर्नुपर्ने		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	अनुमानित लागत	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	अनुमानित लागत
१	३	२००	५,५००,०००	३	५०	१,५००,०००
२	३	१६२	४,५००,०००	६	१२०	२,५००,०००
३	३	१६५	३५०००००	९	७०	२,०००,०००
४	२	१२०	५,५००,०००	४	१३०	२,५००,०००
५	४	११०	३,५००,०००	४	१००	२,०००,०००
६	२	१००	२,५००,०००	१०	३४९	४,५००,०००
७	३	३३	१,०००,०००	४	१४९	२,५००,०००

८	६	५५	१,५००,०००	१३	२३७	६,५००,०००
९	५	१११	३,५००,०००	७	१७०	४,०००,०००
जम्मा	३१	१०५६	३१,०००,०००	६०	१३७५	२८,०००,०००

५.२.२ सरसफाइ योजनाहरू

सान्नी

त्रिवेणीगाउँपालिकाखुलादिसामुक्तक्षेत्रघोषणाभएकोगाउँपालिकाहोतथापीअझैपनिकेहिघरपरिवारमाशौचालयकोसुविधाअभावकोछैन।अस्थायीशौचालयहरूमर्मतसंभारगर्नुपर्नेअवस्थामारहेकाछनभनेबढ्दोशहरीकरणकाकारणकतिपयसार्वजनिकस्थलहरूमासार्वजनिकशौचालयकोपनिआवश्यकतादेखिन्छ।यसकासाथैबढ्दोयातायातकोचापरयात्रुहरूकोओहरदोहरलेगर्दासडकमार्गकोबजारक्षेत्रहरूमाअत्यधिकमात्रामाठोसफोहरखुलादिसापिसाबढ्दैगईरहेकोपाइन्छ।गाउँपालिकालेसरसफाइकोविद्यमानअवस्थामाबढ्दोशहरीकरणलाईमध्यनजरराख्दैडम्पिडसाइटनिर्माणतर्फपनिआवश्यकपहलगर्नुपर्नेदेखिन्छ।सान्नी

त्रिवेणीगाउँपालिकालेपञ्चवर्षीयजलउपयोगगुरुयोजनाअन्तर्गतगाउँपालिकाभित्रकासबैवडाहरूमासरसफाइकोसेवास्तरवृद्धिगर्नकालागिपालिकास्तरीय.....वटासार्वजनिकशौचालयकोप्रस्तावगरेकोछभनेफोहरव्यवस्थापनकालागिल्यान्डफिल्डसाइटनिर्माणकोप्रस्तावगरेकोछ।पाँचवर्षभित्रमाकार्यान्वयनसम्पन्नगर्नेगरितर्जुमाभएकासरसफाइआयोजनाहरूकोलागतअनुमानविवरणतलकोतालिकामाप्रस्तुतगरेकोछ।

तालिका 38 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तर्गत सरसफाइ योजनाहरूको विवरण

वडा नं	नयाँ			अनुमानित लागत (ने.र.)'०००
	योजनाकोनाम	लाभान्वित घरधुरी संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	
1	0	0	0	0
2	0	0	0	0
3	0	0	0	0
4	4	55	55	36,00,000
5	4	95	95	37,50,000
6	5	130	130	40,50,000
7	1	25	25	7,50,000
8	1	30	30	7,50,000
9	0	0	0	0
जम्मा	१५	३३५	३३५	१,२९,००,०००

५.२.३ बहुउपयोगी योजनाहरू

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा गुरुयोजना निर्माणका क्रममा बहुउपयोगी योजनाको प्रस्ताव र तर्जुमा नभएको भए पनि पानीकास्रोतहरूकोविस्तृत सर्वेक्षण र गुरुयोजना कार्यान्वयन चरणमा गरिने योजनाको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा श्रोतको

क्षामता अनुसार पानीको बहुउपयोगिता सहितका योजना निर्माण हुने सम्भावना रहेको छ ।पानीको उत्पादनशीलतारबहुउपयोगितामा जोडिदा जीविकोपार्जनमा टेवा पुग्ने र समृद्ध पालिका बनाउने अभियानमा समेत मद्दत पुग्नेछ।

५.२.४ सिंचाइ योजनाहरू

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजना अन्तर्गत गाउँपालिकामा रहेका जलस्रोतहरूको अधिकतम उपयोग गरी सबै वडाहरूमा सिंचाइ कुलो योजनाहरू तर्जुमा गरेको छ । पालिका भरिमा जम्मा २९ वटा नयाँ निर्माण सिंचाइ कुलो योजनाहरू तर्जुमा तर्जुमा भएका छन् । तर्जुमा भएका २९ योजनाहरूबाट ७३४७ रोपनी जमिन सिंचित हुनेछ जसले १६८२ घरधुरीहरूलाई फाइदा पुऱ्याउने छ । गुरुयोजनाअवधिभरमा कार्यान्वयन सम्पन्न गर्ने गरि तर्जुमा भएका परम्परागत कुलो सिंचाइ आयोजनाहरूको लागत अनुमान विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तावित नयाँ सिंचाइ योजनाहरूका अलावा ३९ वटा विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको मर्मत सम्भार/पुर्ननिर्माण/सेवा विस्तार गर्ने योजना पनि पालिकाले बनाएको छ।

तालिका ३९: वडागत रूपमा सिंचाइ योजनाहरूको विवरण

वडानं	प्रस्तावित सिंचाइ योजनाहरूको विवरण							
	नयाँ प्रस्तावित योजना				मर्मत संभार तथा पुननिर्माण गर्नुपर्ने			
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	सिंचित क्षेत्रफल रोपनी	अनुमानित लागत	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी	सिंचित क्षेत्रफल रोपनी	अनुमानित लागत
१	३	२१०	१२००	१,८००,०००	९	८०८	४०२१	१,५००,०००
२	४	२८२	१४००	२,९००,०००	५	७५९	४४१०	२,५००,०००
३	५	१९५	१५०९	३००००००	१२	१३१४	६०४	२,०००,०००
४	१	१२०	७५३	७५०,०००	७	८३५	१३९०	२,५००,०००
५	५	१५०	८६५	३,०००,०००	५	३८०	७८०	२,०००,०००
६	३	२५०	५३०	१,५००,०००	७	८६०	१४२८	२,५००,०००
७	२	४०	१९०	१,०००,०००	१	२००	२३२	३५०,०००
८	३	२५०	५५०	१,५००,०००	३	३८०	५४८	१,२००,०००
९	३	१८५	३५०	१,८००,०००	२	२५८	३३०	८४०,०००
जम्मा	२९	१६८२	७३४७	१७,२५०,०००	३९	५७९४	१३७४३	१,५३,९००००

५.२.५ स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजना

यस गाउँपालिकामा नदी तथा अन्य खोलाहरूको कटान, पहिरो, बषार्तको भल तथा बाढीर जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष असरहरूले गर्दा पर्यावरण र वातावरण व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू आवश्यक रहेका छन् । हाल भइरहेको जलवायु परिवर्तनका असरहरू अझ आक्रामक हुने संभावना रहेको देखिन्छ । नयाँ संरचना संगै विकासमा बढ्दो जनआकांक्षा तथा नयाँ सडक ट्रन्याक खोल्ने कार्यहरू, सडक विस्तार योजना लगायतले जोखिम झनै थपिने अनुमान गर्न सकिन्छ । वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रमा देखिएको विद्यमान समस्यालाई मध्येनजर गर्दै जलउपयोग गुरुयोजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित विभिन्न योजनाहरू प्रस्ताव गरिएका छन्।

प्रस्तावितयोजनाहरूमापानीका स्रोतहरू संरक्षण, नदी कटान नियन्त्रण, उचित निकास, वृक्षारोपणआदि रहेकाछनाविपद्जोखिमन्यूनीकरण, वातावरणसंरक्षणतथापर्यावरणसँगसम्बन्धित विभिन्न खाले .....वटायोजनाहरूजलउपयोगगुरुयोजनामाप्रस्तावगरिएकाछन।प्रस्तावितयोजनावाटनजिकका समुदायहरू प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने भएकोले आयोजनाहरूका लाभान्वित घरधुरी संख्या धेरै देखिएको छ ।

गाउँपालिकालेआगामी दिनमा वातावरणतथापर्यावरणसँगसम्बन्धितयोजनाहरूसंचालनगर्दागुरुयोजनामाप्रस्तावितयोजनाहरूलाईप्राथमिकतादिइयोजनाकार्यान्वयनगर्नेछ। वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका तर्जुमा गरिएका क्रियाकलाप तथा योजनाहरूको वडागत विवरण तलको तालिकामाउल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 40 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण आयोजनाहरूको विवरण

वडा नं.	प्रस्तावित योजनाहरूको विवरण				
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी विवरण	योजनाको किसिम	योजनाको प्रकृति	अनुमानित लागत (ने.रु.)
१	२	१४९	नयाँ	सामुदायिक बन / तटबन्धन	25,00,000
२	२	११३	नयाँ	सामुदायिक बन / तटबन्धन	25,50,000
३	०	०	०	०	०
४	१	८५	नयाँ	तटबन्धन	15,50,000
५	२	१२०	नयाँ	तटबन्धन	21,00,000
६	१	१३०	नयाँ	तटबन्धन	15,50,000
७	२	११८	नयाँ	सामुदायिक बन / तटबन्धन	22,50,000
८	१	९०	नयाँ	सामुदायिक बन	7,50,000
९	१	८०	नयाँ	सामुदायिक बन	7,50,000
जम्मा	१२	८८५			1,40,00,000,

५.२.६ जलउर्जा योजनाहरू

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा उर्जाको रूपमा राष्ट्रिय प्रसारणलाईन विस्तार भएपनि पालिकाको सम्पूर्ण वस्तिहरूमा विजुलीको पहुँच पुग्न सकेको छैन।परम्परागत घट्टहरू रहेतापनि तिनको उचित मर्मत संभार र व्यवस्थापन नहुदा कुटानी पिसानिमा समेत कतिपय वडाका समुदायले कठिनाई भोग्नु परेको छ । प्रस्तावितयोजनाहरूमाराष्ट्रिय प्रसारणलाईन विस्तार, आधुनिक कुटानी पिसानी मिल लगाएतका योजनाहरूरहेकाछन।गुरुयोजनामा .....वटायोजनाहरूयोजनाहरूगरिएकाछन।

गाउँपालिकालेआगामी दिनमा जलउर्जा सम्बन्धीयोजनाहरूसंचालनगर्दागुरुयोजनामाप्रस्तावितयोजनाहरूलाईप्राथमिकतादिइयोजनाकार्यान्वयनगर्नेछ।जलउर्जा क्षेत्रका तर्जुमा गरिएका क्रियाकलाप तथा योजनाहरूको वडागत विवरण तलको तालिकामाउल्लेख गरिएको छ ।

तालिका 41 : पञ्चवर्षीय योजना अन्तरगत तर्जुमा भएका स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण आयोजनाहरूको विवरण

वडा नं.	प्रस्तावित योजनाहरूको विवरण				
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी विवरण	योजनाको किसिम	योजनाको प्रकृति	अनुमानित लागत (ने.रु.)
१	१	१४९	नयाँ	कुटानी पिसानी मिल	९,००,०००
२	०	०	०	०	०
३	०	०	०	०	०
४	२	२४०	नयाँ	सुधारिएको पानी मिल / कुटानी पिसानी मिल	१८,५०,०००
५	१	२५०	नयाँ	सुधारिएको पानी मिल	९,५०,०००
६	०	०	०	०	०
७	१	८५	नयाँ	सुधारिएको पानी मिल	९,५०,०००
८	१	१३०	नयाँ	सुधारिएको पानी मिल	९,५०,०००
९	१	१२०	नयाँ	सुधारिएको पानी मिल	९,५०,०००
जम्मा	७	९७४			५६,००,०००

अध्याय छ: गुरुयोजनाकार्यान्वयन र बजारीकरण र अद्यावधि

६.१ गुरुयोजनामा लगानीकालागि अल्पकालिन, मध्यमरदिर्घकालिनयोजनाहरू

जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा बस्ति तथा समुदाय स्तरबाट सहभागितात्मक ढंगबाट सङ्कलन गरिएका सूचनाहरूको वडास्तरमा प्रमाणीकरण गरि सबै क्षेत्रगत योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिएको र गाउँपालिका स्तरमा गरिएको तथ्याङ्क प्रमाणीकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट योजनाहरूको प्राथमिकीकरण थपपरिष्कृत भएको छ । गाउँपालिका भित्रका शाखा/उप-शाखाका प्रतिनिधिहरू, सबै वडाका जनप्रतिनिधिहरू, स्थानीय समाजसेवी, बुद्धिजीविहरू र गाउँ कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको सहभागिताले जलउपयोग गुरुयोजनाको योजना तर्जुमा कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन मद्दतपुगेकोछ। यस जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारीकार्यान्वयनकालागिगाउँपालिकालेआफुसंग भएको क्षमताकोविश्लेषणगरिसम्भावित साझेदारहरूको पहिचान, स्रोतहरूको खोजी गरि ति स्रोतहरूको आधारमा जलउपयोग अल्पकालिन/ मध्यमकालिन र दीर्घकालिन योजनाहरूसमावेशगरिएकाछन।

लगानीनीति

तालिका 42 : गुरुयोजनामा प्रस्तावित योजना र लगानी नीति

पञ्चवर्षीय जलउपयोग गुरुयोजनाको आवश्यक स्रोतको लगानी						
लगानीका क्षेत्रहरू	योजना संख्या	अनुमानित लागत (ने रु '०००)	सम्भावित लगानी साझेदार			
			गाउँ पालिका	प्रदेश सरकार	संघिय सरकार	गै.स.सं./ दातृ निकाय
खानेपानी (नयाँ/(मर्मत/ पुर्ननिर्माण)	91	5,90,00,000	15%	25%	30%	30%
सरसफाइ तथा स्वच्छता	16	95,00,000	20%	25%	0	55%
सिंचाइ योजना	29	1,72,50,000	15%	30%	30%	25%
वातावरण तथापर्यावरण (स्रोत संरक्षण योजना सहित)	12	1,20,00,000	15%	25%	40%	20%
जम्मा	148	97750000				

अल्पकालीन लक्ष्ययोजनाहरू (पहिलो र दोश्रो बर्ष):- गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजना भित्र समावेश गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने लगानी व्यवस्थापनकालागिजलउपयोग गुरुयोजनालाई गाउँकार्यपालिका र सभाबाट अनुमोदन गर्नेछ र गाउँपालिकाले आफ्नो लगानी सुनिश्चित गरि यदि सो लगानी योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि अपुग हुने देखिएमा बाह्य स्रोतहरूको खोजी गर्नेछ ।

खानेपानी सेवा: ५०% आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर आधारभूत स्तरमा पुराउने ।

- आधारभूत खानेपानी सेवास्तर भएको जनसंख्या ४०%
- सुरक्षित खानेपानी व्यवस्था भएको सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या २०%

सरसफाइ सेवा: सबै घरधुरी तथा मौसम अनुसार अस्थायी बसाइ गर्ने गरेको सबै घरहरूमा समेत सुरक्षित चर्पीको प्रयोग गरेको हुनेछ ।

- सधैं चर्पीको प्रयोग गर्ने जनसंख्या ९९%
- व्यवस्थित चर्पी प्रयोग गर्ने अर्थात् साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था भएको चर्पी प्रयोग गर्ने जनसंख्या ८५%

- अपांगता भएका व्यक्ति भएका घरहरूमा खानेपानी र शौचालयको पहुँच अपांगता मैत्री भएको घरसंख्या ७५%
- पूर्ण सरसफाइ अभियान सबै वडाहरूमा सञ्चालन भएको

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा: पालिकाको १.१५% खेति योग्य जमिनमा थप व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ

जलउर्जा सेवा: सबै वडाहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण: उपयोगमा रहेका ५०% जलस्रोत क्षेत्रहरू संरक्षण भएको हुनेछ ।

मध्यमकालिन योजनाहरू (तेस्रो तथा चौथो बर्ष):- गाउँपालिकाले मध्यमकालिन योजनाको रूपमा जल उपयोग गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको अवस्था, स्रोतहरूको उपलब्धताको आधारमा निर्माणसम्पन्न भएका खानेपानी योजनाहरूबाट सम्भव भएमा सेवा विस्तार र सम्भव नभएमा प्राथमिकता अनुसार खानेपानी योजना, सिंचाइ कुलोहरूको विस्तार र वातावरण तथा पर्यावरण तर्फ प्राथमिकीकरण गरिएका योजनाहरू मध्ये कम्तिमा ५०% योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने नीति लिनेछ ।

खानेपानी सेवा: सबै आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर आधारभूत स्तरमा पुराउने ।

- आधारभूत खानेपानी सेवास्तर भएको जनसंख्या ६०%
- सुरक्षित व्यवस्था भएको खानेपानी सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या ३०%

सरसफाइ सेवा: पालिका “पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र” घोषणाका लागि अधार तयार भएको हुनेछ ।

- नयाँ निर्माण भएका योजना सबै पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र घोषणा भएका हुने ।

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा: पालिकाको ५% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

जलउर्जा सेवा: सबै वडाका ठुला बस्तीहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण: उपयोगमा रहेका १००% जलस्रोत क्षेत्रहरू संरक्षण भएको हुनेछ ।

दीर्घकालिन लगानी योजना (५ बर्ष देखि माथि): - जलउपयोग गुरुयोजनामा लगानीको दीर्घकालीन योजनाको रूपमा गाउँपालिकाले यस जल उपयोग गुरुयोजनाको समिक्षा गरि प्राथमिकीकरण गरिएका सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू मध्ये कति कार्यान्वयन गर्न सकिने, कति सकिनेन् लगायत जल उपयोग गुरुयोजना अनुसार क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्दा भएका सिकाईहरूको समेत समिक्षा गरि यदि जल उपयोग गुरुयोजना अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएमा अद्यावधिक गरि थप प्राथमिकता निर्धारण गरि समय सापेक्ष हुने गरि योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्नेछ ।

खानेपानी सेवा: सबै आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर सुरक्षित व्यवस्था भएको स्तरमा पुराउने।

- सुरक्षित व्यवस्था भएको खानेपानी सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या ९०%

सरसफाइ सेवा: पालिका “पूर्ण सरसफाइ क्षेत्र” घोषणा भएको हुनेछ ।

- सबै वडाहरू पूर्ण सरसफाइ क्षेत्र घोषणा भएको हुनेछ ।

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा: पालिकाको १५% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

जलउर्जा सेवा: पालिकाका सबै मुख्य बस्तीहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण: पालिकाका सबै जलस्रोत क्षेत्रहरू व्यवस्थित संरक्षण भएको हुनेछ ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसारका अल्पकालीन, मध्यकालिन र दीर्घकालीन योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले कार्यपालिकामा थप छलफल र निर्णय गरि हरेक वर्ष जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि वडा तथा गाउँलिकाबाट हुने लगानी र अन्य कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने निकायहरूबाट हुने लगानीको प्रक्षेपण गर्नेछ र बार्षिक रुपमा जलउपयोग गुरुयोजनाका क्षेत्रगत योजनाहरू कति कार्यान्वयन भए भन्ने कुराको समिक्षा गर्ने संयन्त्रको विकास गर्नेछ ।

यसका अतिरिक्त जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक लगानी नीति तथा कार्यविधि/निर्देशिका गाउँलिकाले निर्माण गर्नेछ र त्यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मानवस्रोत सहितको संयन्त्रको विकास गर्नेछ । त्यो संयन्त्रले अन्य क्षेत्रगत संयन्त्रहरूसंग समन्वय, सहकार्य र जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकताक्रममा रहेका योजना तथा क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत रुपमा योजना तर्जुमा, अनुगमन र समीक्षा गर्नेछ ।

६.२ पहिलो वर्षकोकार्यान्वयन योजना

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको जलउपायेग गुरुयोजनाकार्यान्वयनको लागी प्राथमिकताक्रम अनुसार पहिलो वर्षका लागी ५ वटा खानेपानी योजनाहरू ५ वटा सिंचाइ कुलो योजनाहरू, ५ वटा लघु सिंचाइ पोखरी र १ वटा सार्वजनिक शौचालय र कम्तीमा ५ वटा वातावरण तथा पर्यावरणका योजनाहरूलाईकार्यान्वयन गरिनेछन । त्यस्तै हाल शौचालय नभएका घरधुरीहरूमा शौचालय निर्माण गराउन सम्बन्धित वडाहरूमार्फतकार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन । यस्तै विद्यालय खानेपानी तथा सरसफाइका योजनाहरूलाई पनि प्राथमिताका साथै अगाडि वढाउने गरिकार्यक्रम संचालन गरिने छन । पहिलो आ.वमाकार्यान्वयन गरिने योजनाहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएका छन ।

तालिका ३२: पहिलो वर्षकार्यान्वयन गरिने योजनाहरु

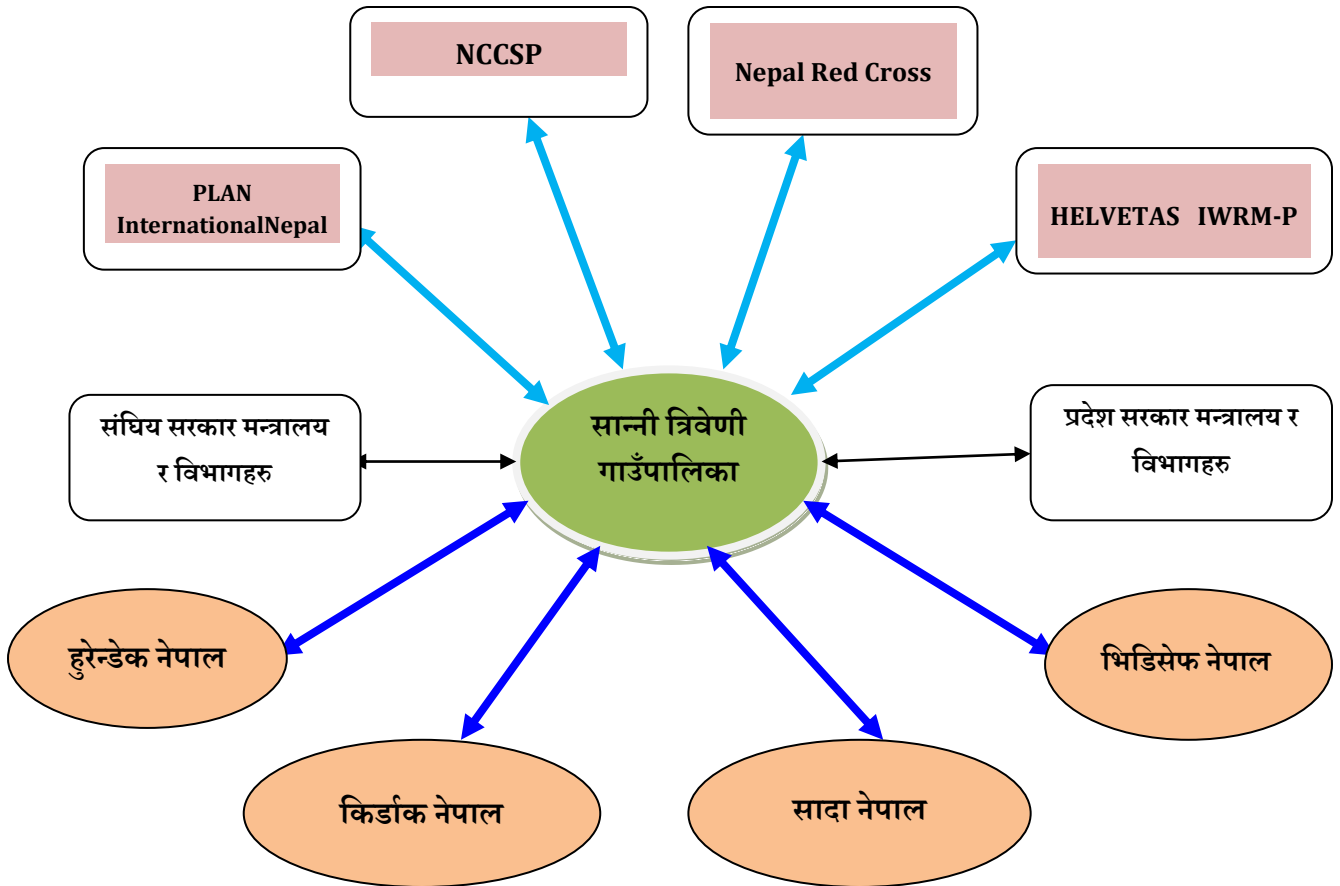
क्रस	योजनाकोनमा	प्रक	संचालनहुने वडा स्थान	लाभान्वितघर धुरी	योजनाकोकि सीम	जिम्मेवारनि काय	सहयोगिनिकाय	अनुमानितला गत
१	चुचेढुंगादलित टोल खानेपानी	१	२वडा-चुचेढुंगादलितटोल खानेपानी	११०	खानेपानी	गा पा	हेल्भ्यास, रेड्क्रस NCCSP	४,५००,०००
२	सिमकालढुङ्गाखा पा	२	१ वडासिमकालढुङ्गा रेनील खा पा	३२	खानेपानी	गा पा	हेल्भ्यास, रेड्क्रस NCCSP	१,५००,०००
३	भुन्ना गडादलित टोल	३	३ वडाभन्नागडा खानेपानी	४७	खानेपानी	गा पा	हेल्भ्यास, रेड्क्रस, NCCSP, PLAN	२,५००,०००
४	तिकुवावृहत खा पा	४	४ वडातिकुवा वृहत खानेपानि	१००	खानेपानी	गा पा	हेल्भ्यास, रेड्क्रस, NCCSP, PLAN	३,०००,०००
५	टाट्कडाडाखेतखा पा	५	५ वडाटाट्क डाडाखेत खानेपानी	११०	खानेपानी	गा पा	हेल्भ्यास, रेड्क्रस, NCCSP, PLAN	३,५००,०००
ज म्मा	खानेपानीतर्फको जम्मा	०	०	३९९	०	०	०	१,५०,०००००
१	वड्डिमुलदर्व सिंचाइ	१	१ वडाब्रह्म देखी चाखासम्मा सिंचाइ	१५०	सिंचाइ	गा पा	सिंचाइ सबडिभिजन NCCSP,	२,०००,०००
२	मुलपानिसिंचाइ	२	२ वडासेरिज्युला भाउते गैरा सिंचाइ कुलो	२५०	सिंचाइ	गा पा	सिंचाइ सब डिभिजन NCCSP,	३,५००,०००
३	गडेना चौरसल्लारुख सिंचाइ कुलो	३	३ वडागडेना चौर सल्लारुख सिंचाइ कुलो	२००	सिंचाइ	गा पा	सिंचाइ सब डिभिजन NCCSP,	२,५००,०००
४	गिडमुलदेखि खाडासम्म सिंचाइ	४	८ वडा गडिमूलदेखि खाडासम्म सिंचाइ	२५०	सिंचाइ	गा पा	सिंचाइ सब डिभिजन NCCSP,	३,५००,०००
५	नाउँखोलाडाडा गाँउ सिंचाइ कुलो	५	९ वडानाउँखोला भटानेकोट डाडा गाँउ सिंचाइ कुलो	२५०	सिंचाइ	गा पा	सिंचाइ सब डिभिजन NCCSP,	३,०००,०००
ज म्मा	सिंचाइतर्फ जम्मा	५	०	११००	०	०	०	१,४५,०००००
१	छहडासिंचाइ पोखरी	१	७ वडा छहडासिंचाइ पोखरी	२५	पोखरी	वडा	कृषि सा खानेNCCSP	८००,०००
२	खाडेलासिंचाइपोखरी	२	६ वडाखाडेला सिंचाइ पोखरी	४०	पोखरी	वडा	कृषि सा खानेNCCSP	१,२००,०००
३	टाटकासिंचाइ	३	५ टाटकासिंचाइ पोखरी	३०	पोखरी	वडा	कृषि सा खानेNCCSP	१,२००,०००
ज म्मा	लघु सिंचाइ	३	०	९५	०	०	०	३,२००,०००

६.३ बजारिकरण रणनीति तथा सरोकारवालाको पहिचान

सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजना तयार भए पश्चात पहिलो प्राथमिकतामा परेका योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक लगानीव्यवस्थापनकालागिविकासकासाझेदारहरूसँगकोसमन्वयतथासहकार्यमायोजना बाँडफाँट गरी योजना कार्यान्वयनको सुनिश्चिततागर्नेछ। गाउँपालिकाले गुरुयोजनाको प्रचारप्रसार गरी कार्यान्वयनकालागिआवश्यकश्रोतव्यवस्थापनगर्न गाउँपालिकामा जलश्रोतक्षेत्रमाकार्यरतसरकारी, गैरसरकारी तथा विकास साझेदारहरूसँग छलफल गरी जलउपयोग गुरुयोजनाको अवधारणा, प्राथमिकतारकार्यान्वयनमासाझादृष्टिकोणवनाइनेछ।सान्नी त्रिवेणीगाउँपालिकामा गुरुयोजना कार्यान्वयनको पहिलो वर्षमा जलस्रोत विकास क्षेत्रमा लगानी सहयोग गर्न सम्भाव्यता भएका मुख्यतया देहायका निकायहरू रहेका छन्।

१. प्रदेश सरकार
२. सङ्घीय सरकार
३. हेल्भेटास नेपाल
४. Nepal Redcross
५. Plan International
६. NCCSP
७. सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा कार्यरत विकास साझेदारहरू

चित्र ३: जलउपयोग गुरुयोजनाकार्यान्वयनका लागि सम्भावित सहयोगी निकायहरू

६.४ जलाधार/श्रोतहरूको संरक्षण/व्यवस्थापन र रणनीति

यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकामा रहेका जलाधार क्षेत्र र यसका श्रोतहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । आगामी दिनहरूमा स्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन र संरक्षण नगर्ने हो भने उपलब्ध स्रोतहरू हराउँदै र सुक्दै जानुले निकट भविष्यमा ठुलो समस्या निम्तीन सक्छ, त्यसका लागि यस गाउँपालिकाले उचित संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक रणनीतिहरू अपनाउने छ ।

- यस गाउँपालिकामा कुनैपनि संरचना निर्माण गर्दा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनलाई अनिवार्य रूपमा लागु गरिने छ ।
- स्थानिय स्रोत संरक्षणका लागि सरोकारवाला निकायहरूको समन्वयमा आवश्यक ज्ञान सिप तथा सिकाईको माध्यम बाट स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
- पालिकास्तरबाट जलाधार संरक्षणका क्रियाकलापहरूलाई स्थानीय समुदायको आयमुलक जिविकोपार्जनका गतिविधिसंग जोडि वातावरणमैत्री संरचना निर्माणमा जोड दिईने छ ।
- जलाधार क्षेत्र संरक्षणका लागि पालिका स्तरमा रहेका सक्रिय समुह जस्तै: वन उपभोक्ता समुह कृषि समुह, खानेपानी उपभोक्ता महासंघ, महिला समुह, महिला सन्जाल, दलित सन्जाल यूवा तथा बाल कलवहरू, आमा समुह लगायत अन्य समुदायमा आधारित सामुदायिक संस्थासंग समन्वय सहकार्य साझेदारी जस्ता क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छ ।
- स्थानीय स्तरमा रहेका जल जंगल, जमिन वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणका लागि स्थानिय समुदायको अधिकतम सहभागिता गराईने छ ।
- जललवायू परिवर्तनको असरले सुक्दै गएका वा विकास निर्माणका नाममा गरिएका गलतमानविय क्रियाकलापहरूले गर्दा हराउँदै गएका पानीका स्रोतहरू तथा ताल तलैयाहरूलाई व्यवस्थापन र संरक्षण गरि पुरानै अवस्थामा ल्याउने रणनीतिहरू अपनाईने छ ।

समुदाय स्तरमा जलस्रोतको संरक्षणका उपायहरूको बारेमा साझा सिकाईका उपायहरू संचालन गर्ने र तटिय भु-भागमा अवस्थित समुदायसंग प्रभावपार्ने क्रियाकलापहरू संचालन गरिनेछ।

६.५ गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अद्यावधिक गर्ने संयन्त्र

जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका स्रोत साधनको पहिचान, सरोकारवाला सहयोगी वा साझेदार निकायहरूको पहिचान तथा परिचालन पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले पालिकाहरूलाई योजना कार्यान्वयन गर्ने कार्यकारी निकायका हो भने पालिका आफैमा स्थानीय सरकार समेत भएकाले जलस्रोत क्षेत्रका योजनाहरू कार्यान्वयन गराउन स्थानिय, प्रदेश स्तरीय तथा केन्द्रिय सरोकारवाला साझेदारहरूलाई परिचालन गर्न सहज हुने देखिन्छ । गुरुयोजनाको कार्यान्वयन गर्न पालिकाले नेतृत्वदाययी भूमिका निर्वाह गर्दै सबै साझेदारहरू परिचालन गरिनेछ । यो जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नीति नियमहरू गाउँपालिकाको सभा मार्फत निर्माण गरि क्षेत्रगत साझेदारहरूलाई स्पष्ट जिम्मेवारी प्रदान गर्नुका साथै समय सापेक्ष कार्यान्वयनको अनुगमन समेत गरिने रणनीति लिईनेछ ।

। जलउपयोग गुरुयोजना आधारभुत तथ्याङ्क र एकीकृत जलस्रोत विकासको खाका तथा प्राथमिकिकृत योजना तर्जुमाको दस्तावेज भएको हुनाले यसको आवश्यकता अनुसार आवधिक रूपमा अद्यावधि गर्नु उपयुक्त हुन्छ । तसर्थ गाउँपालिकाले विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको/पक्षहरूको सहजिकरणमा जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयन स्थितिको समिक्षा गरी आवधिक रूपमा अद्यावधिक गर्ने रणनीति अवलम्बन गर्नेछ यसको अद्यावधिकबाट गाउँपालिकाको एकीकृत जलस्रोत विकासको लागि चाहिने स्रोतको अनुमान र

तर्जुमा गर्न सजिलो हुन्छ । सामान्यतया गुरुयोजना कार्यान्वयन समिक्षा, स्रोत साधन जुटाउन, तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक प्रत्येक बर्ष गर्नु पर्दछ तर स्थानीय परिवेश र आवश्यकता अनुसार यो अवधि घटबढ गर्न सकिनेछ ।

६.६ गुरुयोजनाकार्यान्वयनका रणनीति

जलउपयोग गुरुयोजना जलस्रोत क्षेत्रका लागि एकीकृत योजना भएकाले यसकोकार्यान्वयनका लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू बिच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुन जरुरी छ । जसका लागि तपशिलका रणनीतिहरू अपनाईने छ ।

- पालिका स्तरमा जलउपयोग गुरुयोजनाको निर्दिष्ट लक्ष र उद्देश्य हांसिल गर्नको लागि आवश्यकता अनुसार विभिन्न सरोकारवाला, विकास साझेदारहरूसंग समन्वय,वैठक,गोष्ठी र अन्तरक्रिया संचालन श्रोत लगानी र प्रतिवद्धता सहित रणनीति तयार गरिनेछ ।
- पालिका स्तरमा गुरुयोजना सम्बन्धीकार्य गर्ने सरोकारवालाहरूलाई गुरुयोजनाले औल्याएको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गराउने खालका क्रियाकलपाहरू संचालन गरिनेछ ।
- गुरुयोजनाकार्यान्वयनका लागि श्रोतहरूको प्रक्षेपण, लागत सम्भाव्यताको क्षेत्र सहितको सरोकारवालामाझ समय समयमा अन्तरक्रियाकार्यक्रमहरू संञ्चालन गरिने छ ।
- जलस्रोतको विकासका सन्दर्भमा संघिय र प्रादेशिक सरकार तथा सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूमा गुरुयोजनाको प्रचार प्रसार गरि आवश्यक लगानीको लागि समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।
- क्षेत्रगत योजनाहरूको लगानी सम्बन्धी विषयगत समितिको वैठकमार्फत आगामी वर्षको प्रस्तावितकार्यक्रमको उपलब्ध बजेट सहितकार्ययोजना तयार गरिनेछ ।

प्रतिबद्धता

एकिकृत जलश्रोत व्यावस्थापन कार्यक्रम, (IWRMP) हेल्भेटास स्वीस इंटरकोअपरेशन नेपाल को आर्थिक सहयोगमा, शान्ती त्रिवेणी गाउँपालिका को लागत साभेदारीमा यस मानव अधिकार तथा वातावरण केन्द्र हुरेन्डेक, नेपाल कालिकोटको सामाजिक तथा प्राविधिक सहयोग मा, यस सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिकाको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (खासस्व) सहितको जल उपयोग गुरुयोजना निर्माण गरीएकाले आगामि दिन हरुमा खानेपानि सरसफाइ तथा स्वच्छता, सिचाइ उर्जा र वातावरण तथा पर्यावरण संग सम्बन्धीत योजना हरु लागु पर्दा विभिन्न सहयोगी निकायहरुको समेत पहिचान गरी पालिकाको पनि आन्तरिक श्रोत बाट योजना लागु गर्दा एकद्वार प्रणालि अर्थात यसै जलउपयोग गुरु योजनाको प्राथमिकिकरणमा रहेका योजनाहरुलाई नै कार्यन्वयन गर्ने पूर्ण प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौ ।

तपसिल :

क्र.सं.	सहभागीको नाम	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर
१	साधना बहादुर खत्री	गा.पा.अध्यक्ष	९८६७३२१६०	
२	पावती सिंह	सा.पा.अध्यक्ष	९८५९६६५७१	
३	रंगलाल देवकोटा	पडा संस्था-२का अध्यक्ष	९८८८२०९८५९	
४	वसन्त बहादुर पौडेल	का.अध्यक्ष	९८५४७०१३६५	
५	सुब्रह्मण्य विगी	का.अध्यक्ष सालि त्रिवेणी ९	९८५७९१६८०९	
६	भरत वि.कु.	सान्नी त्रिवेणीका संस्थापक अध्यक्ष	९८५११५५६०२	
७	लक्ष्मी त्रिभुवा	का.अध्यक्ष-९	९८८८२५८२४२	
८	जय प्रसाद सिंह (२५)	१, १, ६	९८८८३६०९०८	
९	नरेश्वर खत्री	का.अध्यक्ष-९	९८५४५३९८५५	
१०	रामराज पौडेल	का.अध्यक्ष	९८६६६४६३३५	
११	सुपकला शही	कार्यपालिका		
१२	सुमन कला देवकोटा	कार्यपालिका	९८८८३२०३६३	
१३	हामे लामद	सदस्य	९८६८९८६९६९	
१४	गोमा सिम्वा	कार्यपालिका	९८४८६६८६०२	

